

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БУДЯЧЕНКО ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

УДК343.773

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННУ ПОРУБКУ АБО
НЕЗАКОННЕ ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТ ЛІСУ**

Спеціальність 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-
виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

О. М. Будяченко

Науковий керівник: Конопельський Віктор Ярославович,
доктор юридичних наук, професор

Одеса - 2020

АНОТАЦІЯ

Будяченко О. М. Кримінальна відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2020.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню кримінально-правових проблем відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу в Україні. Висвітлено становлення та розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу в Україні, а також з'ясовано особливості зарубіжного досвіду законодавчої регламентації такої відповідальності.

Запропоновано авторський підхід до розуміння сутності об'єкта незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу не тільки як сукупності відносин у царині його охорони, раціонального використання й відтворення, а і як соціального блага, цінності, сфери життєдіяльності, а на цій основі виокремленні похідні наслідки, що носять економічний характер – при спричиненні значної майнової (економічної) шкоди державі, народу України і екологічний характер – при завданні шкоди довкіллю або створенні небезпеки її заподіяння й впливають на визначення обсягу караності діяння.

Родовим об'єктом злочинів є сукупність суспільних відносин, що забезпечують охорону природного середовища навколо людини, його покращення та оздоровлення поряд з раціональним використанням та відтворенням природних ресурсів. Основним безпосереднім об'єктом незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу є екологічна безпека в частині охорони, раціонального використання та відтворення лісу як важливого елемента навколишнього природного

середовища, а також порядок легального обігу деревини, що включає в себе правила і норми перевезення, зберігання, продажу як громадянами так і суб'єктами господарювання всіх форм власності. Об'єктивна сторона незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу має подвійну форму вираження, її диспозиція охоплює матеріальний і формальний склади. Вчинення цього злочину проти довкілля можливе лише шляхом виконання дії.

Проведено систематизацію суб'єктів вчинення злочину передбаченого ст. 246 КК України залежно від їх правового статусу й ступеня доступу до лісових ресурсів: службові особи і працівники постійних лісокористувачів, що займаються веденням лісового господарства; суб'єкти підприємницької діяльності, що отримали дозвіл на заготівлю деревини в межах договору підряду з постійними лісокористувачами; інші особи, які не мають права на заготівлю деревини і законного доступу до розроблення лісосік.

Встановлено, що суб'єкт злочину передбачений ст. 246 КК України – загальний. Однак, встановлено необхідність виділення у даному злочині спеціального суб'єкта. Під спеціальним суб'єктом пропонується передбачити службових осіб органів управління лісовими господарствами та лісовою охороною, а також службових осіб юридичних осіб-лісокористувачів.

Запропоновано передбачити додаткові кримінально-правові заходи відповідальності таких осіб як обмеження прав юридичної особи, внесення відомостей про застосування таких заходів до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; ліквідація юридичної особи; конфіскація майна, яке стало знаряддям або предметом злочину.

Суб'єктивна сторона незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу у першій формі об'єктивної сторони характеризується умислом (прямим або не прямим), а у другій формі об'єктивної сторони характеризується винятково прямим умислом. Мотив, мета, емоційний стан правопорушника не є обов'язковими ознаками складу злочину передбаченого

ст. 246 КК України та на кваліфікацію не впливають, оскільки головною (обов'язковою) ознакою суб'єктивної сторони є вина.

На основі зарубіжного досвіду законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за незаконну порубку, або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу теоретично обґрунтована практична доцільність встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб за такі діяння у рамках примусових заходів кримінально-правового характеру в межах квазікримінальної (субститутивної) відповідальності (визнання юридичної особи суб'єктом злочину).

Проведено аналіз об'єктивних ознак злочину, передбаченого ст. 246 КК України й окреслено його суб'єктивні ознаки. Проаналізовано особливості кваліфікації злочину за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, а на основі узагальнення судової та правоохоронної практики розроблені відповідні рекомендації удосконалення покарання у цій сфері. Дисертаційне дослідження містить низку пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства, пропонує нову редакцію ст. 246 КК України.

Ключові слова: ліс, лісовий фонд, лісові ресурси, сфера лісових відносин, кримінальна відповідальність, незаконна порубка лісу, незаконне перевезення лісу, зберігання лісу, збут лісу.

SUMMARY

Olga Budiachenko. Criminal liability for illegal logging or illegal transportation, storage, sale of forests. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Philosophy in Law, specialty 12.00.08–Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law (081 «Law»). – Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, 2020.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of criminal law problems of liability for illegal logging or illegal transportation, storage, sale of forests in Ukraine. The formation and development of legislation on criminal liability for

illegal logging or illegal transportation, storage, sale of forests in Ukraine, as well as the peculiarities of foreign experience in the legislative regulation of such liability.

The author's approach to understanding the essence of the object of illegal logging or illegal transportation, storage, sale of forest is proposed not only as a set of relations in the field of its protection, rational use and reproduction, but also as a social good, value, sphere of life, and on this basis derivative consequences of an economic nature - in causing significant property (economic) damage to the state, people of Ukraine and environmental nature - in causing damage to the environment or creating a danger of its infliction and affect the determination of the scope of punishment.

The generic object of crime is a set of social relations that ensure the protection of the natural environment around man, his improvement and rehabilitation, along with the rational use and reproduction of natural resources. The main direct object of illegal logging or illegal transportation, storage, sale of forests is environmental safety in terms of protection, rational use and reproduction of forests as an important element of the environment, as well as the order of legal circulation of timber, including rules and regulations of transportation, storage, sale by both citizens and business entities of all forms of ownership. The objective side of illegal logging or illegal transportation, storage, sale of forest has a dual form of expression, its disposition covers the material and formal warehouses. Committing this crime against the environment is possible only by taking action.

The systematization of the subjects of committing a crime under Art. 246 of the Criminal Code of Ukraine, depending on their legal status and degree of access to forest resources: officials and employees of permanent forest users engaged in forestry; business entities that have received a permit to harvest timber under a contract with permanent forest users; other persons who do not have the right to harvest timber and have legal access to logging.

It is established that the subject of the crime is provided by Art. 246 of the Criminal Code of Ukraine - general. However, it is necessary to identify a special subject in this crime. Under the special subject it is offered to provide officials of

bodies of management of forestries and forest protection, and also officials of legal entities-forest users. It is proposed to envisage additional criminal-legal measures of liability of such persons as restriction of the rights of a legal entity, inclusion of information on the application of such measures in the Unified State Register of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Associations; liquidation of a legal entity; confiscation of property that has become an instrument or object of crime.

The subjective side of illegal logging or illegal transportation, storage, sale of timber in the first form of the objective side is characterized by intent (direct or indirect), and in the second form of the objective side is characterized by exclusively direct intent. The motive, purpose, emotional state of the offender are not mandatory features of the crime under Art. 246 of the Criminal Code of Ukraine and do not affect the qualification, as the main (mandatory) feature of the subjective side is guilt.

On the basis of foreign experience of legislative regulation of criminal liability for illegal logging, or illegal transportation, storage, sale of forest theoretically substantiated practical expediency of establishing criminal liability of legal entities for such acts in the framework of coercive measures of criminal law within quasi-criminal (substitute) liability. persons the subject of the crime.

The analysis of objective signs of the crime provided by Art. 246 of the Criminal Code of Ukraine and outlines its subjective features. The peculiarities of the qualification of a crime for illegal logging or illegal transportation, storage, sale of forest are analyzed, and on the basis of generalization of judicial and law enforcement practice the corresponding recommendations of improvement of punishment in this sphere are developed. The dissertation research contains a number of proposals for improving the current legislation, offers a new version of Art. 246 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: forest, forest fund, forest resources, sphere of forest relations, criminal liability, illegal logging, illegal transportation of forest, forest storage, forest sale.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Будяченко О.М. Витоки становлення і розвитку кримінально-правової охорони лісів від самовільної (незаконної) порубки: Україна в дорадянський період. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3. С. 34–40.
2. Будяченко О.М. Деякі особливості кримінально-правової охорони лісів від незаконної вирубки в Україні: (17–29 роки). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 4. С. 24–28.
3. Будяченко О.М. Досвід окремих зарубіжних країн щодо законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 4 (32). С. 108–113.
4. Будяченко О.М. Істотна шкода як обов'язкова ознака об'єктивної сторони за статтею 246 Кримінального кодексу України. *Право і суспільство*. 2019. № 6. С. 106–111.
5. Будяченко О.М. Щодо кваліфікації незаконної порубки лісу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. С. 85–88.
6. Konopelskyi V. Ya., Budiachenko O. M. Objective signs of illegal deforestation and illegal transportation, storage, sale of forest. *European Reforms Bulletin*. 2019. № 4. С. 31–36.
7. Будяченко О.М. Лісова сфера, як об'єкт кримінально-правового захисту. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2020. № 4 (26). Том № 2. С. 18–24.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Будяченко О.М. Кримінально-правова охорона лісу від незаконної порубки: Україна в дорадянський період. *Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності*: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 листопада 2017 р.). Одеса: ОДУВС, 2017. С.33–35.
9. Будяченко О.М. Деякі аспекти історичного розвитку кримінально-правової охорони лісів від незаконної вирубки в Україні. *Вплив інтеграційних*

тенденцій на розвиток національного права: мат. міжнар. наук.-практ. інтернет - конф. (м. Одеса, 23 лютого 2018 р.). Одеса: ОДУВС. 2018. С. 46–48.

10. Будяченко О.М. Щодо кримінально-правової охорони лісів від незаконної вирубки в Україні. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: мат. X міжнар. наук.-практ. інтернет - конф. (м. Одеса, 30 березня 2018 р.) Одеса : ОДУВС. 2018. С. 18–19.*

11. Конопельський В. Я., Будяченко О. М. Окремі питання кримінальної відповідальності за незаконну вирубку лісу в Україні: (1922–29 рр.). *Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза: мат. междунар. науч.-практ. конф. (г. Кишинев, Республика Молдова, 23–24 марта 2018 г.). Кишинев, Республика Молдова, 2018. С. 268–271.*

12. Будяченко О.М. Міжнародний досвід Канади щодо кримінальної відповідальності за незаконну поруку лісу. *Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах: мат. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24–25 серпня 2018 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. С.84–87.*

13. Будяченко О.М. Досвід Сполучених Штатів Америки щодо кримінально-правової охорони лісів від незаконної поруки. *Проблемы правового регулирования общественных отношений: теория, законодательство, практика: мат. междунар. науч.-практ. конф. (г. Брест, Республика Беларусь, 23 ноября 2018 г.). Брест, 2018. С. 1099–1103.*

14. Будяченко О.М. До питання щодо кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу за законодавством Федеративної Республіки Німеччини. *International scientific and practical conference «Legal practice in EU countries and Ukraine at the modern stage»: Conferenceproceedings (Arad, January 25–26, 2019). Arad: Izdevnieciba«BaltijaPublishing». 451–455 pages.*

15. Будяченко О.М. Окремі аспекти кваліфікації незаконної порубки лісу. *Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави: мат. XI*

міжнар. наук.-практ. інтернет - конф. (м. Одеса, 26 березня 2020 р.). Одеса: ОДУВС, 2020. С. 12–14.

THE LIST OF APPLICANT'S PUBLICATIONS

which the main scientific results of thesis are published:

1. *Olga Budiachenko*. Origins of formation and development of criminal-legal protection of forests from unauthorized (illegal) logging: Ukraine in the pre-Soviet period. *South Ukrainian Law Journal*. 2017. No. 3. P. 34–40.

2. *Olga Budiachenko*. Some features of criminal law protection of forests from illegal logging in Ukraine: (17–29 years). *South Ukrainian Law Journal*. 2017. No 4. P. 24–28.

3. *Olga Budiachenko*. The experience of some foreign countries on the legal regulation of criminal liability for illegal logging. *National legal journal: theory and practice*. 2018. No 4 (32). P. 108–113.

4. *Olga Budiachenko*. Significant damage as a mandatory feature of the objective side under Article 246 of the Criminal Code of Ukraine. *Law and society*. 2019. No 6. P. 106–111.

5. *Olga Budiachenko*. Regarding the qualification of illegal logging. *South Ukrainian Law Journal*. 2019. No 4. P. 85-88.

6. *Victor Konopelskyi, Olga Budiachenko*. Objective signs of illegal deforestation and illegal transportation, storage, sale of forest. *European Reforms Bulletin*. 2019. No 4. P. 31–36.

7. *Olga Budiachenko*. The forest sphere as an object of criminal protection. *International scientific journal «Internauka»*. Series: «Legal Sciences». 2020. No 4 (26). Vol № 2. P. 18–24.

which certify the approbation of the thesis materials:

8. *Olga Budiachenko*. Criminal protection of forests from illegal logging: Ukraine in the pre-Soviet period. *Criminal law and criminological aspects of combating crime*. Digest of materials of the International scientific-practical conference. Odessa, 2017. P. 33–35.

9. *Olga Budiachenko*. Some aspects of the historical development of criminal law protection of forests from illegal logging in Ukraine. *Influence of integration tendencies on the development of national law*. Digest of materials of the International scientific-practical conference. Odessa, 2018. P. 46–48.

10. *Olga Budiachenko*. Regarding criminal law protection of forests from illegal logging in Ukraine. *The role and place of law enforcement agencies in building a democratic state governed by the rule of law*. Digest of materials of the International scientific-practical conference. Odessa, 2018. P. 18–19.

11. *Victor Konopelskyi, Olga Budiachenko*. Some issues of criminal liability for illegal logging in Ukraine: (1922–29). *Features of adaptation of the legislation of Moldova and Ukraine to the legislation of the European Union*. Digest of materials of the International scientific-practical conference. Chisinau, Republic of Moldova, 2018. P. 268–271.

12. *Olga Budiachenko*. Canada's international experience in criminal liability for illegal forest security. *Integration of legal science and practice in modern conditions*. Digest of materials of the International scientific-practical conference. Zaporozhye, 2018. P. 84–87.

13. *Olga Budiachenko*. The experience of the United States of America in criminal law protection of forests from illegal bail. *Problems of legal regulation of public relations: theory, legislation, practice* Digest of materials of the International scientific-practical conference. Brest, 2018. P. 1099–1103.

14. *Olga Budiachenko*. On the issue of criminal liability for illegal logging under the laws of the Federal Republic of Germany. *International scientific and practical conference «Legal practice in EU countries and Ukraine at the modern stage»*. Conference proceedings. Arad: Izdevnieciba «Baltija Publishing». P. 451–455.

15. *Olga Budiachenko*. Some aspects of the qualification of illegal logging. *The role and place of the police in the development of a democratic state governed by the rule of law*. Digest of materials of the International scientific-practical conference. Odessa, 2020. P. 12–14.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	12
ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННУ ПОРУБКУ АБО НЕЗАКОННЕ ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТ ЛІСУ	25
1.1. Лісова сфера, як об'єкт кримінально-правового захисту	25
1.2. Генезис законодавства про кримінальну відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу	46
1.3. Зарубіжний досвід законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу.....	74
Висновки до розділу 1	91
РОЗДІЛ 2 КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ АБО НЕЗАКОННОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ ЛІСУ	94
2.1. Об'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 246 Кримінального кодексу України	94
2.2. Суб'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 246 Кримінального кодексу України	130
Висновки до розділу 2	161
РОЗДІЛ 3 КВАЛІФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНУ ТА ПОКАРАННЯ ЗА НЕЗАКОННУ ПОРУБКУ АБО НЕЗАКОННЕ ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТ ЛІСУ	164
3.1. Кваліфікація злочину за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу.....	164
3.2. Покарання за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу.....	182
Висновки до розділу 3	198
ВИСНОВКИ	201
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	208
ДОДАТКИ.....	238

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВУЦВК – Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет

ВЦВК – Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет

га – один гектар (одиниця площі)

ГК – Господарський кодекс

ЄС – Європейський Союз

КК – Кримінальний кодекс України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

КУпАП України – Кодекс України про адміністративні правопорушення

ЛК – Лісовий кодекс України

м³ – один метр кубічний (одиниця об'єму)

млн – один мільйон (число)

млрд – один мільярд (число)

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПЗФ – Природно-Заповідний Фонд

РГИА – Російський Державний Історичний Архів

РНК – Рада Народних Комісарів

РСФСР – Російська Радянська Федеративна Союзна Республіка

США – Сполучені Штати Америки

т – тонна (одиниця ваги)

ТопЧК – Паливна Надзвичайна Комісія

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

ФРН – Федеративна Республіка Німеччини

ЦУЛ - Центральне Управління Лісів

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Проблема охорони навколишнього середовища набула особливої актуальності наприкінці ХХ століття й на сьогоднішній день залишається однією з найбільш значущих як у світовому масштабі, так і для України. Раціональне використання природних ресурсів та екологічна безпека населення, поряд з економічними, адміністративними, виховними та іншими заходами, регулюється засобами кримінально-правового характеру. Саме кримінальне законодавство, будучи покликаним забезпечувати збереження сприятливого для існування суспільства природного середовища – гарантує охорону і недоторканість у встановлених державою межах найбільш цінних природних багатств.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Лісового кодексу України, ліс – тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище. Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезростаюванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави.

Знищення лісів шляхом незаконних порубок, перевезенням, порушення правил протипожежної безпеки та інтенсивне споживання лісів і лісової продукції, що перевищує відтворювальний потенціал природи, заподіює серйозну шкоду лісовому господарству держави, втрату цінних порід дерев, загибель диких тварин і птахів, сприяє утворенню парникового ефекту,

збільшенню вологості ґрунтів та утворенню боліт і поряд із цим опустелюванню територій тощо.

Так, за останнє десятиліття кількість вирубаного лісу зросла на 75 %, питома вага незаконної порубки у структурі злочинів проти довкілля збільшилася з 31 % до 65 %, а кількість внесених відомостей за ст. 246 Кримінального кодексу (далі – КК) України до Єдиного реєстру досудових розслідувань збільшилася з 637 до 2852 (+382,5 %). Наведене свідчить про неефективність діючої системи охорони лісів від незаконних рубок, перевезення, зберігання, збуту, а застарілість форм і методів боротьби з цим злочином, зумовлює необхідність активізації наукового пошуку за цим напрямом.

У зв'язку з цим, в сучасних умовах суттєвого порушення екологічної рівноваги та створення передумов екологічної катастрофи та впливу її наслідків на все оточуюче середовище; інтенсивного реформування галузей кримінально-правового блоку (кримінального та кримінально-процесуального), що відтворюється у відсутності системного та єдиного тлумачення правових норм та складнощах кваліфікації відповідних діянь та доведення винуватості особи; відсутності належних підходів щодо адекватної оцінки тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та необхідного обсягу відповідальності та покарання, що відтворюється у практично однакових санкціях за вчинення діяння за кваліфікованих та особливо кваліфікованих обставин особливо актуальними вважаються наукові дослідження, що спрямовані на пошук рішень, які спроможні зменшити ризик подальшого розвитку екологічної кризи. До таких досліджень, безперечно, відносяться й ті, що ставлять своїм завданням підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля, а також удосконалення відповідальності у цій сфері.

Проблема криміналізації та дотримання закону в сфері охорони лісів розроблялася і в юридичній літературі, зокрема цьому питанню присвятили свої праці такі вчені, як В. І. Андрейцев, П. П. Андрушко, А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, В. І. Борисов, М. М. Бринчук, С. Б. Гавриш, В. К. Грищук,

О. М. Джужа, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, Е. М. Жевлаков, О. С. Колбасов, В. Я. Конопельський, М. І. Коржанський, Т. В. Корнякова, С. М. Кравченко, В. В. Кузнецов, О. М. Литвинов, Н. О. Лопашенко, Ю. І. Ляпунов, В. К. Матвійчук, М. І. Мельник, А. М. Мірошніченко, І. І. Митрофанов, В. Л. Мунтян, П. С. Матишевський, В. О. Навроцький, М. І. Панов, В. В. Петров, П. Ф. Повеліцина, Б. Г. Розовський, А. В. Савченко, Є. Л. Стрельцов, В. І. Тютюгін, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, В. Б. Харченко, П. В. Хряпінський, Ю. С. Шемшученко, Н. Г. Шимбарєва, В. І. Шакур, А. М. Шульга, М. В. Шульга та ін.

Окремі питання проблем кримінально-правової охорони лісів були реалізовані в роботах О. В. Скворцової «Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики АР Крим)» (2007), О. О. Дудорова, Є. О. Письменського «Кримінально-правова кваліфікація незаконної порубки лісу» (2017) та О. В. Заїчко «Кримінологічна характеристика та запобігання незаконній порубці лісу» (2019).

У результаті досліджень, що провадилися в останні півстоліття названими вище та іншими фахівцями, у правовій доктрині сформовано низку теорій кримінально-правової охорони лісів від суспільно небезпечних посягань, а їх наукові здобутки створили надійні підвалини для подальшого пізнання порушеної проблематики.

Водночас наукові дослідження згаданих цих та інших вчених обмежувались попередніми періодами розвитку законодавства та правозастосовної практики, або не враховували зміни до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів.

У значній кількості наукових розробок не досліджено проблеми практики притягнення до кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, що виникли в умовах застосування нового кримінального процесуального законодавства й організаційно-

структурних перетворень органів державної влади загалом та правоохоронної системи зокрема.

Необхідність детального наукового аналізу ознак даного складу злочину для усунення труднощів і розробки рекомендацій щодо застосування досліджуваних положень кримінального законодавства на практиці, відмежування складу злочину передбаченого ст. 246 КК України від суміжних складів злочинів і аналогічного адміністративного делікту, залишається поза увагою дослідників. Зазначені обставини й зумовили обрання цієї теми дисертації, визначили об'єкт та предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дослідження узгоджується з Національною стратегією у сфері прав людини (Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015) та Планом дій з її реалізації на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р); Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр. (Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015); Концепцією реформування та розвитку лісового господарства (розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2006 р. № 208-р), Стратегією розвитку Національної академії правових наук України на 2016-2020 роки (постанова загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 р.); Переліком перспективних напрямів кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями (рішення президії НАПрН України від 18 жовтня 2013 р. № 86/11); Переліком пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275).

Дисертація виконана в межах науково-дослідних робіт Одеського державного університету внутрішніх справ (далі - ОДУВС) «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер № 0116U006773), та згідно з планом науково-дослідницької роботи

кафедри кримінального права та кримінології ОДУВС «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи запобігання злочинності» (державний реєстраційний номер № 012U002156).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Одеського державного університету внутрішніх справ 26 червня 2014 р. (протокол № 13), уточнена Вченою радою Одеського державного університету внутрішніх справ 29 січня 2020 р. (протокол № 8).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є комплексне розв'язання теоретичних і практичних проблем застосування кримінально-правової норми, що визначає незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, формування на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення закону про кримінальну відповідальність і практики його застосування.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- надати характеристику лісовій сфері, як об'єкту кримінально-правового захисту;
- розкрити генезис законодавства про кримінальну відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу;
- з'ясувати особливості зарубіжного досвіду законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за незаконну порубку, або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу;
- висвітлити об'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 246 КК України;
- окреслити суб'єктивні ознаки незаконної порубки, або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу;
- проаналізувати особливості кваліфікації злочину за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу;
- на основі узагальнення судової та правоохоронної практики розробити відповідні рекомендації удосконалення покарання у цій сфері.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері охорони довкілля.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею завдань використовувались загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема використання *діалектичного методу* дозволило дослідити охарактеризувати питання криміналізації порушення законодавства про незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу у нерозривному зв'язку з іншими соціальними чинниками, насамперед правового, економічного та екологічного характеру (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1); *структурного аналізу* – розкрити зміст об'єктивних та суб'єктивних ознак аналізованого злочину, а також структуру вказаних правовідносин, їх безпосередніх учасників (розділ 2); *структурно-функціональний* – застосовувався при визначенні місця ст. 246 КК України у системі норм про кримінальну відповідальність (розділ 1, підрозділи 2.1, 3.1.); *історико-правовий* – дав змогу дослідити передумови становлення та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (підрозділ 1.2); за допомогою *логіко-юридичного* – проведено аналіз складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, а також норм адміністративного та екологічного законодавства, які встановлюють порядок здійснення діяльності у сфері захисту лісів (розділи 1–3); *статистичний* – під час опрацювання матеріалів кримінальних проваджень за окремими кількісними та якісними параметрами з подальшою інтерпретацією одержаних результатів у дисертаційній роботі (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 3.1); *компаративістський* – дозволив з'ясувати особливості зарубіжного досвіду у сфері кримінально-правової заборони порушення законодавства про охорону лісів (підрозділ 1.3); *соціологічні* методи (анкетування, інтерв'ювання, спостереження) – з метою вивчення думок різних категорій респондентів з проблемних питань дослідження та з'ясування соціальної результативності відповідних правових норм й організаційних заходів (розділи 2-3).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані дані державної та відомчої статистичної звітності за 2010-2019 роки; узагальнені матеріали вивчення 210 кримінальних проваджень (справ) за ст. 246 КК України упродовж 2010–2018 рр. з усіх регіонів країни; 120 судових рішень (вироків) відносно 200 засуджених; зведені дані опитувань 56 прокурорів, 124 слідчих та 76 співробітників оперативних підрозділів Національної поліції України у Волинській, Житомирській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Харківській, Херсонській, Чернігівській та Чернівецькій областях, які безпосередньо здійснювали виявлення і розслідування таких злочинів; 80 працівників лісових господарств; офіційні аналітичні звіти Офісу Генерального прокурора України, МВС України, Національної поліції України, Державної судової адміністрації України, Державного агентства лісових ресурсів України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є одним з перших в Україні комплексним монографічним дослідженням проблем кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу. Конкретний внесок дисертантки в наукове розроблення зазначених положень полягає в обґрунтуванні пропозицій щодо вдосконалення змісту досліджуваної норми, які містять елементи наукової новизни та мають теоретичне й практичне значення, зокрема:

вперше:

– запропоновано авторський підхід до розуміння сутності об’єкта незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу не тільки як сукупності відносин у царині його охорони, раціонального використання й відтворення, а і як соціального блага, цінності, сфери життєдіяльності, а на цій основі виокремленні похідні наслідки, що носять економічний характер – при спричиненні значної майнової (економічної) шкоди державі, народу України і екологічний характер – при завданні шкоди довкіллю або створенні небезпеки її заподіяння й впливають на визначення обсягу караності діяння;

– проведено систематизацію суб'єктів вчинення злочину передбаченого ст. 246 КК України залежно від їх правового статусу й ступеня доступу до лісових ресурсів: службові особи і працівники постійних лісокористувачів, що займаються веденням лісового господарства; суб'єкти підприємницької діяльності, що отримали дозвіл на заготівлю деревини в межах договору підряду з постійними лісокористувачами; інші особи, які не мають права на заготівлю деревини і законного доступу до розроблення лісосік;

– на основі зарубіжного досвіду законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за незаконну порубку, або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу теоретично обґрунтована практична доцільність встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб за такі діяння у рамках примусових заходів кримінально-правового характеру в межах квазікримінальної (субститутивної) відповідальності (визнання юридичної особи суб'єктом злочину;

– запропоновано заходи, як законодавче обмеження прав юридичної особи, внесення відомостей про застосування таких заходів до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань;

– запропоновано зміни щодо підстав застосування ліквідації юридичної особи з урахуванням того, що окремі учасники (працівники) юридичної особи невинуваті у вчиненні злочину;

– обґрунтовано доцільність застосування щодо юридичної особи конфіскації майна, яке стало знаряддям або предметом злочину, в тому числі легалізованого майна (грошових коштів), здобутих злочинним шляхом;

удосконалено:

– визначення понять «злочини проти довкілля», «незаконна порубка лісу», «незаконне перевезення лісу», «зберігання лісу», «збут лісу»;

– науковий підхід до розуміння предмета злочину передбаченого ст. 246 КК України яким є дерева та чагарники, які не втратили своїх природних біологічних функцій (сиророслий ліс), окрім ситуації, коли здійснюється порубка сухостійних дерев, які є обов'язковим елементом ландшафту (ліси, які

розташовані в заповідниках із метою збереження лісової флори й фауни в їх природному стані);

– позицію про потребу вдосконалення існуючої системи покарань за діяння передбачені ст. 246 КК України, зокрема, про доцільність переходу до застосування штрафних санкцій як покарань економічного характеру до юридичних осіб, що здатні створити умови, за наявності яких учинений злочин буде перш за все економічно не вигідним для суб'єктів підприємницької діяльності;

– особливості відмежування порушення законодавства про охорону лісів від суміжних злочинів та адміністративно-правових деліктів;

дістало подальший розвиток:

– вивчення сутності та змісту поняття лісу, що надало можливість виокремити ознаки, які характеризують його як самостійний предмет кримінально-правової охорони та розподілити їх на екологічні та юридичні;

– періодизацію розвитку кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу в Україні, що передбачає поділ на п'ять періодів за критерієм його законодавчого закріплення: 1) звичаєвий – становлення кримінальної відповідальності (XI ст. – II пол. XIV ст.); 2) козацький – нормативне закріплення кримінальної відповідальності у різних законодавствах (козацькому-звичаєвому, польському, литовському, російському) (XIV ст. – поч. XVIII ст.); 3) імперський – законодавче закріплення та удосконалення кримінальної відповідальності, посилення покарання (XVIII ст. – поч. XIX ст.); 4) радянський – деталізація норм кримінальної відповідальності (1917–1990 р.); 5) сучасний – прийняття чинного законодавства щодо кримінальної відповідальності та його удосконалення (1990 р. – наш час);

– вирішення проблеми кримінально-правової оцінки незаконної порубки сухостійних дерев як необхідність дотримання принципу юридичної визначеності;

– обґрунтування необхідності урахування додаткових ознак суб'єкта злочину, тобто визнання його загальним або спеціальним при встановленні певних особливостей його притягнення до кримінальної відповідальності за суспільно небезпечне посягання на лісові ресурси, а також зважаючи на неповноту законодавчої конструкції поняття «службова особа», визначеного в ч. 3 ст. 18 КК України, віднесення до її кола також тих осіб, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням обліково-контрольних функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням;

– аргументація теоретичної позиції, що штраф, як кримінальне покарання, є найбільш дійовим основним видом покарання за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, а також дерев і чагарників, що не входять до лісового фонду України;

– твердження, що кримінальна відповідальність – це не єдиний засіб кримінально-правового впливу у сфері охорони лісів України, оскільки, як свідчить проведений аналіз судових рішень, досить часто застосовуються й інші засоби такого впливу, яким поки що не приділяється достатньої й належної уваги з боку теорії кримінального права, зокрема заохочувальні (звільнення від кримінальної відповідальності), пробація, спеціальна конфіскація.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції мають прикладний характер, використовуються та можуть бути використані в:

– *законотворчій сфері* – під час удосконалення положень законодавства, розроблення (опрацювання) законопроектів про внесення змін і доповнень до КК України, постанов Пленуму Верховного Суду України стосовно кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу;

– *практичній діяльності* – для правильного й однозначного застосування ст. 246 КК України у процесі: кваліфікації злочинів проти довкілля; підготовки висновків до проектів підзаконних нормативно-правових актів;

– *освітньому процесі* – під час викладання та вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне право. Загальна частина», «Кримінальне право. Особлива частина», «Особливості кваліфікації окремих видів злочинів», «Екологічне право» (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у освітній процес Одеського державного університету внутрішніх справ від 25.05.2020 р.);

– *науково-дослідній діяльності* – для подальшого розроблення теоретичних положень стосовно кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, а також у процесі підготовки монографій та статей з кримінально-правових дисциплін (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у науковий процес Одеського державного університету внутрішніх справ від 14.05.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, викладені в роботі положення, які виносяться на захист, розроблені ним особисто. У тезах доповіді «Окремі питання кримінальної відповідальності за незаконну вирубку лісу в Україні: (1922-29 рр.)», опублікованих у співавторстві з В.Я. Конопельським, дисертантом розкрито проблемні питання теоретичного та практичного характеру, які виникали в ході розвитку правового регулювання суспільних відносин у сфері лісового господарства України за період з 1917 по 1929 роки, у контексті кримінально-правової охорони лісу від незаконної вирубки. У науковій статті «Об’єктивні ознаки незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу», опублікованої у співавторстві з В.Я. Конопельським, дисертантом здійснено аналіз ознак об’єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 246 ККУ України, на підставі якого обґрунтовано і запропоновано авторське тлумачення понять «незаконна порубка лісу», «незаконне зберігання лісу», «незаконний збут лісу».

Власні теоретичні розробки здобувача в опублікованих у співавторстві наукових працях становлять більше 50 %.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на науково-практичних конференціях, зокрема: «Кримінально-правова охорона лісу від незаконної порубки: Україна в дорадянський період» (м. Одеса, 24 листопада 2017 р.); «Деякі аспекти історичного розвитку кримінально-правової охорони лісів від незаконної вирубки в Україні» (м. Одеса, 23 лютого 2018 р.); «Щодо кримінально-правової охорони лісів від незаконної вирубки в Україні» (м. Одеса, 30 березня 2018 р.); «Окремі питання кримінальної відповідальності за незаконну вирубку лісу в Україні: (1922-29 рр.)» (г. Кишинев, Республіка Молдова, 23-24 марта 2018 г.); «Міжнародний досвід Канади щодо кримінальної відповідальності за незаконну поруку лісу» (м. Запоріжжя, 24-25 серпня 2018 р.); «Досвід Сполучених Штатів Америки щодо кримінально-правової охорони лісів від незаконної поруки» (г. Брест, Республіка Беларусь, 23 ноября 2018 г.); «До питання щодо кримінальної відповідальності за незаконну поруку лісу за законодавством Федеративної Республіки Німеччини» (Arad, January 25-26, 2019); «Окремі аспекти кваліфікації незаконної порубки лісу» (м. Одеса, 26 березня 2020 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (323 найменування) та 6 додатків. Повний обсяг дисертації становить 258 сторінок, з яких основний текст – 195 сторінок, список використаних джерел – 30 сторінок, додатки – 21 сторінка.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННУ ПОРУБКУ АБО НЕЗАКОННЕ ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТ ЛІСУ

1.1 Лісова сфера, як об'єкт кримінально-правового захисту

Проблема охорони навколишнього середовища набула особливої актуальності наприкінці ХХ століття й на сьогоднішній день залишається однією з найбільш значущих як у світовому масштабі, так і для України. Рациональне використання природних ресурсів та екологічна безпека населення, поряд з економічними, адміністративними, виховними та іншими заходами, регулюється засобами кримінально-правового характеру. Саме кримінальне законодавство, будучи покликаним забезпечувати збереження сприятливого для існування суспільства природного середовища – гарантує охорону і недоторканість у встановлених державою межах найбільш цінних природних багатств. Ліс, як основа життєдіяльності людини є одним з найважливіших об'єктів природи.

Споживацьке ставлення до природи у поєднанні з можливостями, що надав людству науково-технічний прогрес, мало своїм наслідком екологічну кризу другої половини ХХ століття, розростання якої робить реальністю глобальну екологічну катастрофу.

Зважаючи на наявну екологічну ситуацію особливо актуальними вважаються наукові дослідження, що націлені на пошук рішень, які спроможні зменшити ризик подальшого розвитку екологічної кризи. До таких досліджень, безперечно, відносяться й ті, що ставлять своїм завданням підвищення ефективності правової охорони довкілля, а також удосконалення запобіжної діяльності у цій сфері.

Аналіз наукових джерел надав підстави вважати за доцільне застосовувати для визначення різновиду злочинності, об'єктом посягання якої є навколишнє

природне середовище (довкілля), термін «екологічна злочинність», під якою розуміється соціальне явище, що має небезпечний для суспільства, об'єктивно-функціональний, соціально-конструктивний характер, та проявляє себе в поведінці, яка заборонена законодавством про кримінальну відповідальність, та посягає на навколишнє природне середовище чи його окремі об'єкти, створюючи небезпеку біологічним основам існування людства [147, с. 323].

Визначення злочинності та окремих її видів, у тому числі й екологічної, має «конструюватись» за двома критеріями: об'єктивним, що відображає її властивості – у першу чергу соціально небезпечний характер, та суб'єктивним, що полягає у протиправному, формально визначеному у законі характері такої поведінкової діяльності. Саме наявність специфічних ознак об'єктивного характеру якісно відрізняє екологічну злочинність від інших видів злочинності [136, с. 277].

Першою такою ознакою є спрямованість кримінальної активності, проявом якої є заподіяння (або загроза заподіяння) шкоди навколишньому природному середовищу, що знаходить своє вираження у погіршенні життєздатності, якості, цілісності, взаємозв'язків та інших об'єктивних параметрів навколишнього середовища та його окремих екосистем (тваринний та рослинний світ, атмосферне повітря, землі, води, надра і т. ін.) – у межах, в яких вони потрапляють в сферу кримінально-правового регулювання.

Другою специфічною (ідентифікуючою) ознакою екологічної злочинності є її підвищена суспільна небезпечність, що проявляється у створенні реальної загрози біологічним основам існування людства.

Підвищена небезпечність екологічної злочинності зумовлена передусім посиленням антропогенного навантаження на природне середовище, що в умовах глобальної екологічної кризи створює загрозу заподіяння суттєвої, часто не відновлюваної шкоди життєво важливим інтересам людини, суспільства та держави: зменшуються запаси природних ресурсів; забруднюється природне середовище; втрачається природний зв'язок між людиною та природою; загублюються естетичні цінності; екологічна криза

загрожує не тільки гідному існуванню людини, але і самому життю; для держави екологічна криза пов'язана із скороченням свободи політичного вибору, яка обумовлена транскордонним характером екологічних проблем; загострення екологічної ситуації в різних регіонах світу стає причиною соціальної та політичної нестабільності, міждержавних протиріч та насильницьких конфліктів [261, с. 635].

Шкода, що заподіюється окремим елементам довкілля унаслідок існування екологічної злочинності, проявляється у небезпечних змінах природного середовища, що ведуть до порушення структури і функціонування природних систем (ландшафтів). Варто звернути увагу на те, що поняття шкоди є антропоцентричним, оскільки негативні зміни в природі оцінюються щодо умов існування людини.

Третьою ідентифікуючою ознакою екологічної злочинності є її об'єктивна функціональність. Екологічна злочинність за її сутністю є продовженням «нормального» природокористування та однією з форм діяльності, яка в силу своєї результативності була відібрана суспільством в процесі його розвитку та закріплена як можливий зразок поведінки. Вчинення посягань екологічного характеру є одним із способів задоволення потреб людини. Очевидно, що за допомогою вчинення таких злочинів людина здатна забезпечити себе матеріально (що найбільш яскраво проявляється у злочинах, пов'язаних з протиправним заволодінням природними ресурсами (мисливських, рибних, рослинних, мінеральних), задовольнити вітальні потреби.

Четвертою ідентифікуючою ознакою екологічної злочинності є її соціально-конструктивний характер. Як злочин, так і злочинність – поняття релятивні (відносні), конвенціональні («договірні»: як «домовляться» законодавці), вони суть – соціальні конструкти, які лише частково відображають соціальні реалії [60].

Водночас, соціальне конструювання екологічної злочинності ґрунтується на об'єктивних реаліях. Так, реальністю є те, що деякі види людської життєдіяльності (зокрема, браконьєрство) завдають тваринному та рослинному

світу значної шкоди, певні види економічної діяльності настільки негативно впливають на довкілля, що це призводить до стрімкого зростання захворюваності та смертності населення. Такі реалії негативно сприймаються і оцінюються спочатку окремими людьми, а потім – й усім суспільством.

У той же час, О. М. Джужа та В. В. Василевич, екологічну злочинність визначають як сукупність злочинів, що посягають на екологічну безпеку, та опосередковано на життя й здоров'я людей [148, с. 239]. На думку О. Л. Дубовик та А. Е. Жалінського, екологічним злочином (злочином проти довкілля) слід вважати «передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння (дія, бездіяльність), що посягає на навколишнє середовище та його компоненти, раціональне використання і охорона яких забезпечують оптимальну життєдіяльність людини, і яке у безпосередньому використанні природних об'єктів як соціальної цінності приводить до негативних їх змін» [78, с. 70]. Наведене визначення є вельми цікавим в плані методологічного підходу до вирішення проблеми. Однак, на наш погляд є застарілим, або є недостатньо точним.

М. І. Мельник та М. І. Хавронюк, у кримінально-правовому аспекті екологічні злочини розуміють як суспільно небезпечні, кримінально-протиправні діяння, що вчинені суб'єктом злочину та які посягають на суспільні відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки, охоронинавколишнього природного середовища як сукупності природних і природно-соціальних умов та процесів, а також охорони, використання, збереження та відтворення природних ресурсів [188, с. 451].

На наше переконання, найбільш оптимальним є поняття надане Є. М. Жевлаковим. На його думку, родовим об'єктом екологічних злочинів (злочинів проти довкілля) слід вважати, комплексні суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом щодо раціонального використання природних ресурсів, збереженню якісно сприятливою для людини та інших живих істот природного середовища та забезпечення екологічної безпеки населення [93, с. 21].

У цьому визначенні висвітлена головна думка: екологічні злочини посягають на охоронювані кримінальним законом комплексні відносини, де основними компонентами виступають суспільство і навколишнє природне середовище, тобто сукупність природних умов, виробничої діяльності людини та середовища існування людей. Безумовно ні у кого не викликає сумнівів, що природне середовище повинно бути сприятливим, інакше зворотне просто не мало б сенсу.

Враховуючи визначення науковців та звертаючись до КК України зазначимо, що *злочини проти довкілля (екологічний злочин) – це суспільно небезпечне, винне діяння, вчинене із заподіянням істотної шкоди охоронюваним кримінальним законом комплексним суспільним відносинам щодо забезпечення екологічної безпеки населення, раціонального використання природних ресурсів та захисту особливо охоронюваних природних територій та інших особливо важливих природних об'єктів.*

На наш погляд, надане поняття не тільки містить в собі ознаки, характерні для злочину в загальнокримінальному сенсі, а й відображає специфіку самих злочинів проти довкілля, що полегшить правоохоронним органам завдання їх кваліфікації і дозволить більш ефективно вести боротьбу зі злочинами в сфері охорони довкілля.

Дієвість кримінально-правового впливу на екологічну злочинність зумовлена, передусім, досконалістю норм, що встановлюють відповідальність за екологічні посягання. Тому законодавство про кримінальну відповідальність у цій сфері має відповідати вимогам логічності, виваженості, внутрішньої узгодженості та системності. Відтак, доцільним є аналіз відповідних кримінально-правових норм з позиції системного підходу.

Системність норм, що встановлюють відповідальність за вчинення екологічних злочинів, ґрунтується на системності права як соціального інституту. Система кримінально-правових норм екологічного характеру являє собою сукупність норм, що встановлюють, які саме конкретні екологічні

посягання є злочинами, та еколого-правових інститутів, до яких відсилають бланкетні (за технікою побудови) диспозиції зазначених норм [140, с. 381].

Зазначені кримінально-правові норми розташовані в Особливій частині КК України за певною системою та у певній послідовності. Переважна більшість кримінально-правових норм екологічного характеру, що охоплює 21 статтю (з 236 по 254), упорядкована у розділі VIII Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти довкілля». Водночас, Кодекс передбачає цілу низку норм, що опосередковано спрямовані на захист природного середовища від злочинних посягань [139; 187, с. 532].

Ліси – це зелені легені нашої планети, що наповнюють атмосферу киснем. Ліси є одним із вирішальних чинників забезпечення життєдіяльності суспільства, а також, важливою ланкою у системі сталого розвитку навколишнього природного середовища. Поняття ліс законодавчо закріплено у ч. 1 ст. 1 ЛК України, відповідно до якої ліс – тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище. Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезнаходженням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави [162].

Ліси України за своїм призначенням і розміщенням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі та інші функції і забезпечують потреби суспільства в лісових ресурсах. Лісові ресурси є важливим елементом економіки країни. Слід зауважити, що із зростанням рівня

антропогенного навантаження лісові ресурси усе більше відіграють роль фактору стабілізації довкілля. У той же час сучасний стан лісистості України майже у три рази менший, ніж Західної Європи (43,2 %) [202]. Низький рівень використання загального приросту і загального запасу деревини в лісах України є наслідком переважання в лісовому фонді молодняків і середньовікових насаджень та лісів природоохоронного призначення з обмеженим режимом лісокористування.

Особливо негативно на охорону та відновлення лісових ресурсів впливають люди в процесі виробничої діяльності; ліси знищуються при пожежах, різними шкідниками та іншими негативними явищами. Водночас повноваження з охорони та відтворення лісів покладені на центральні та місцеві органи виконавчої влади, що призводить до їх дублювання та неефективного використання бюджетних коштів. Система управління в сфері охорони та відтворення лісів не повністю забезпечує багатоцільове, безперервне і невиснажливе використання лісових ресурсів та лісових екосистем.

Ліси в Україні підлягають державній охороні регулюванню їхнього використання. Правові засади регулювання лісових відносин в Україні закладені Конституцією України, яка встановлює обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку і гарантувати громадянам право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище. Так, ч. 1 ст. 13 Основного Закону проголошує, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. У ст. 16 Конституції зазначається, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави, а відповідно дост. 50 кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, а також гарантоване право вільного доступу до інформації про стан довкілля. Гарантуючи основні «екологічні» права, Конституція України

покладає на осіб і відповідний обов'язок:кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, відшкодовувати завдані ним збитки (ст. 66) [119].

Станом на 2020 рік загальна площа лісових ділянок, що належить до лісового фонду України, становить 10,4 млн га, в тому числі вкриті ліською рослинністю 9,6 млн га. Лісистість України становить 15,9 %. Але, незважаючи на досить невелику лісистість території, Україна займає 9-те місце у Європі за площею лісів та 6-те місце за запасами деревини. Ліско-рослинні умови в Україні вкрай неоднорідні, тому ліси поширені територією держави нерівномірно. Лісистість варіює від 3,7 % в Запорізькій до 51,4 % в Закарпатських областях.Ліси зростають у трьох природних зонах (Полісся, Лісостеп, Степ), в Карпатах та гірських районах Криму, які мають різкі відмінності щодо ліско-рослинних умов. Ліси України сформовані понад 30 видами деревних порід, серед яких домінують сосна, дуб, бук, ялина, береза, вільха, ясен, граб, ялиця. Хвойні насадження займають 43 % загальної площі, зокрема, сосна – 35 %. Твердолистяні насадження становлять 43 %, зокрема, дуб і бук - 37 % [262,с. 1-4].

Водночас, за площею лісів і запасами деревини Україна є державою з дефіцитом лісових ресурсів. Як відзначають фахівці, по всій країні відбувається швидке старіння деревостаніві пов'язане з ним зменшення приросту, а також погіршення якості стійкості лісових насаджень, про що свідчать такі явища, як всихання дубняків і ялинників, пожежі в соснових насадженнях півдня і сходу України, почастищення сніголамів і вітроломів [299, с. 7]. Порівняно з середньоєвропейськими показниками в нашій державі рівень ліскозабезпечення є одним з найнижчих – на одного мешканця припадає близько 0,2 га лісів [199, с. 106–107].

Крім стану лісів, загрозу для загального стану довкілля України становить ситуація з полезахисними лісовими смугами. Площа полезахисних ліскосмуг станом на 01.01.2015 становила 446,1 тис. гектарів [192, с. 106–107].

У 12 областях через незаконну вирубку безповоротно зникли більше 10 000 гектарів ліскозахисних смуг на полях. Україна втрачає тисячі гектарів

полезахисних смуг, що мають захищати сільськогосподарські угіддя від посухи та ерозії ґрунтів. Про це свідчать результати моніторингу стану захисних насаджень, проведеного фахівцями Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру [21].

Якщо і далі зберігатимуться нинішні обсяги заготівлі деревини, то вже за 15–20 років від лісових масивів лісистих регіонів країни залишаться лише фрагменти з кущів, самосіву осик і берізок, які навіть не нагадуватимуть головних рис лісових ландшафтів. У гіршому разі, за більшої інтенсивності рубок, ділова деревина на цих територіях буде вичерпана за ще коротший термін – 5–10 років. Такий стан лісів спричинить не лише серйозну екологічну проблему, а і гостру соціально-економічну кризу лісистих регіонів [20].

Злободенність розглядуваної проблематики останнім часом посилюється у зв'язку поширенням діяльності «чорних лісорубів» і необхідністю здійснення адекватного правового реагування на вчинювані ними посягання. Так, на засіданні Кабінету Міністрів України у 2019 р. були озвучені результати моніторингу стану використання лісів на території Закарпатської області, третина вирубок визнана незаконною. Було виявлено 871 ділянку фактичних суцільних вирубок лісів загальної площею понад 2112 га; із них – 530 ділянок загальною площею 774 га суцільних вирубок лісів, які не збігаються за конфігурацією та місцезположенням із нормативними вирубками лісів [154; 80, с. 7].

Вирощуючи ліс, людство своєю працею відновлює втрачені лісові ресурси, формуючи тим самим екологічні умови для свого комфортного та безпечного існування. Інакше кажучи, праця, людини, вкладена у відновлення природних, у тому числі і лісових ресурсів, перестає надавати їм товарно-грошову форму. Деревно-чагарникова рослинність з майна (товару), перетворюється в елемент природного середовища.

У ст. 1 Закону України «Про охорону навколишнього середовища» зазначено, що завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони,

використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною [257]. Тим самим законодавець по суті визнає, що штучно вирощені і випущені в природу риби, звірі, птахи, посаджені ліси, очищені води і повітря є предметами цих відносин.

Таким чином, ті елементи природного середовища, що створені за допомогою людської праці і які впроваджуються, для виконання природних функцій, випадають з поняття категорії «майно», «товар», та набувають іншого (екологічного) значення, відносячись до сфери екологічних відносин. Тому, вважаємо, що штучно вирощені ліси будуть об'єктом як еколого-правової, так і кримінально-правової охорони.

У ст. 12 Закону України від 25 червня 1991 р. «Про охорону навколишнього природного середовища» зазначається, що громадяни України зобов'язані берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища та компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням чи іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище [257]. Згідно зі ст. 70 цього Закону визначення складу екологічних правопорушень і злочинів, порядок притягнення винних до адміністративної та кримінальної відповідальності за їхнє вчинення встановлюють КУпАП та КК України.

З огляду на важливість існування лісу як основного природного багатства людини, законодавець захищає у разі посягання на його цілісність та правила користування відповідною ст. 246 КК України «Незаконна порубка, або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» та визначає заходи кримінально-правового впливу у разі зазіхань на суспільно-охоронювані правовідносини. Однак, незважаючи на те, що у КК України передбачена відповідальність за

незаконну порубку, або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, комплексна охорона лісового природного багатства не забезпечується.

Відтак, однією з проблем є відсутність точного визначення лісу як предмета кримінально-правової охорони. У чинному кримінальному законодавстві поняття «ліс» не розкривається, що не дозволяє у повній мірі виділити його в самостійний предмет кримінально-правової охорони, водночас законодавець визначає, що являють собою «інші особливо охоронювані ліси», мінаючи при цьому початкове загальне визначення ліса в цілому як окремої частини екосистеми та самостійного предмета кримінально-правової охорони. Від так інші особливо охоронювані ліси – природні ліси, які відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних ділянок» відносяться до першої-третьої категорій (2007 р.) [187, с. 561; 247].

З нашої точки зору, визначення основних критеріїв поняття «ліс» дає можливість отримати комплексне уявлення про ліс, його еколого-правове значення та кримінально-правовий захист, а також сформулювати пропозиції щодо удосконалення кримінального законодавства у сфері екологічної безпеки в частині охорони, та раціонального використання і відтворення лісу як важливого елемента навколишнього природного середовища.

Визначення поняття «ліс» давали багато відомих учених. Г. Ф. Морозов 1912 року писав, що ліс – це спільнота деревних рослин, у якому вони взаємно впливають одне на одне, породжуючи ряд нових явищ, що не властиві окремим деревам. У лісі спостерігається не тільки взаємний вплив дерев одне на одне, але й на зайнятий ними ґрунт і атмосферу [180]. За П. С. Погребняком, ліс – це взаємопроникна єдність лісових рослин, тварин та займаного ними середовища (ґрунту й атмосфери) [219]. М. Є. Ткаченко визначив ліс як своєрідний елемент географічного ландшафту у вигляді великої сукупності дерев, які у своєму розвитку біологічно взаємопов'язані і впливають на довкілля [288].

Визначення лісу як екологічної системи почало формуватися ще з середини XIX ст. Німецький вчений Е. А. Росмесслер відзначав у той час, що ліс поєднує в собі як єдине ціле велику різноманітність матеріальних ресурсів і явищ [170].

Відповідно до Радянського енциклопедичного словника, ліс – один з основних типів рослинності, панівний ярус якого утворений деревами одного або декількох видів, із зімкнутими кронами; з інших життєвих форм для лісу характерні трави, чагарники, мохи, лишайники. Це життєве середовище для багатьох птахів і звірів, джерело деревини, ягід, грибів та технічної сировини. Маючи важливе клімат-регулююче, ґрунтове і водозахисне значення, лісовий покрив землі є одним з факторів стабільності біосфери і вимагає постійної турботи про його збереження та відтворення [279, с. 703].

На даний час, еколого-правове поняття «ліс» визначене у ст. 1 розділу I «Загальні положення» ЛК України (1994 р.) [162]. Під лісом розуміється «тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище» [162]. На нашу думку, даного визначення недостатньо для з'ясування сутності лісу як об'єкта кримінально-правової охорони.

Звернемося до закордонного законодавства у сфері охорони лісів, що має істотне значення для з'ясування поняття «ліс», у першу чергу – Угорщини, Болгарії, Румунії, що мають величезні території лісових масивів та значний досвід в ефективному правовому регулюванні їх охорони та використання.

Так, відповідно до ст. 3 Закону Болгарії про ліси – лісами вважаються території (землі, ділянки), покриті не лише деревами, що вирости природно, але і лісонасадження в межах кордонів державного лісового фонду. Державний лісовий фонд згідно болгарського законодавства - більш широке поняття, ніж ліси, оскільки охоплює земельні ділянки, які не є лісами в прямому сенсі: пасовища, скелі, озера, урвища. Однак не всі місця, покриті деревами, юридично розглядаються як ліс. До лісів не належать зовсім дрібні (не більше

0,10 га) ділянки, які поросли або засаджені лісовими деревами та чагарниками і знаходяться поза межами населених пунктів. В Угорщині під поняттям «ліс» розуміються території, покриті деревами, разом з вирубками, які згодом можуть бути заповнені новими деревами, з полянами, дорогами, деревними розплідниками та іншими територіями, які безпосередньо слугують цілям лісового господарства. Під поняття «ліс» підпадають також і лісопосадки (лісонасадження). Ними є розташовані поза межею міської смуги групи дерев, що займають територію менше 0,5 га; засаджені пасовища, якщо дерева займають мінімум 1/3 всієї території. У Румунії відповідно до Закону про ліси – лісом вважаються лісові угіддя, які не тільки знаходяться під деревостаном, але і такі, що тимчасово позбавлені такого, а також землі, призначені для заліснення, якщо їх загальна площа, незалежно від того, знаходяться вони у власності одного або декількох осіб, становить не менше 0,10 га. [210, с. 236].

Як зазначає М. Ю. Попков, у лісовому законодавстві під лісом фактично розуміють зовсім різні об'єкти: а) власне ліси, придатні для повноцінного ведення багатоцільового лісового господарства (8,2 млн. га); б) іншу деревно-чагарникову рослинність, представлену чагарниками і лінійними посадками (977 тис. га); в) інші захисні насадження (913 тис. га) на малопродуктивних землях; г) природні ліси, що виникли на сільськогосподарських землях (враховані в земельному кадастрі як пастбища, сінокоси тощо). Кількісної інформації про цю категорію насаджень немає, проте в окремих областях їх площа значна. Дві останні категорії об'єктів, віднесених до лісів фактично не мають власника (постійного користувача), а тому масово знищуються [224].

Професор Є. М. Жевлаков визначає ліс як «сукупність щільно зростаючих дерев і деревно-чагарникової рослинності на певній земельній площі» [92, с. 144]. В. В. Петров приходять до висновку, що «ліс – це складова частина природного середовища, природний об'єкт, що представляє собою сукупність деревно-чагарникової рослинності, природний екологічний комплекс, який впливає на інші елементи природного середовища, що має важливе значення для розвитку економіки, культури, та покращення здоров'я людини» [210, с.

233]. А. Б. Іскоян. стверджує, що «рослинний світ – це сукупність диких рослин (наземних і водних), які ростуть в стані природної свободи на території держави, а також в межах її континентального шельфу» [105, с. 18]. У цьому визначенні вона відносить лише дикі рослини, тобто екологічно пов'язані з іншою природою. Відповідно, культурні рослини, вирощені людиною для власного споживання, на її думку, не є частиною рослинного світу. Разом з тим, охорона та відтворення об'єктів природи неможлива в даний час без додавання людської праці. А від так дуже мало природних компонентів, до яких б не торкнулися розум і руки людини.

На думку О. І. Красова, поняття «ліс» може бути визначено як «сукупність усіх рослинних організмів, деревних, чагарникових, трав'янистих та інших рослин (мохів, лишайників тощо)» [124, с. 18]. М. Й. Коржанський, визначає ліс як «сукупність деревної, чагарникової та іншої рослинності, що росте на землях лісового фонду, виділених в установленому порядку, та здійснює вплив на стан навколишнього природного середовища» [120, с. 151].

Проведений нами аналіз дозволяє зробити висновок, що єдиної точки зору щодо поняття «ліс» як в еколого-правовій, так і в кримінально-правовій літературі немає, а визначення поняття у чинному ЛК України потребує уточнення, що обумовлює необхідність його конкретизації.

Так, розкриваючи поняття «ліс», багато авторів вказують лише на окремі його ознаки. Наприклад такі науковці як В. В. Петров [210], О. І. Красов [124], визначають безпосередній його склад (дерева, чагарники та інші види рослинності), не розкриваючи характер походження, площу лісу, та призначення. О. В. Скворцова не зазначає джерело походження зазначених видів лісової рослинності [277, с. 9], А. Б. Іскоянне відносить до лісу дерева і чагарники штучного походження [105], М. А. Соколов, говорячи про значущість земельної площі, не визначає її розміри [282, с. 11].

Вивчення сутності та змісту такого комплексного поняття як ліс, дає змогу виділити ряд ознак, що характеризують його як самостійний предмет кримінально-правової охорони:

1) безпосередній склад лісу: сукупність деревної, чагарникової та інших видів рослинності.

2) характер походження названих видів рослинності (як природний, так і штучний).

3) єдність та взаємозв'язок всіх елементів природи, що в сукупності утворюють ліс. Так званий лісовий біогеоценоз, який знаходиться в органічному зв'язку з іншими природними об'єктами.

4) юридичний порядок формування території лісових масивів.

5) розміри земельної площі, що входить до лісового масиву.

6) призначення лісу: для формування лісового та нелісового фондів.

Об'єднання наведених ознак дозволяє на основі їх сформулювати кримінально-правове поняття «ліс» як *сукупність щільно зростаючих дерев, що знаходяться в єдності та природному стані, чагарників та інших видів рослинності природного і штучного походження, які ростуть на значній земельній площі, визначеній в установленому законом порядку, і призначеній для формування лісового та нелісового фондів.*

Ліс – об'єкт навколишнього природного середовища, придатний для повноцінного ведення лісового господарства, життя живих істот та задоволення суспільних потреб в лісових ресурсах. При цьому слід виходити з того, що ліс є системним об'єктом, який поєднує структурні елементи, які утворюють цілісність та набувають нової якості. Первинним елементом лісу є сукупність дерев однієї або різних порід, що об'єднуються в групи дерев, які становлять деревостан. Деревостан на великих площах інтегрується в лісові насадження. Системоутворюючою ознакою цієї екосистеми є дерева, що мають властивість природного ресурсу, досягли віку зрілості деревостану, займають значні площі земельних лісових ділянок. Без дерев немає лісу. Чагарникова та інша рослинність без поєднання з деревами чи групами дерев, лісом не вважається. Деревина і земельні ділянки, які вони займають – це єдине ціле. Природним ресурсом ліси та дерева, які в них ростуть, стають після вирубування або видалення у інший спосіб із земельних лісових ділянок. З цього моменту,

дерева змінюють правовий статус, перетворюються на деревину (лісоматеріали) і набувають властивості товару. Через різне походження лісів (природне або штучне) дерева не завжди поєднуються з чагарниками.

Усі виокремлені нами ознаки, що входять до складу поняття «ліс» та характеризують його значення для кримінального права, можна умовно поділити на дві групи критеріїв: *якісні (екологічні) та кількісні (юридичні)*.

Перший (екологічний) критерій – сукупність щільно зростаючих дерев, що знаходяться в єдності та в природному стані, чагарників та інших видів рослинності як природного, так і штучного походження.

Другий (юридичний) критерій – дерева, чагарники, інші види рослинності зростають на значній земельній площі, що визначена в установленому законом порядку, і призначена для формування лісового та нелісового фондів.

На нашу думку, подібні критерії дозволяють відмежувати ліс від іншої деревно-чагарникової рослинності, яка також представляє собою самостійний предмет як еколого-правових, так і кримінально-правових відносин. Як показує практика, громадяни, як правило, достатньо ознайомлені з адміністративною відповідальністю за лісопорушення, проте недостатньо чи зовсім не знайомі із положеннями КК України щодо незаконних порубок, або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. Широкому загалу практично невідомі положення КК України стосовно лісопорушень.

За законодавством України ліси діляться на категорії та під категорії, залежно від функціонального призначення та рівня захищеності. Зокрема, відповідно до ст. 39 ЛК ліси розподіляються на: 1) захисні ліси (виконують переважно водоохоронні, ґрунтозахисні та інші захисні функції); 2) рекреаційно-оздоровчі ліси (виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції); 3) ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (виконують особливі природоохоронні, естетичні, наукові функції тощо); 4) експлуатаційні ліси [162].

Відповідно до Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок (2007 р.), захисні ліси включають лісові ділянки, що виконують функцію захисту навколишнього природного середовища та інженерних об'єктів від негативного впливу природних та антропогенних факторів [247, с. 33], зокрема лісові насадження лінійного типу (полезакисні лісові смуги, державні захисні лісові смуги, лісові смуги уздовж забудованих територій населених пунктів); лісові ділянки (смуги лісів), розташовані у смугах відведення каналів, залізниць та автомобільних доріг; лісові ділянки (смуги лісів) у ярах, на легкорозвіюваних пісках, рекультивованих землях, кам'янистих розсипах, малопотужних кам'янистих ґрунтах, у високогірних зонах, на стрімких гірських схилах, у селенебезпечних басейнах та на схилах лавинонебезпечних басейнів (протиерозійні ліси); лісові ділянки (смуги лісів), які прилягають до смуг відведення залізниць і виділяються з категорії експлуатаційних лісів на 500 метрів з кожного боку; лісові ділянки (смуги лісів), що прилягають до смуг відведення автомобільних доріг державного значення і виділяються з категорії експлуатаційних лісів шириною 250 метрів з кожного боку дороги; лісові ділянки (смуги лісів) уздовж берегів річок, навколо озер, водоймищ та інших водних об'єктів, які виділяються з категорії експлуатаційних лісів за нормативами; інші лісові ділянки (смуги лісів), які не мають зазначених у підпунктах 1–6 ознак віднесення до категорії захисних лісів, розташовані на схилах балок і річкових долин з крутизною схилів до 25 градусів (байрачні ліси), серед безлісної місцевості та мають площу до 100 га.

Відповідно до ч. 4 ст. 1 ЛК України під лісовою ділянкою слід розуміти ділянку лісового фонду України з визначеними межами, яка виділена відповідно до Лісового кодексу для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів без вилучення її у землекористувача або власника землі. Лісові ділянки можуть бути вкриті лісовою рослинністю, а також постійно або тимчасово не вкриті лісовою рослинністю (внаслідок неоднорідності лісових природних комплексів, лісогосподарської діяльності або стихійного лиха тощо). До не вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок

належать лісові ділянки, зайняті незімкнутими лісовими культурами, лісовими розсадниками і плантаціями, а також лісовими шляхами та просіками, лісовими протипожежними розривами, лісовими осушувальними канавами і дренажними системами [162].

Відповідно до ст. 7 ЛК України суб'єктами права власності на ліси є держава, територіальні громади, громадяни та юридичні особи [162]. Також право власності закріплене у ст. 56 Земельного кодексу України, відповідно до якої землі лісогосподарського призначення можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності [102].

Правовий порядок користування лісами, що серед іншого включає використання лісових ресурсів для заготівлі деревини, передбачає закріплення права власності на земельні лісові ділянки і надання їх та лісу, що на них зростає, у користування, на постійній чи тимчасовій основі для ведення лісового господарства або проведення робіт, не пов'язаних із веденням лісового господарства [96, с. 30].

Відповідно до статті 246 КК України (незаконна порубка, або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу) предметом злочину є дерева і чагарники, які не відділені від пня та є сироростучими (живими) і ростуть у лісах, захисних та інших насадженнях, у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду Санкція даної статті найбільш серйозне покарання передбачає позбавлення волі на строк від п'яти до семи років [139].

Незаконна порубка лісу є найпоширенішим екологічним злочином. Кримінально-правова заборона, присвячена незаконній порубці лісу є вкрай затребуваною на практиці. Причому з усіх норм, передбачених розділом VIII Особливої частини КК України, досліджувана стаття (поряд зі ст. 240 «Порушення правил охорони або використання надр» і ст. 249 «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом») є «лідером» за частотою застосування [179, с. 136, 139].

Небезпечність зазначеної категорії злочинів підвищується уразливим станом найбільш значимого елементу рослинного світу України – лісу.

У 2019 році лісистість України (частка вкритих лісовою рослинністю земель у загальній площі території країни) становила 15,9 %. Порівняно з середньоєвропейськими показниками в нашій державі рівень лісовабезпечення є одним з найнижчих – на одного мешканця припадає близько 0,2 га лісів. Отже, Україна відноситься до лісодефіцитних країн [192, с. 106–107].

Крім стану лісів, загрозу для загального стану довкілля України становить ситуація з полезахисними лісовими смугами. Площа полезахисних лісосмуг станом на 2015 рік становила 446,1 тис. гектарів [192, с. 106–107].

У 12 областях через незаконну вирубку безповоротно зникли більше 10 000 гектарів лісозахисних смуг на полях. Україна втрачає тисячі гектарів полезахисних смуг, що мають захищати сільськогосподарські угіддя від посухи та ерозії ґрунтів. Про це свідчать результати моніторингу стану захисних насаджень, проведеного фахівцями Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру [21].

Координатор Всесвітнього фонду природи в Україні Богдан Проць стверджує, що за останні 25 років кількість вирубаного лісу зросла на 75 %. На його думку кількість нелегальних рубок зросла щонайменше на 40 %. За словами науковця, найбільша проблема під час вирубки – це корупція. Одна із найбільш поширених схем – заниження реального об'єму деревини, яка є у лісі. Приміром, приходить комісія на якусь з територій, її представникам кажуть: «Тут є 200 кубічних метрів деревини на одному гектарі лісу». Комісія фіксує ці дані. А насправді там, скажімо, 400 кубометрів. Різниця між 200 і 400 – просто зникає: прибуток від продажу цієї різниці йде в кишені. Це – лише один із найпоширеніших методів, яких насправді немало. По документах – все легально. Потрібно дуже ретельно рахувати об'єми, щоб це прослідкувати. А при великих об'ємах це просто непомітно» [196].

Величезне значення для загальної екологічної ситуації має лісовий фонд. При теперішніх темпах лісопромисловості, відбувається значне зменшення лісового комплексу, навіть з урахуванням зроблених спроб більш раціонального використання лісу, його відновлення та мораторієм на продаж

деревини закордон. Величезну проблему в зв'язку з цим представляють незаконні порубки лісових насаджень, так як відбуваються вони неконтрольовано, вирубуються найкращі ліси, мови про будь-яку раціональність і бути не може, так як винних цікавить, перш за все, грошова нажива.

Варто зазначити, що у 2019 р. стан заволодіння природними ресурсами становив близько 3 тис. злочинів на рік, близько 50 % з яких – це незаконна порубка лісу – 1487 злочинів [76; 243]. За даними Державної судової адміністрації України, з 1798 осіб, засуджених у 2019 р. за злочини проти довкілля, 579 осіб засуджено за незаконну порубку лісу (ст. 246 КК України) [95].

Аналіз статистичних даних про кількість незаконних порубок лісу свідчить, що їхня частка у структурі екологічної злочинності залишається стабільно однією з найбільших. Зрозуміло, однак, навіть такі вкрай переконливі офіційні дані не здатні відобразити реальних масштабів розповсюдженості розглядуваного посягання, позаяк, за даними фахівців, рівень латентності незаконної порубки лісу становить 72,7 % [198, с. 136].

Водночас, варто зазначити, що боротьба у зазначеній сфері здійснюється недостатньо ефективно. Обумовлено це не лише факторами політичного характеру, а й недосконалістю законодавства. У ході дослідження, було проведено анкетування 80 працівників лісових господарств, і варто зауважити, що всі вони є спеціалістами у даній галузі. Так переважна більшість з них: 55 респондентів – 69 % працюють більше 10 років, від 5 до 10 років: 21 працівник, що складає 26 %, до 5 років працює лише 4 опитуваних (5 %). У ході опитування таких працівників було встановлено, що: стан лісів на території України є благополучний (5 %); 63 % вважає – неблагополучним, 18 % вважають катастрофічним. Усі 80 працівників (100 %) з числа опитаних вважають, що заходи, здійснювані державними органами щодо поліпшення лісів, не відповідають їх сьогоденним реаліям. На питання чи зустрічались ви у своїй практичній діяльності з незаконними порубками лісових насаджень

67 працівників (84 %) відповіли позитивно. Знову ж таки 80 респондентів (100 %) вважають, що незаконні порубки лісу вчиняються частіше з метою подальшого продажу деревини. Крім того, 69 опитаних пояснили, що за способом вчинення, на їх думку незаконні порубки вчиняються частіше без спеціального на те дозволу, який посвідчується відповідним документом (лісорубним або лісовим квитком) у процентному співвідношенні це становить 86 %. Зокрема 39 анкетованих (49 %) зазначили, що за останні п'ять років, кількість незаконних порубок збільшилася, 13 (16 %) відмітили зменшення незаконних порубок, а 28 (35 %) – кількість незаконних порубок залишилась на попередньому рівні. На питання про те, які заходи застосовувалися щодо вчинених порубок, 55 респондентів (68 %) інформували та передавали матеріали до органів Національної поліції, 25 (31 %) – вирішували ці питання самостійно, пояснивши, що даний факт багато в чому залежить від розміру вчиненої незаконної порубки лісу. Взаємодію зі співробітниками поліції, оцінили позитивно 44 респондента, тобто 55 %, а 27 (34 %) – негативно (додатки Б, В).

Погіршення роботи співробітниками поліції, працівники лісового господарства пов'язують насамперед, зі змінами законодавства, так вважають 57 опитаних (71 %), 33 (41 %) пов'язують це з нехваткою кадрів для роботи в даному напрямі, 8 анкетованих - 10 % вважають, що це пов'язано, з небажанням працювати, з боку співробітників поліції.

З проведеного аналізу слідує, що в цілому співробітники лісового господарства оцінюють роботу органів поліції позитивно. Значна їх частина вважає, що взаємодія з Національною поліцією є ефективною, робота співробітниками поліції не змінювалася і знаходиться на попередньому рівні. Заходи, що застосовуються державними органами, не відповідають сьогоденішньому стану лісів, а Лісовий та Кримінальний кодекси України потребують доопрацювання.

Підсумовуючи вищевикладене варто зазначити, що стаття 246 КК України «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» є

бланкетною. Вже в її формулювання покладено терміни, які здавалося б на перший погляд повністю зрозумілі, однак без спеціальних знань у галузі лісового законодавства та наукових доктрин не можуть бути повністю розкриті, що створює труднощі для правоохоронних органів при кваліфікації злочинів.

Поняття «злочини проти довкілля» та «незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» у КК України не визначені, однак вони мають значення при кваліфікації та розслідування кримінальних проваджень, а також при прийнятті рішення правозастосовними органами.

1.2 Генезис законодавства про кримінальну відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу

Соціальна і економічна цінність лісів дедалі більше і більше визнається основою людського буття. Однак, в Україні сьогодні склалася критична ситуація у сфері охорони лісів, однією з причин якої є хижацькі еколого-необґрунтовані незаконні рубки лісових ресурсів і, особливо, цінних порід лісу, що завдає серйозної шкоди екологічній і економічній безпеці нашої держави, а також значно погіршує умови життєдіяльності населення. За цих умов назріла об'єктивна потреба у підвищенні ефективності чинного законодавства, яке на сьогодні не здатне забезпечити надійний захист українських лісів від протиправних посягань.

Окремі питання кримінально-правової охорони лісів від самовільної (незаконної) їх порубки в історичному аспекті були предметом розгляду багатьох вітчизняних та російських вчених-правників, як юристів-екологів, так і фахівців кримінального права. Серед цих досліджень можна виділити праці С. Б. Гавриша, О. О. Дудорова, В. П. Ємельянова, О. С. Колбасова, М. Й. Коржанського, З. Г. Корчевої, О. І. Красова, В. К. Матвійчука, М. А. Мирошниченка, В. Л. Мунтяна, В. О. Навроцького, Є. І. Немировського, В. І. Осадчого, В. В. Сташиса, Є. Л. Стрельцова, О. В. Скворцової, В. Я. Тація,

Ю. С. Шемшученка, а також російських фахівців кримінального права В. К. Биковського, О. А. Зінов'євої, О. О. Лачіна, Н. А. Соколова та інших.

Утім, залишилося коло питань, які потребують подальшої розробки, оскільки частину досліджень виконано на базі кримінального законодавства, що діяло раніше, до того ж, більшість з опублікованих праць стосуються досліджуваної проблеми лише фрагментарно.

Перший період – звичаєвий. Як свідчать дослідження, у періоді до н. е. (первіснообщинний лад), кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища була відсутня [69, с. 1-120; 285, с. 17-28; 149, с. 11-20; 265, с. 94; 300, с. 35; 107, с. 52; 77, с. 13-27; 15, с. 24-28]. Це пояснюється відсутністю державності, а отже, й кримінального законодавства. Тому можна стверджувати, що з початку VIII ст. і майже до XI ст. не існувало юридичних обмежень на користування лісами та лісовою рослинністю, відповідно не було об'єктивної необхідності в прийнятті відповідних нормативних актів, у т. ч. кримінальної спрямованості [6, с. 1-2].

У цей період (часи родового ладу) до створення державності (X ст.) на Русі існувала система норм усного звичаєвого права. Дані щодо звичаїв східних слов'ян до утворення Київської Русі містяться в літописах і повідомленнях зарубіжних авторів [218, с. 14]. Однак, письмених джерел, які б висвітлювали питання кримінально-правової охорони лісів не зберіглося [285, с. 37-68], та й не могло бути. У процесі становлення повноцінної держави, окремі звичаї родового ладу, які можна було використовувати в інтересах пануючої верхівки, що формувалася, поступово трансформувались у норми звичаєвого права.

Але, як відомо, до нас не дійшло не тільки будь-якого писаного закону, а й навіть згадки про будь-який конкретний закон, який регулював би відносини до XI ст. [206, с. 7; 297, с. 37; 65, с. 17]. Тому пошук витоків кримінально-правової охорони природних ресурсів і, зокрема лісів, на території нашої держави необхідно починати з XI століття. Таке положення знаходить своє підтвердження тому, що протягом XI – поч. XII ст. князі розпочали видавати законодавчі акти (статути) і навіть збірники законодавчих актів («Руська

Правда», «Правда Ярославичів», «Розширена руська правда» та ін. [206, с. 10–11; 278, с. 10].

Правові норми, які містилися у них, свято охороняли власність феодалів, встановлюючи кримінально-правову відповідальність за використання (добування) природних ресурсів, у т. ч. лісових дерев, у князівських угіддях без дозволу князя. Зокрема, людей нижчих станів карали навіть до смертної кари за вирубування лісу в князівських угіддях, а згодом і у володіннях інших аристократів, які займали особливе місце в ієрархії суспільства того часу.

Посилення кримінально-правової охорони природних ресурсів, у т. ч. деревних лісових ресурсів, порівняно з родовим ладом, пояснюється намаганням феодала зберегти їх не тільки для себе, а й для своїх спадкоємців. Так, уперше про регулювання відносин щодо використання і охорони лісів згадується в законах Ярослава Мудрого «О церковних судах й земських ділах», в яких була лісоохоронна стаття, де зазначалося: «А ще кто сожжет лес чужой, или сечет деревья чужие, сугубо да осужден будет и рука его заменена будет» [7, с. 27]. Однак, правові норми що містилися у цьому законодавчому акті були переважно запозичені з «Візантійських лісових законів» і не мали ефективного лісоохоронного значення [157, с. 131].

Згадки про посягання на сферу лісових відносин можна зустріти вже в одному з перших історичних правових документів «Руська правда». У цей час захист лісових багатств здійснювався за допомогою захисту права власності на ліс. Деякі положення, що стосуються рослинного світу (дерев), містяться в статтях 71, 72, 73 і 75 «Руської правди» (розширеній редакції), в якій вперше було введено право власності на лісові промисли, зокрема, бортництва (10 статей), а також встановлено штраф за крадіжку дров [6, с. 2].

Стародавня держава Київська Русь уже в той час піклувалася про охорону рослинного світу, і особливо деревних лісових ресурсів, оскільки в ст. ст. 71, 72, 73 та 75 цього писаного права мова йде не про тільки про крадіжку і про знищення дерев, а й про вирубування їх як таких, що знаходяться у природному стані (не виділених із природи). Наприклад, у ст. 73 йдеться про порубку дерев.

Логічно, що кримінальний штраф три гривні (грн) призначався за знищення борті (ст. 75 цієї ж законодавчої пам'ятки) і, звичайно, за порубку лісу [123, с. 30-33]. Про це свідчить і санкція – пів гривні штрафу за дерево, на якому знаходиться борт [206, с. 107-108].

Отже, аналіз вище згаданих законодавчих актів дає підстави констатувати, що саме до цього часу належать витoki кримінально-правової охорони лісу від незаконної порубки.

Другий період (XIV ст. – до поч. XVIII ст.), отримав в історії назву «Козацька доба». Це надто складний період для пізнання витоків кримінально-правової охорони окремих природних об'єктів, адже в праві України діяла велика кількість джерел, які мали різне походження, неоднакову форму і відрізнялися різним змістом та історичним значенням [287, с. 23]. Зокрема, на Західну Україну і Правобережжя поширювалася дія польських і литовських нормативних актів.

Щодо російського законодавства, то на той час на території України воно не діяло. Проте у наступному, починаючи з XIV ст. воно мало значний вплив на розвиток українського, як природоохоронного, так і кримінального законодавства. Тому має сенс зупинитися на його аналізі, зокрема щодо кримінально-правової охорони лісів в Україні.

Значущим для розвитку лісового законодавства, а відтак і кримінально-правової охорони лісів від самовільної порубки, можна вважати той період, коли ліс одержав значення, як джерело для задоволення державних потреб, особливе у військових цілях. Це початок XIV ст. і до XVI ст., коли для відбиття нападу ворожих сусідів були утворені засіки, тобто заповідні ліси військового значення уздовж південного кордону Русі. В 1485 р. уряд Російської імперії видав «Охоронну грамоту», згідно з якою заборонялась вільна вирубка лісу у визначених місцях. Однак, російське лісове законодавство цього періоду було непослідовним. Так, в одних випадках дозволялось кожному рубати у всіх лісах «лишьбытолько для себя, а не на продажу» [112, с. 27]. Разом з тим в засічних і заповідних лісах вирубка лісу не дозволялась.

Московські Судебники XV-XVI ст. виділяли такі види злочинів: політичні, майнові, злочини проти особистості, тобто будувалися за принципами Руської Правди і суттєво від неї не відрізнялися. Законодавство того періоду було орієнтовано переважно на охорону вже діючих промислів, заснованих на використанні природних ресурсів. Царськими грамотами широко охоронялися мисливські права власників. Наприклад, грамота Івана IV від 1551 р. архімандриту монастиря Чудова Феогносту на село Дубки в Зубдовському повіті підтверджувала ранню грамоту Василя III на це село та містила заборону стороннім людям «ходити на лося, ведмедя, лисицю в монастирських володіннях» [207, с. 117].

На початку XVII ст. урядом царської Росії була видана грамота, відповідно до якої ліси віддавались під охоронний нагляд воєводам. В той час цар Олексій Михайлович видав наказ «Уложеніє», який передбачав стягнення за «насильницьке лісознечтоження», пошкодження окремих порід лісу, за його самовільну вирубку, підпал тощо. У Соборному Уложенні 1649 р. визначався порядок використання лісових угідь та деревини, а також встановлювалася майнова відповідальність за порушення правил лісокористування [268, с. 219-223].

У XVI–XVII ст., порубка і вивезення лісу за кордон була однією з найважливіших джерел доходу державного бюджету Росії. Через єдиний на той час порт в місті Архангельську російський будівельний ліс йшов на експорт в Західну Європу. Не випадково, що головні морські держави того часу Англія та Голландія вважали за краще будувати свої кораблі з російської сосни, дуба чи модрина.

З приходом до влади Петра I ситуація почала змінюватися. Перш за все, змінюється рівень російського державного менталітету. Не короткочасна вигода, а розрахунок на завтрашній день стає головною рушійною силою економічної політики держави. Мабуть, найкраще ця думка прозвучала з вуст одного з кращих філософів та економістів «Петровського часу» Івана

Посошкова, який сказав: «Та держава процвітати буде, яка не з вивезення сировини, а з вивезення товару більший капітал отримає» [227, с. 56].

Початком активних законодавчих розробок в галузі охорони лісів слід вважати діяльність Петра I. Так, три чверті законів в XVIII–XIX ст., підготовлених під його керівництвом, були спрямовані на правову охорону та відновлення лісів. Петро I своїми указами забороняв знищувати ліси вздовж річок, а також заповідні ліси. З метою збереження природного стану лісів була введена заборона на порубку лісу в малолісних районах. У період правління Петра I ліс охоронявся, головним чином, як матеріал для будівництва російського військового флоту. Саме заповідні ліси повинні були слугувати для цих цілей. Ліс був не лише опорою державної економіки, а й основою майбутньої військової могутності Росії на морі. Загальновідомо, що численні реформи Петра Великого відбулися з бажання руською царя мати власний флот. Вихід до Балтійського моря та утримання відвойованих у шведів колишніх російських земель були б неможливі без сильного флоту.

Будівництво одного фрегата вимагало більше трьох тисяч добірних колод. Разом з цим, за правління Петра I природоохоронні заходи здійснювалися з жорстокою рішучістю, зокрема за порубку лісів в заповідниках карали смертю. Зокрема, Указом 1703 р. Петром I, були заповідані дубові ліси, у т. ч. Леонтіїв Яр у Харківській губернії, а в 1710 році Указом про охорону лісів вздовж берегів річок, Петро I зобов'язав описати всі ліси на відстані 50 верст від великих рік, а від малих на відстані 20 верст.

На цьому просторі заборонялось усім без винятку рубати: дуб, клен, модрина, сосну та інші породи (заповідні дерева). За порушення норм, встановлених цим Указом, передбачався штраф: за порубку всякого дерева, крім дубу – 10 рублів за одне дерево, а за порубку дубу і за велику порубку інших заповідних дерев – смертна кара. Згодом, така сувора відповідальність була пом'якшена Указом 1705 р. Замість смертної кари і відправки на каторгу запроваджується система штрафів. Охоронялися заповідні ліси спеціальними наглядачами, приписаними до воєводських канцелярій. В особливих випадках

дозволялося залучати армійські підрозділи, на які в ті часи були покладені частково поліцейські функції [15, с. 25].

Пізніше усі укази та розпорядження видані Петром I склали окремий звіт під назвою «Інструкція Обер-Вольдмейстеру» 1723 р. [213; 89, с. 15], суть якої полягала в розподілі дерев (порід) на заповідні й незаповідні, які росли вздовж річок: Волги, Оки, Дона, Дніпра тощо. За порубку дерев у заповідних лісах без дозволу, а також за пошкодження дерев заповідних порід передбачався штраф – 5 р., із них 2 р. надходили в казну, а 3 р. – охоронцю, який затримав порушника лісового законодавства. Але якщо були зрубані дерева заповідних порід для здійснення ремонту екіпажу в дорозі, це не вважалося порушенням лісового законодавства. Зазначена Інструкція стала історичною пам'яткою лісового законодавства, яка відіграла роль його систематизованого збірника.

Нечисленні норми, що стосувалися кримінально-правової охорони лісів від самовільної порубки містив Артикул військовий 1715 р. (військово-кримінальний закон) [270, с. 325–389]. Однак, закони Московської держави того часу не були поширені на Україну [287, с. 29]. Законодавчі же акти місцевої автономної влади стали джерелом українського права тільки після возз'єднання України з Росією.

В Запорізькій Січі, більша частина відносин з охорони природних ресурсів і, зокрема, лісів, регулювалася на той час нормами звичаєвого права [276, с. 156; 58, с. 21, 49; 68, с. 104–105]. Слід погодитися з Б. В. Кіндюком, який відзначає, що «...правотворчі ідеї козацтва у сфері охорони лісів у цей час перебували на стадії початку створення власних правових інститутів» [112, с. 169–170].

За доби гетьмана І. Мазепи чинність вищезгаданих законодавчих актів продовжувала діяти на території України, хоча все більше на наш простір поширювалася дія царського законодавства Росії [276, с. 157–177]. Цей час характеризується відсутністю витоків кримінально-правової охорони природних ресурсів. Джерелом лісового законодавства України було російське

законодавство, яке тісно пов'язане з історією Російської імперії, в складі якої Україна перебувала протягом трьох століть.

Після царювання Петра I охороною лісів на території імперії майже не займались. Катерина II Указом від 22 вересня 1782 р. відмінила дію Указів Петра I про охорону заповідних лісів в приватних володіннях. Ринковий попит на цінні породи дерев стимулював як законну вирубку дуба на продаж в поміщицьких маєтках, так і самовільну - в державних лісах. В результаті вже через 8 років після цього Указу багато заповідних лісів на території Російської імперії було знищено.

Третій період (XVIII ст. – поч. XIX ст.) дістав назву «Під імперською владою» [276, с. 178–221]. Починаючи з XVIII ст. основним джерелом регулювання природоохоронних відносин, і лісових зокрема, були нормативно-правові акти Російської імперії у формі статутів, указів, військових артикулів тощо. В цей період, імперські та місцеві закони були спрямовані на заборону вирубки лісів та передбачали жорстокі покарання за порушення вказаних в них правил.

Витоки кримінально-правової охорони лісів від самовільної порубки знаходимо у «Зводі законів кримінальних» за 1842 р. та «Соборному уложенні» 1649 р., які почали діяти на території України на початку XVIII ст. [268, с. 76–443; 271, с. 97].

У 1837 році стан охорони лісів покращився у зв'язку з утворенням Міністерства державного майна, в структурі якого розміщувався штат лісників. В результаті діяльності Міністерства до 1843 року кількість самовільних порубок було зменшено майже в 3 рази в порівнянні з 1838 р., а також майже в 50 разів зменшився збиток від лісових пожеж [86, с. 48].

Необхідно зазначити, що на цей період, самовільна порубка лісу належала до складу незначних злочинів, які посягали на навколишнє природне середовище. В подальшому, як і інші незначні злочини цієї категорії, витоки яких формувалися раніше, самовільна порубка лісу була перенесена із «Уложення про покарання кримінальні і виправні» 1845 р. [272] до «Статуту

про покарання, що накладаються мировими судьями» 1864 р. [269, с. 402–414]. Згідно ст. 154 вказаного Статуту, за самовільну порубку лісу передбачалося покарання: у перший і другий раз - грошове стягнення, яке дорівнює подвійній ціні самовільно зрубаного лісу; в третій або більше разів - теж стягнення й ув'язнення в тюрмі від 1-го до 6-ти місяців та ін. [268, с. 402–414; 269, с. 402–414].

У XVIII – першій половині XIX ст. незаконна порубка лісу починає набувати політичного характеру. Це було пов'язано з тим, що багато землі, яка раніше належала державі, віддавалося в приватну власність поміщиків. Особливо велику кількість земель було подаровано імператрицею Катериною II та її наступником Павлом I. Разом з орними землями і прикріпленими до них селянами у власність віддавалися і ліси. Але, якщо раніше, будучи державними, селяни могли користуватися лісом практично безконтрольно, то тепер їх дії суворо регламентувалися поміщиками, або їх керуючими на місцях. Покарання за незаконну порубку лісу здійснювалось не з боку держави, а з боку господаря.

Варто зазначити, що іноді траплялися випадки, коли поміщик передавав селянина повітовому капітану і справа доходила до суду. Але найчастіше поміщик карав свого кріпосного самотійно. Здача в рекрути вважалася найсуворішим покаранням. Як наслідок – селяни виступали проти своїх поміщиків. Інколи справа обмежувалася написанням скарг, але нерідко доходило і до збройних конфліктів [103].

Після скасування кріпосного права порушення правил лісокористування з боку селян набули масового характеру. Для ведення господарства селяни мали гостру потребу в деревині, купити яку вони були не в змозі, що штовхало їх на шлях правопорушень. З іншого боку, високе оподаткування лісових угідь [276, с. 23] провокувало поміщиків масово вирубувати ліси й переводити звільнені площі в розряд сільськогосподарських угідь. Відсутність природоохоронних законодавчих норм призвела до скорочення українських лісів у період з 1861 до 1888 р. з інтенсивністю 25,7 тис. га/рік [58, с. 102]. Усвідомлення російським урядом небезпеки масового винищування лісів стало

причиною видання «Положення про збереження лісів» (1888 р.) [222, с. 148–155], яке стало основним нормативно-правовим актом, що регулював відносини з приводу лісів на українських землях у складі Російської імперії і ставив найважливішим завданням припинити спустошливі рубки лісу. Однак, кримінально-правові заходи того періоду не змогли відіграти ефективної лісоохоронної ролі.

Винищення лісів призвело до значного зменшення лісистості України, особливо східної території. Тільки за період з кінця XVII ст. до 1913 р. лісистість Полтавської і Харківської губерній зменшилась з 14,4 до 6,8 %, а по Чернігівській і Київській – з 37,3 до 15,3 % [11].

Четвертий період, охоплює початок XX ст. – 1990 рр. – радянський. Для цього періоду характерна розробка цілої низки норм, що передбачали відповідальність за самовільну порубку лісу, але більша частина з них не була прийнята. Так, в Кримінальному уложенні 1903 р. [292], яке так і не набуло чинності, злочини проти навколишнього природного середовища і проступки передбачалися, в основному, в гл. 9–11. До них відносилось й таке діяння, як вирубування лісовласником або особою, якій надано право розпоряджатися лісом, сироростучого лісу або викорчовування пеньків чи коріння у випадках, коли таке вирубування або корчування заборонене законом або обов'язковою постановою, або є порушенням відповідних правил (ст. 255). Покарання за цей злочин передбачалося у виді грошової пені, яка рівна цінності зрубаного або викорчуваного лісу, визначена місцевою лісовою таксою та ін. [292].

Слід відмітити, що положення, відображені в Кримінальному уложенні 1903 р., мали і мають істотне значення для вдосконалення чинного кримінального законодавства, в частині застосування кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу.

Доречно нагадати, що в результаті більшовицького перевороту 1917 р., ліси, як і інші природні багатства в нашій країні, були націоналізовані і стали надбанням народу, тобто загальнодержавною власністю. Декретом «Про землю» (1917 р.) [254, с. 65] було скасовано право приватної власності на

землю, її надра, ліси й води та встановлювалося право виключної державної власності на них. У вказаному Декреті також зазначалося, що «будь-яке псування конфіскованого майна яке належить віднині народу, оголошується тяжким злочином, який карається революційним судом» (ст. 3). А відтак можна говорити, що кримінальне законодавство радянської держави вже з самого початку було спрямовано на охорону націоналізованих деревинних лісових ресурсів, адже віднині вони належали до державної (народної) власності [16, с. 35].

У листопаді 1917 р. в пресі був опублікований документ, який виходив від Генерального секретаріату і мав позначку «офіційно». В ньому наголошувалося, що III Універсал не дозволяє ніяких самовільних порубок лісів. Разом з тим, націоналізація лісів стала суттєвою причиною масового знищення лісу, адже у свідомості пересічних громадян ліси стали «нічийними», що вилилося у масових самовільних вирубування як колишніх поміщицьких, так і державних (казенних) та селянських лісів [22, с. 22–24].

У доповідях губернським та повітовим земельним комітетам часто відзначалося, що після перевороту ліс стали вирубати нещадно. Стихійне вирубання лісів, супроводжувалося не підкоренням лісовій охороні та бандитськими нападами на лісівників. При цьому ліс рубали, як правило, озброєні люди, які бачили в лісничих представників колишнього царського режиму [115, с. 26; 168, с. 95–110; 225, с. 70]. Тут слід зауважити, що основою радянської кримінальної політики була, перш за все, боротьба з контрреволюційними злочинами і бандитизмом, у т. ч. лісовим. Лісова же варта часто перевищувала свої повноваження в частині арешту осіб за самовільну порубку лісу, хоча такого не передбачалося [168, с. 95–110]. І це не дивно, адже, особливістю кримінального законодавства революційних днів було те, що конкретні санкції за певні злочини у нормативних актах того часу не визначалися, а містилися вказівки, що «винні у вчиненні таких-то злочинів караються по справедливості і за всією суворістю законів воєнного часу», або тільки встановлювалося, що «винні підлягають арешту і віданню до

революційного трибуналу». У більшості ж випадків, за відсутності передбаченої міри покарання за вчинення конкретних видів злочинів чи то в законі, чи хоча б в актах місцевих органів влади, судові органи і загальні збори трудящих самотійно визначали покарання, керуючись «соціалістичною правосвідомістю» [108, с. 200–202].

Необхідність захисту лісів від масових самовільних рубань стала однією з причин прийняття Декрету Всеросійського центрального виконавчого комітету (ВЦВК) Рад «Про ліси» (1918 р.) [197, с. 67–83], який увійшов в історію під назвою «Основний закон про ліси» [212; 97, с. 3]. Цим Декретом було закріплено питання націоналізації лісів і можливість належності їх виключно до державної власності. Відмінною ознакою Декрету «Про ліси» було те, що його норми визначали правовий статус лісу не тільки як об'єкта використання, а й як об'єкта охорони. Зокрема, ліси ділилися на три групи:

1) найцінніші, тобто особливо охоронювані ліси, використання яких обмежувалося, зокрема дозволялися тільки санітарні рубання (ст. 80);

2) захисні ліси уздовж річок, озер, водойм, щодо яких передбачався менш суворий режим рубань (ст.ст. 83–90);

3) експлуатаційні ліси: господарські (призначені для потреб місцевого населення) та промислові (призначені для потреб промисловості, залізничних доріг, міст тощо).

У господарських лісах громадяни мали право здобувати будівельну та виробну деревину (ст.ст. 11, 12) за встановленими нормами (ст. 14) залежно від лісистості певної місцевості, наявних запасів деревини, умов клімату та розмірів загальних потреб народного господарства країни (ст. 17). Порядок встановлення норм відпуску деревини визначався спеціальною інструкцією, що видавалася Центральним управлінням лісів (ЦУЛ) (ст. 18). До прийняття цієї інструкції громадяни мали користуватися нормам, визначеними у «Настанові по застосуванню правил про охорону лісів та їх рубку» (1917 р.). Особи, винні у порушенні умов відпуску деревини підлягали притягненню до відповідальності

за законодавством РСФСР і навіть, віддавалися до суду революційного трибуналу (ст. 28, 52) [197, с. 67–83].

Згодом, відповідно Декрету «Про ліси» в Україні був введений аналогічний Декрет Ради Народних Комісарів (РНК) УРСР «Про охорону лісів» (1919 р.), який визначив основні принципи соціалістичної організації лісового господарства з метою використання лісів в інтересах усього народу. До речі, в цьому ж році, але місяцем раніше, Україна проголосила про утворення своєї незалежної держави – Української Народної Республіки, а 13 січня 1919 р. був прийнятий Закон УНР «Про ліси в Українській Народній Республіці» [97]. Відповідаючи положенням III і IV Універсалів Центральної Ради, цей галузевий акт забезпечив вже повноцінну націоналізацію лісового фонду держави, а також визначав правила боротьби з лісовими порушеннями, у т. ч. із самовільною порубкою лісу та порядок передачі відповідних справ до прокуратури [75].

Отже, в реальності лісокористування обмежувалося і підлягало суворій регламентації. Водночас доречно відзначити, що хоча у цілому в законодавстві вказаного періоду питання охорони лісів й були серед пріоритетних, проте практична діяльність радянської влади з масового знищення лісів суперечила багатьом положенням вище вказаних документів [307, с. 41–46; 214, с. 27–33].

Так, наприклад, створена у другій половині 1918 р. Надзвичайна комісія з палива (ТопЧК), відповідно до постанови РНКРСФСР «Про заготівлю лісу» (1919 р.), одержувала дозвіл на рубання будь-яких лісів у будь-яких районах країни, незалежно від віку й ступеня їх захищеності. При цьому, ТопЧК безкарно проводила масову вирубку лісів з порушенням усіх норм і правил лісокористування [117, с. 15]. І знов таки, це не дивно, адже політика радянського уряду засновувалася на «споживацькому» підході щодо лісових ресурсів. А тому ліс рубався для державних потреб необмежено і безкарно, адже лісоексплуатація в СРСР панувала над інтересами охорони лісів [114, с. 21]. Працівники же лісової галузі, за об'єктивних причин не здатні були налагодити порядок у лісах, які зазнавали спустошливих самовільних порубок.

До того ж, постійні наради, з'їзди, часта зміна керівництва і форм управління лісною справою, практично на залишали їм для цього часу [168, с. 101].

Окремо слід відмітити, що у 1919 р. радянська влада зобов'язала всіх робітників лісової галузі брати участь в рубках, у зв'язку з чим більша частина лісівників виявила бажання покинути службу. З метою збереження на робочих місцях колишніх фахівців лісової галузі та припинення їх масових звільнень, згідно постанови РНКРСФСР від 27 червня 1919 р. № 317 «Про зарахування всіх робітників та службовців у Головному Лісовому Комітеті до розряду військовослужбовців», усі робітники лісової галузі, незалежно від їхнього віку були мобілізованими на військову службу. А це означало, що на них поширювалося військове законодавство із усіма витікаючими суворими санкціями. А саме, до тих хто ухилявся від роботи застосовували суворі заходи карної відповідальності за законами військового часу, зокрема віддання до суду революційного військового трибуналу.

Виконання цих жорстких норм, що повністю ігнорували права робітників, здійснювалось за допомогою репресивних органів і усі установи, що займалися лісозаготівлями ставилися під тотальний контроль Всеросійської надзвичайної комісії [117, с. 15; 22, с. 22–24]. У таких умовах, нечисленний штат лісничих, яких радянська влада вважала представниками колишнього панівного класу, не міг протидіяти самовільним вирубкам.

Станом на 4 квітня 1920 р. по всій території України офіційно були введені в дію «Керівні начала з кримінального права РСФРР», прийняті у грудні 1919 р. Згідно цього документу, при визначенні покарання за будь-який злочин, у т. ч. й за самовільну рубку лісу, суди мали керуватися соціалістичною правосвідомістю і принципом доцільності. Система покарань включала: догану, громадський осуд, примусове вивчення курсу політграмоти, бойкот, виключення з колективу, відшкодування збитків, усунення з посади, конфіскацію майна, позбавлення політичних прав, оголошення ворогом народу, примусові роботи, позбавлення волі, оголошення поза законом, розстріл. При цьому, при визначенні покарання мали враховуватися ступінь і характер

соціальної небезпеки злочинця, його соціальну приналежність, а також соціальну спрямованість діяння [16, с. 36].

Як нами вже зазначалося, основою радянської кримінальної політики була боротьба із бандитизмом. А тому, важливе значення у боротьбі з самовільною порубкою лісу мала постанова РНК УСРР «Про боротьбу з бандитизмом» (1921 р.), адже в цей період на території України відмічалась наявність численних лісорубних банд, озброєних обрізами, які обстрілювали лісників, масово знищували ліс, вчиняючи тим самим серйозні кримінальні правопорушення [113, с. 53]. Про високий ступінь суспільної небезпеки бандитизму свідчать покарання, які призначалися за його скоєння: розстріл і конфіскація майна. При цьому, згідно п. «Д» вказаної постанови передбачалося однакове покарання пособникам і приховувачам бандитів.

Однак слід зауважити, що прийняті на той час радянською владою нормативні акти (декрети, постанови, циркуляри, накази), що були спрямовані на застосування самих рішучих заходів по боротьбі із самовільною порубкою лісу, від судового переслідування, виключення із суспільства винних у хижацькому самовільному рубанні лісових ресурсів і, навіть до смертної кари за лісовий бандитизм (РГИАДВ. Ф. 96. Оп. 1. Д. 27), не змогли зупинити цей руйнівний процес. Населення, позбавлене в результаті війни елементарних коштів для існування, змушене було рубати ліс, не звертаючи уваги на жодні заборони. А відтак, майже повна втрата контролю за лісокористуванням вимагала пошуку нових ефективних заходів по боротьбі із самовільними рубками лісу.

У контексті розгляду даного питання слід відмітити, що після революції територія української республіки стала лісодефіцитною. Хижацьке винищення лісів у період Першої світової війни та Жовтневої революції обумовило різке зменшення площ цього природного ресурсу на території України. На додаток до цього значну втрату українським лісам нанесли буремні події громадянської війни та наступне їх вирубування у значних обсягах без дотримання будь-яких науково-обґрунтованих норм і правил на потреби держави, що вкрай негативно

позначилося на стані лісового фонду радянської України. Зокрема, за даними дослідників, до 1921 р. на території України налічувалося майже 800 тис. га вирубаних лісових площ [174, с. 33].

Після революції же, лісистість території УСРР складала лише 7 %, а площа не залісених в результаті вирубок земель приблизно дорівнювала 1 млн. га [12, с. 33]. Українські ліси являли собою сумне видовище, адже незаконні рубки лісу набули масового характеру. В цей історичний період в Україні вирубали ліс на 30 років наперед [8]. Особливо постраждали ліси поблизу міст, сіл, річок, доріг і залізничних колій, які були знищені на 30-50 % [12, с. 34]. Нездатність влади опікуватися лісами змусило Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет навіть звернутися в липні 1923 р. із проханням до трудящого населення про допомогу в організації охорони лісів [12, с. 35].

Перехід до мирного життя і націоналізація лісів зажадало у 1922 р. прийняття першого радянського КК РРФСР, і відповідно до нього КК УСРР, який практично відтворював російський КК. Однак, у регламентації злочинів проти навколишнього природного середовища, КК УСРР був щонайменше кроком назад, як за рівнем законодавчої техніки, так і за спектром відносин, щодо охорони лісів від самовільної порубки. Склади злочинів самовільної порубки лісу були розміщені в ньому лише у двох статтях: 82 і 99. При цьому ст. 99 передбачала підвищену кримінальну відповідальність посадових осіб за відповідні лісопорушення.

Важливе значення у цей історичний період для розвитку кримінально-правової охорони лісів від самовільної порубки, мала кодифікація лісового законодавства, результатом якої стало прийняття Лісового кодексу РСФСР (1923 р.), яким вперше було введено поняття «лісовий фонд», що раніше в законодавчих та інших нормативних актах не зустрічалося. Лісовий кодекс РСФСР від 01.08.1923 р. містив норму, згідно якої до обов'язків службовців лісових органів входила охорона лісів від будь-якого незаконного користування, у т. ч. й самовільних порубок. Відповідно до цього Кодексу був прийнятий аналогічний Закон «Про ліси УСРР» (1923 р.). Однак слід

зауважити, що з різних причин радянська влада повністю так і не реалізувала багатьох положень цього Закону [16, с. 37].

У контексті даного дослідження має сенс більш детально зупинитися на розгляді деяких положень Закону «Про ліси УСРР» (1923 р.), оскільки він містив чимало статей, що регламентували питання охорони лісів, у т. ч. щодо проведення рубок, а отже його норми мали важливе значення для визначення кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу. Зокрема, згідно ст. 16 вказаного Закону господарськими планами дозволялося забороняти рубку підростаючого лісу, а також встановлювати заборону на проведення рубок без урахування ступеня стиглості дерев. Крім того, запроваджувалася вимога щодо встановлення нормативної величини щорічного об'єму рубок, тобто ліміту за встановленими таксами (ст. 20); вводилася десятирічна заборона на рубки, у разі перевищення 10-ти літньої норми (ст. 22); встановлювалися обмеження на об'єм рубок величиною щорічного приросту деревини (ст. 24). У ст. 58 Закону передбачалося застосування кримінальної відповідальності до посадових осіб за виконання робіт в лісах з порушенням затверджених планів. Згідно ст. 45 вказаного Закону, функції охорони лісів покладалися на лісову варту. На виконання цієї норми та з метою наведення ладу в галузі, ВУЦВК і РНК УСРР ухвалено постанову «Про лісову сторожу» (1925 р.), згідно п. 1 якої, однією з основних функцій лісової варти з охорони лісів була боротьба з самовільним рубанням. Ця державна структура мала достатньо широкі повноваження на затримання самовільних порубщиків лісу і відбирання у них знарядь злочину, на проведення розшуку викрадених лісоматеріалів. Посадові особи лісової варти мали право носити зброю при виконанні ними службових обов'язків, складати протокол про лісопорушення та доставляти самовільних порубщиків в органи місцевої влади [4, с. 434].

Повертаючись до аналізу кримінального законодавства, зокрема щодо незаконної порубки лісу, відзначимо, що згідно ст. 82 КК УСРР 1922 р., карна відповідальність встановлювалась за порушення законів та правил щодо охорони лісів від знищення, винищення і розкрадання. Зміни в кримінальній

відповідальності за КК УРСР 1922 р. зводились до підвищення або зниження розміру збитків, встановлених в якості межі між кримінально- і адміністративно- карним лісопорушеннями. На практиці це означало використання положень Закону «Про ліси УСРР» 1923 р., у якому знайшли відображення правила та інструкції, спрямовані на охорону і збереження цього природного ресурсу. При цьому кримінальна відповідальність згідно із ст. 82 КК УРСР, наставала у випадках, коли розмір завданої шкоди, розрахований за прийнятими «таксами», перевищував п'ятнадцять крб. або такі дії вчинялись особами, до яких раніше застосовувались заходи адміністративного впливу за лісові правопорушення. Згідно з ч. 1 ст. 82 КК УРСР, за такі дії передбачалось позбавлення волі на строк до шести місяців або примусові роботи на той самий термін, або штраф до двохсот крб. у всіх випадках із конфіскацією знарядь злочину.

Водночас, одним із напрямів у сфері кримінально-правової охорони лісів в радянській період було запровадження підвищеної карної відповідальності посадових осіб за злочинне ставлення до лісонасаджень. Склад злочину щодо незаконної порубки лісу містила ст. 99 КК УРСР 1922 р. (глава «Державні злочини», підрозділ «Злочини проти порядку управління»). Предметом цього складу злочину вперше названо ліс. Об'єктом - визначено суспільні відносини, спрямовані на раціональне, планове використання лісу та його охорону.

Об'єктивна сторона характеризувалася активними діями - хижацька експлуатація й знищення, а також ведення лісового господарства з порушенням правил. В інтересах охорони лісів від хижацької експлуатації та знищення, а також за ведення лісового господарства з порушенням плану, ст. 99 КК УРСР, передбачалася карна відповідальність у вигляді позбавлення волі або примусових робіт на строк до одного року з конфіскацією незаконно добутого майна, а рівно знарядь злочину, або штрафу до п'ятистам руб. золотом за порушення законів і обов'язкових постанов.

Розглядаючи питання кримінальної відповідальності за самовільну рубку лісу, не можна оминати проблему хижацької експлуатації та знищення

деревинних ресурсів колгоспних лісів. Так, у 1925 році було прийнято постанову РНК УСРР «Про ліси трудового користування та про задоволення селянства лісами й побічним користуванням з державних лісів УСРР» від (1925 р.). Зміст документа полягав у частковій реституції або поверненні селянам частини лісів, що належали їм до революції. Зокрема, селянам було передано частину лісів, якими вони раніше володіли на правах особистої власності (так звані селянські трудові ліси), а також ліси «нетрудового» використання, тобто ті, які не можна використовувати у виробничих цілях.

Дані ліси призначалися для задоволення потреб колгоспів і колгоспників у деревині, в побічному користуванні, для розвитку лісових промислів. Майже через рік, постанову РНК УСРР від 27.05.1925 р. повністю було виконано в частині передачі лісів селянству. Однак, вказана постанова передбачала низку негативних для лісової галузі України заходів. А саме, селянам передали приблизно 40 % державного лісового фонду, яким вони не опікувалися і з якого значна частина постраждала від рубань (у процесі передачі лісів селянству дозволялося зрубати 932 тис. га лісу), що суттєво зменшило загальну площу лісів [111, с. 26–31]. Погоджуючись з відомим українським лісівником О. І. Фурдичко, цей крок комуністичного режиму, слід трактувати як злочин проти навколишнього середовища [298, с. 276].

З метою виправлення допущених помилок у 1926 році процес передачі лісів селянам було припинено, на підставі постанови РНК УСРР «Про лісове господарство України» (1926 р.), яка заборонила виділення лісів з державного фонду, й установила тримісячний строк на подачу скарг з цього питання. Слід зауважити, що ситуація з передачею селянам лісів виявилася настільки складною, що знадобилося прийняття чотирьох спеціальних постанов РНК УСРР, спрямованих на їхній захист від рубань.

Однак, не зважаючи на прийняті заходи, форсована індустріалізація наприкінці 20-х років у сукупності із відсутністю господарської самостійності колгоспів призвела до масового інтенсивного вирубування колгоспних лісів, особливо на ділянках вдовж транспортних шляхів та по берегах річок, де

транспортування лісу було найпростішим. Масштаби правопорушень у лісовому господарстві на території України набули таких розмірів, що керівництво країни змушено було прийняти дві постанови, що практично означали амністію всім лісопорушникам: постанову Всеукраїнський центрального виконавчого комітету (ВУЦВК) «Про амністію по лісових правопорушеннях, передбачених ст. 99 КК» (1924 р.) [4, с. 113] і спільну постанову ВУЦВК і РНК УРСР «Про припинення кримінальних справ по лісових правопорушеннях» (1925 р.) [4, с. 113].

Цей крок радянської влади, ще більше погіршив криміногенну ситуацію у країні щодо самовільних рубок лісу. Лісорубним бандами знищувалися кордони лісової охорони, відзначені численні випадки нападу на лісників і, навіть такі, що спричинили їх загибель. Так, лише з 1925 по 1926 р. в Україні було вбито 46 лісових фахівців, поранено, пограбовано 198 лісничих [23, с. 338]. Всього, за період з 1925 по 1929 р. незаконно було вирубано 1 млн. 1780 тис. куб. м. лісу, що становило в тодішніх цінах 14 млн. руб. [12, с. 250].

Новий КК УРСР 1927 р. був прийнятий 08 червня 1927 р., у якому знайшов своє відображення процес згортання нової економічної політики у СРСР. Слід звернути увагу, що КК УРСР 1927 р. характеризувався не системністю положень щодо відповідальності за порушення лісового законодавства. У КК УРСР 1927 р. знайшла відображення тенденція до посилення кримінальної відповідальності. Зокрема, з метою боротьби з незаконною порубкою лісів, у ст. 83 КК УРСР 1927 р. встановлювалася карна відповідальність за купівлю лісу, видобутого шляхом порубки. За такі дії передбачалась санкція у вигляді позбавлення волі на строк до шести місяців.

Згідно з ч. 2 ст. 83 КК УРСР 1927 р., у разі вчинення тих самих дій у вигляді промислу передбачалось позбавлення волі до трьох років із конфіскацією усього або частини майна і заборона перебування в лісових місцевостях. Яким чином відокремити незаконну рубку лісу та його використання в особистих цілях від таких самих дій, які здійснювались у

вигляді промислу, КК УРСР 1927 р. не роз'яснював, залишаючи рішення цього питання на розсуд суду.

У 1928 р. постановою ВУЦВК і РНК УРСР «Про зміни і доповнення Кримінального кодексу УРСР» до ст. 82 КК УРСР 1927 р. були внесені зміни, які значно розширили перелік предмета цього складу злочину. До нього законодавець відніс ліси, парки, сквери, сади і дерево-стійні насадження впродовж вулиць, шляхів, рік, ставків. Крім того, значно розширився діапазон такої ознаки об'єктивної сторони цього складу злочину, як місце його вчинення: 1) в лісі; 2) в парку; 3) в сквері; 4) в саду; 5) вздовж шляхів; 6) вздовж рік, ставків тощо.

КК УРСР 1927 р. було доповнено також й статтями про злочини проти порядку управління, уточнено поняття «посадова особа» та «службовий злочин». Відповідно до постанови ВУЦВК і РНК УРСР від 23 лютого 1927 р. «Про зміни ст. 99 КК УРСР і про доповнення указанного Кодексу ст.ст. 99¹ та 99²» дещо змінились й об'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого ст. 99 КК УРСР 1922 р. Зокрема, повертаючись до відображення дій за допомогою термінів «знищення» і «розкрадання», законодавець вперше звертається до адміністративної преюдиції. Тобто особа вже притягується до кримінальної відповідальності тоді, коли до неї були застосовані заходи адміністративного впливу. Цікаво й те, що законодавець виводить зі ст. 99 КК УРСР у ст. 99¹ КК УРСР таку дію, як заволодіння заздалегідь добутого самовільною порубкою лісу [16, с. 39].

Відтак, можна констатувати, що з дати прийняття КК УРСР 1922 р. і до кінця 1929 р., розвиток інституту кримінальної відповідальності за самовільну рубку лісу йшов шляхом прийняття виправлень і доповнень до вказаного Кодексу, Закону «Про ліси УСРР» 1923 р. та постанов радянського уряду, які регламентували відповідальність за самовільну порубку лісу. Цей період характеризується наявністю законодавчих актів, що передбачали більш ефективні заходи впливу на лісопорушників, засновані на застосуванні фінансових санкцій та посиленні кримінальної відповідальності.

Наприкінці 1920-х рр. у СРСР відбувалась зміна політичного курсу - утвердження командно-адміністративної системи та форсування індустріалізації. Будівництво нових підприємств та реконструкція старих різко збільшили потреби у місцевих будівельних матеріалах. Тому обсяги рубань зростали з року в рік. Так, якщо у 1928 р. вирубали 21 тис. га, то у 1929 р. – 25 тис. га [23, с. 249]. Керівники же СРСР не враховували, що в республіці лісу мало, ліси виснажені і не в змозі забезпечити промисловість [111, с. 26-31]. А відтак, декларативність лісоохоронних заходів, на фоні споживацького підходу радянського уряду у ставленні до природних ресурсів, обумовило безкарну надмірну експлуатацію лісів, які вирубалися без дотримання будь-яких науково-обґрунтованих норм і правил.

Законодавство розвивалось одностороннім шляхом, причому все розглядалося з точки зору економічної корисності природних ресурсів, і ніхто навіть не намагався відстоювати пріоритети людських цінностей, таких як: життя, здоров'я, забезпечення екологічної безпеки громадян. На той період часу, лісові ресурси країни втім як і інші природні ресурси, здавалися безмежними і нескінченними, а екологічна обстановка була куди в кращому стані ніж на сьогоднішній день, і потреба у законотворців того часу в охороні екологічної безпеки була практично зведена до нуля, а охорона економіки країни при панівній тоді розрусі виходила на перший план.

У 30-і рр. минулого століття посилилася кримінальна відповідальність за злочини в сфері охорони та використання лісів. Причому посилення кримінальної відповідальності було пов'язано з появою таких кваліфікуючих ознак, як порубка лісу, що здійснюється «в організованому порядку» або «з контрреволюційним умислом для підриву суспільної соціалістичної власності або класово ворожими елементами». Разом з тим ліс як і раніше розглядався законодавцем з позиції відносин власності, вважався майном.

В роки Великої Вітчизняної війни вагоме значення радянська влада надає обліку лісів. Так, постановою РНК СРСР від 23 квітня 1943 року було прийнято рішення про поділ лісів, що входять в лісовий фонд, на три групи:

– до першої групи були віднесені ліси, що представляють найбільшу цінність в силу їх захисних властивостей або мають науково-культурне значення. Порубка в лісах цієї групи була заборонена, окрім порубки в санітарних цілях з метою догляду за ними;

– другу групу становили експлуатаційні ліси малолісних районів. Ліси цієї групи повинні були слугувати джерелом деревини, а також місцем для другорядного лісокористування. Наприклад для пасіння худоби, сінокосіння та сільськогосподарського використання землі чи для збирання дикорослих плодів). Порубка в лісах цієї групи повинна була бути пропорційною щорічному приросту деревини;

– до лісів третьої групи були віднесені «лісонадлишкові» масиви, де повинні були здійснювати основні лісозаготівлі відповідно до запитів народного господарства.

Відповідальність за незаконну порубку лісу поширювалася на ліси всіх груп [153], але диференціація кримінальної відповідальності законодавцем не була передбачена. Протягом наступних років редакція статей в сфері охорони та використання лісів змінам не піддавалася. Подальший розвиток кримінального законодавства в сфері охорони та використання лісів було пов'язано з прийняттям в 1960 році нового Кримінального кодексу УРСР.

Суспільна небезпека злочинів у сфері охорони і використання лісів розглядалася, перш за все, з точки зору економічних інтересів держави. Виходячи з цього, в КК УРСР 1960 р. незаконна порубка лісу була розміщена в розділі VI «Господарські злочини».

Кримінальний Кодекс УРСР 1960 року, був введений в дію 1 квітня 1961 р. Законом Української РСР від 28 грудня 1960 р. та передбачав відповідальність за незаконну порубку лісу (ст. 160). Дана стаття була поділена на дві частини. В першій частині диспозиції мова йшла про відповідальність за незаконну порубку дерев і чагарників у лісах першої групи, що виконують захисні, санітарно-гігієнічні та оздоровчі функції, в лісах заповідників, національних і природних парків, заповідних лісових ділянках, лісах, що мають наукове або

історичне значення, природних пам'яток, лісопарках, якщо шкода перевищує двісті п'ятдесят мінімальних розмірів заробітної плати, а в інших лісах, що належать до першої групи, - триста мінімальних розмірів заробітної плати за такою, встановленою для обчислення розміру стягнень за шкоду, заподіяну незаконною порубкою і пошкодженням дерев і чагарників, або незаконна порубка дерев і чагарників в інших лісах, якщо шкода перевищує триста п'ятдесят мінімальних розмірів заробітної плати за тією ж такою, а також порубка дерев і чагарників у зазначених лісах, що потягла за собою заподіяння шкоди в меншому розмірі, але вчинена повторно. Санкція зазначеної статті передбачала позбавлення волі на строк до одного року, або виправні роботи на той же строк, або штраф від п'ятдесяти до ста двадцяти мінімальних розмірів заробітної плати, з конфіскацією незаконно добутого [144].

Диспозиція ч. 2 ст. 160 КК УРСР 1960 р. передбачала відповідальність за незаконну порубку дерев і чагарників у будь-яких лісах, вчинювану систематично, або таку, що вчинена вперше, але спричинила велику шкоду. Відповідальність встановлена законодавцем за діяння зазначені в частині другій була більш сувора порівняно з попередньою, відтак у разі вчинення злочинних посягань у визначеній сфері правоохоронні органи могли клопотати про застосування до обвинувачених позбавлення волі на строк до п'яти років, або про залучення до виправних робіт на строк від одного року до двох років, або про накладення штрафу від п'ятдесяти до ста двадцяти мінімальних розмірів заробітної плати, а при корисливій заінтересованості – про накладення штрафу від двохсот до чотирьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, з конфіскацією незаконно добутого [144].

У 1983 р. в зв'язку з Указом Президії Верховної Ради Української РСР «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР» Указ затверджено Законом Української РСР від 30 червня 1983 року №5466-Х, стаття 160 КК УРСР (Незаконна порубка лісу) була викладена у новій редакції. Зміни торкнулися в частині санкцій даної статті. У частині першій слова

«штраф від п'ятдесяти до ста двадцяти мінімальних розмірів заробітної плати» було замінено на «штраф у розмірі до трьохсот карбованців». В частині другій, що передбачає суворішу відповідальність слова «штраф від п'ятдесяти до ста двадцяти мінімальних розмірів заробітної плати, а при корисливій заінтересованості - штрафом від двохсот до чотирьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, з конфіскацією незаконно добутого», замінились на «штрафом у розмірі до трьохсот карбованців, а при корисливій заінтересованості - штрафом у розмірі до однієї тисячі карбованців, з конфіскацією незаконно добутого».

І останній період, з 1990 р. – по сьогодні (сучасний). До початку 2000-х років суттєвих змін у сфері кримінальної охорони навколишнього середовища, не відбувалось. Затишшя законодавчої активності в області кримінально-правової охорони природи, пояснюється тим, що період 1980-х років характеризується відходом від командно-адміністративних методів управління державою в цілому та природокористуванням зокрема. Проте, на міжнародній арені відкривалися широкі перспективи у справі охорони природи в сфері міжнародного співробітництва, пов'язані з наростанням потужної хвилі екологічних рухів «зелених» спочатку за кордоном, а потім і в нашій країні. Посилення уваги вчених-юристів до проблем охорони природи, були зумовлені процесами, пов'язаними з розпадом СРСР, та виниклої в зв'язку з цим необхідністю будувати на новій платформі міждержавні відносини в рамках Союзу Незалежних Держав.

Важливою подією в історії розвитку кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу в українському законодавстві стало введення в дію 5 квітня 2001 року діючого Кримінального Кодексу України, з включенням ст. 246 «Незаконна порубка лісу», яка знайшла своє відображення у розділі VIII (Злочини проти довкілля), який присвячений відповідальності за екологічні злочини. Стаття 246 КК України була суттєво скорочена порівняно зі ст. 160 КК УРСР від 1960 р., та складалась лише з однієї частини, що передбачала відповідальність за незаконну порубку дерев і чагарників у лісах, захисних та

інших лісових насадженнях, що заподіяло істотну шкоду, а також вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах, у вигляді штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією незаконно добутого [139].

На наш погляд, з введенням в дію нового КК України почався лише черговий етап в охороні лісів та іншої деревно-чагарникової рослинності. У наступні роки з дня прийняття КК України ст. 246 суттєвих змін не зазнавала. Важко сказати, що в цей період часу це був саме розвиток реальної кримінальної охорони лісу від незаконних порубок. З огляду на історію розвитку та становлення кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу – це був скоріше суттєвий крок назад зі сторони парламентарів. Від так недосконалість даної кримінально-правової норми в послідуочі роки призвела до масової вирубки лісу на території України та породила контрабанду лісу-кругляка закордон. Наступні зміни в законодавстві України були присвячені боротьбі з цими негативним процесами.

Так, Верховною Радою України з метою запобігання масовому неконтрольованому вивозу за кордон стратегічної для країни сировини – лісу-кругляка 9 квітня 2015 року було прийнято Закон України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» щодо тимчасової заборони експорту лісоматеріалів у необробленому вигляді» (2015 р.) [256].

Однак незважаючи на суттєві економічні та фіскальні результати дії мораторію, досі залишалось не вирішеним питання безконтрольних варварських рубок українських лісів та подальше їх незаконне вивезення через кордон. Яскравим свідченням такого стану справ є статистичні данні щодо експорту різних категорій лісоматеріалів. В той час як за 9 місяців 2016 року

експорт лісу-кругляка скоротився на 600 тис. тон, на 200 тис. тон зріс експорт дров. Це демонструє ймовірний масштаб контрабанди лісу-кругляка [231].

З метою подолання вищевказаних негативних явищ додатково пропонувалось збільшити адміністративну та кримінальну відповідальність за незаконну вирубку лісу та подальший його експорт поза митним контролем. У зв'язку цим було прийнято новий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів» (2018 р.) після чого ст. 246 КК України була викладена у новій редакції та отримала назву: «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» [233].

Останніх змін ст. 246 КК України зазнавала у 2019 році. Зміни стосувались частини примітки, оскільки, згідно старої редакції для того, щоб порушник був притягнутий до кримінальної відповідальності за ст. 246 КК України, мінімальний обсяг незаконної рубки, вчиненої ним, повинен становити понад 292 куб. метри. Це близько 1 га лісу.

Тобто порушнику необхідно було одночасно зрізати близько 1 га лісу, щоб була правова підстава для оголошення йому підозри. Як наслідок, особи, котрі вчиняли незаконну порубку, або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу уникали кримінальної відповідальності. Саме тому у новій редакції було визначено істотною шкодою таку шкода, яка у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або інша істотна шкода, завдана навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів. А тяжкими наслідками вважаються такі наслідки, які у шістдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян [234].

Таким чином, дослідження основних етапів розвитку кримінальної відповідальності за незаконну порубку, або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, дозволяє зробити ряд висновків, зокрема: від початку VIII ст. і майже до XI ст. не існувало юридичних обмежень на користування лісами та лісовою

рослинністю, тому не було об'єктивної необхідності у прийнятті відповідних нормативних актів, у т. ч. кримінальної спрямованості. Протягом століть відбувався поступальний розвиток норм про відповідальність за незаконну порубку, або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу. В історичних пам'ятках різних епох суспільно-небезпечні посягання у сфері незаконної порубки лісу визначалась та тлумачилась по-різному. До нас не дійшло не тільки будь-якого писаного закону, а й навіть згадки про будь-який конкретний закон, який регулював би відносини до XI ст. Тому пошук витоків кримінально-правової охорони природних ресурсів і, зокрема лісів, на території нашої держави необхідно починати з XI століття.

Незаконна порубка лісу в різні часові періоди, відбувалася з причин, які в основі своїй один одного дублюють. В основному це відбувалось в силу соціально-економічних причин коли потреба або вигода штовхала людей вчиняти незаконні дії, а також в силу політичних умов, коли незаконна порубка лісу була однією з форм класової боротьби. Зазначені фактори і в наш час є визначальними при вчиненні незаконної порубки лісу. Початком активних законодавчих розробок в галузі охорони лісів слід вважати діяльність Петра I. Так, три чверті законів в XVIII-XIX ст., підготовлених під його керівництвом, були спрямовані на правову охорону та відновлення лісів.

У радянські часи, на розвиток кримінально-правової охорони лісів, істотний вплив мала суспільно-політична і економічна ситуація у країні. Революція, громадянська війна, інтервенція, часта зміна урядів, обумовили нестабільну обстановку в лісовому господарстві. Все це сприяло стихійному та безконтрольному самовільному вирубуванню лісових ресурсів на території радянської України. Усвідомлюючи стратегічну важливість лісових ресурсів, радянській уряд видав цілу низку законодавчих актів, у яких декларувалась необхідність правової охорони лісів і встановлювалася карна відповідальність за самовільну (незаконну) порубку. Однак, кримінальне законодавство даного періоду було суперечливим та базувалося на принципі «революційної правосвідомості», що породжувало соціальну нерівність і репресії. Зокрема

відповідна стаття КК УРСР 1960 р. зазнавала змін, проте ліс як і раніше залишався для законодавців лише сировинною базою, так як дана стаття перебувала у розділі «Господарські злочини».

У 2001 році вступив в дію новий КК України, в якому переглянули багато принципових позицій. Зокрема був створений розділ VIII КК України «Злочини проти довкілля», в якому з'явилася ст. 246 «Незаконна порубка лісу». В цей період законодавець вперше систематизував самостійні склади злочинів, які посягають на різні природні об'єкти, в окремому розділі, створивши тим самим основу для формування концепції держави щодо лісу та іншої деревно-чагарникової рослинності як об'єктів кримінально-правової охорони. В результаті, законодавець вперше особливо підкреслив, що лісовий комплекс це в першу чергу не просто сировина для споживання, як бувало раніше сприймалося ще з часів Петра I, а потужний елемент природного середовища, який створює умови для життя людей та вимагає постійної турботи.

З метою запобігання злочинних посягань в сфері незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, у великих розмірах, у тому числі незаконному експортові закордон, що заподіює істотну шкоду державі та суспільству ст. 246 КК України від 06 вересня 2018 р. зазнала змін у своїй основі та отримала нову назву «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу».

1.3 Зарубіжний досвід законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу

Сьогодні масові незаконні порубки або незаконні перевезення, зберігання, збут лісу та пов'язана з ними торгівля нелегальною деревиною, визнаються у всьому світі як суттєва загроза лісам, що завдає непоправної шкоди довкіллю, підбиваючи зусилля спрямовані на досягнення сталого лісокористування. Незаконні порубки, або незаконні перевезення, зберігання, збут лісу негативно

впливають на економіку країн, завдають значних матеріальних та соціальних збитків, позбавляючи держави та їх населення великої частини доходів. Саме тому, у багатьох країнах світу величезна увага приділяється питанню охорони лісів від незаконної рубки. Дана проблема вельми актуальна й для України, адже останнім часом незаконна порубка, незаконне перевезення, зберігання, збут лісу набула в країні особливого злочинного розмаху. Щороку з України вивозять деревини на суму близько 272 млн дол. [87]. На сьогодні, нелегальна вирубка лісу в Україні вже досягла критичного рівня. За офіційними даними у 2017 р. площа незаконної вирубки оцінюється у 26 тис. куб. м. лісів, а завдані державі збитки складають, за оцінками експертів, до 157,5 млн. грн. Та у реальності ця цифра сягає в десятки разів більше [88].

У зв'язку з цим, звернення до зарубіжного досвіду щодо кримінально-правової охорони лісу від незаконної порубки, або незаконного перевезення, зберігання, збуту може виявитися корисним з точки зору удосконалення національного законодавства України шляхом запозичення позитивних юридичних здобутків інших країн, напрацьованих ними на шляху боротьби з незаконною порубкою лісу.

З-поміж публікацій, присвячених у цілому кримінально-правовій характеристиці злочинів проти довкілля, де проблема кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу розглянута більш-менш конкретно, можна виділити роботи таких вчених як П. Берзін, С. Гавриш, Ю. Денисов, О. Дудоров, Т. Корнякова, О. Крассов, В. Локтіонова, В. Матвійчук, Р. Олійничук, Є. Назимко, П. Повеліціна, А. Плешаков, Б. Розовський, В. Самокиш, О. Скворцова, О. Сторчоус та ін. Водночас, не применшуючи вагомості наукових напрацювань вказаних авторів, слід зазначити, що кримінально-правовій компаративістиці зарубіжного законодавства про злочини щодо незаконної порубки, або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, не приділено достатньої уваги у сучасній науковій літературі.

Для того щоб отримати саме загальне уявлення про досвід іноземних держав у сфері кримінальної охорони деревних ресурсів лісу від незаконної рубки, або незаконного перевезення, зберігання, збуту розглянемо спочатку деякі підстави застосування кримінальної відповідальності за цей вид злочину за законодавством ФРН. Так, основним базовим законом, що регулює відносини з лісогосподарської діяльності та охорони і захисту лісів на загальнодержавному рівні щодо усіх власників лісів на усіх територіях де ведеться вирубка лісу, є Федеральний закон Німеччини «Про ліс» або «Про збереження лісів та просування лісового господарства» (1975 р.) [317].

Практично половину обсягу даного закону складають норми, які встановлюють вимоги та правила, яких повинні дотримуватися власники лісів та постійні лісокористувачі, а також основні обов'язки юридичних осіб підприємств, установ, організацій, які діють в певних сферах лісового господарства. Крім рамкового Федерального закону «Про ліс», у Німеччині діє ще ціла низка спеціальних федеральних актів, які регулюють відносини в лісогосподарської галузі щодо окремих питань у конкретній сфері діяльності, що впливає на стан та відтворення лісів. Це, зокрема, закони «Про лісові посіви», «Про лісові втрати та баланси», «Про збут деревини» тощо [104, с. 12–15; 159, с. 428–464].

Повертаючись до Федерального закону «Про ліс» [317] відзначимо, що цей закон містить чисельні інструкції, які є законодавчими обмеженнями у сфері лісокористування, а також приписи, що поряд із економічними санкціями, передбачають застосування до фізичних і юридичних осіб кримінальної відповідальності за порушення встановлених ним вимог і правил. Зокрема, забороняється суцільні рубки або прорідження лісу на площі понад 2 га, а лісів, які мають охоронне та захисне значення - на площі понад 1 га, без дозволу владних структур лісової охорони за погодженням спеціального відомства по земельним справам (§ 9). Згідно §§ 42 і 43(2) закону «Про ліс», незаконну (самовільну) рубку лісу без відповідних дозволів або з порушення

встановлених у них вимог, віднесено до злочинів проти лісового фонду ФРН, що карається штрафом у розмірі до 10 тис. євро.

Однак, Федеральний закон «Про ліс», маючи рамковий характер, встановлює лише загальні вимоги. Справа в тому, що Конституція ФРН відносить захист лісових ресурсів, одночасно до предмету спільного ведення Федерації і федеральних Земель [118, с. 170–174]. Причому, боротьбу з незаконною рубкою лісу віднесено до прерогативи саме Земель, що є їх безпосереднім завданням. Кожна з 16 Земель має свій лісовий закон, в якому продубльовані основні положення Федерального, з урахуванням її власних регіональних особливостей (лісогосподарських традицій, економіки, соціальних умов). Докладно регулюючи відносини у сфері лісокористування, кожний лісовий закон кожної із Земель, обов'язково містить приписи, які встановлюють відповідальність за порушення закріплених у ньому вимог і правил щодо рубок лісу і санкції за скоєння відповідних протиправних діянь [104, с. 12–15].

Продовжуючи далі, важливо відмітити, що чи не найважливішою особливістю лісового законодавства ФРН є його природоохоронувальна спрямованість, яка отримала своє відображення у нормах закону ФРН «Про ліс» [317]. Нормативно-правова база Німеччини в галузі сталого лісокористування, взагалі характеризується інтегральним поєднанням лісового та природоохоронного законодавства. Причому на відносини з охорони та захисту природних ресурсів лісу поширюється дія усіх німецьких екологічних законів: «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про захист природи», «Про водні ресурси», «Про поводження з відходами» та ін. [159, с. 230; 178; 104, с. 12–15]. У цьому аспекті, важливе значення набувають певні норми КК ФРН розміщені у розд. 29 «Злочинні діяння проти довкілля», положення якого регламентують порядок та умови застосування карної відповідальності за протиправні діяння, внаслідок яких може бути заподіяно екологічної шкоди [293, с. 29–30].

Тут важливо звернути увагу на те, що система Особливої частини КК ФРН, на відміну від КК України, побудована виходячи з пріоритету інтересів

суспільства і держави над інтересами особи. Розташовуючи склади злочинних посягань у певній послідовності, німецький законодавець враховує специфіку правових благ, що охороняються кримінальним законом, їх зміст та взаємозалежність один з одним [2, с. 20]. Безпосередньо як об'єкт кримінально-правової охорони, ліс згадується у п. 5 абз. 3 § 329 розд. 29 КК ФРН «Створення загрози території, що підлягає захисту».

Зокрема: особи, які викорчуюють ліс, порушуючи правові приписи або офіційно встановлені заборони щодо захисту національних парків, заповідників або територій, що тимчасово охороняються як заповідні – караються позбавленням волі на строк до 5 років або грошовим штрафом. Виходячи із змісту п. 5 абз. 3 § 329, обов'язковою факультативною ознакою об'єктивної сторони цього складу злочину є скоєння його на територіях з особливим природоохоронним статусом, що підлягають офіційній охороні. Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується умисною формою вини. При цьому, відповідно засадничих засад кримінального права Німеччини [2, с. 15], зміст умислу включає усвідомлювання особою-порушником, що вона викорчує дерева у заповідних або інших особливо охоронюваних територіях, і розуміння відповідного статусу цих об'єктів, але не передбачення шкідливих наслідків.

Шкідливі наслідки цього діяння очевидні - пошкодження та знищення лісових культур, а отже екологічна шкода, у більшій чи меншій ступені, буде заподіяна у будь-якому випадку. Тобто, з моменту викорчування першого дерева або чагарнику цей злочин є закінченим (формальний склад). З цього випливає, що за кримінальним законодавством ФРН, викорчування дерев на територіях з особливим природоохоронним статусом, за будь-яких обставин, є злочинним діянням проти довкілля.

Матеріалізація суспільної небезпечності незаконного викорчування лісу на територіях з особливим природоохоронним статусом, знаходить свій вираз у суспільно небезпечних наслідках. Суспільно небезпечні наслідки, які викликає або може викликати це злочинне діяння, визначено у пп. 1, 4 абз. 1 і 2 § 330 «Особливо тяжкий випадок караного діяння проти довкілля» як обставини, що

обтяжують покарання за скоєння цього злочину. При наявності обтяжуючих обставин, тобто за умов визначених у п.п. 1, 4 абзаців 1 і 2 § 330, суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого п. 5 абз. 3 § 329, виходячи із змісту положень § 11, характеризується умисною формою вини, навіть з необережності [2, с. 30]. Отже, факультативні необов'язкові ознаки складу злочину, передбаченого п. 5 абз. 3 § 329, прописано у нормах окремого параграфу КК ФРН, як обтяжуючі обставини.

Залежно від суспільної небезпечності наслідків, КК ФРН передбачено два щабля посилення покарання за незаконне викорчовування лісу на територіях з особливим природоохоронним статусом. Перший щабель – кваліфікуючою ознакою об'єктивної сторони є: заподіяння екологічної шкоди території з особливим природоохоронним статусом, таким чином, що її (шкоду): а) не можливо усунути, або це б) потребує надмірних витрат або в) тривалого часу (п. 1 абз. 1 § 330), або – заподіяння тривалої шкоди існуванню тварин або рослин, види яких знаходяться під загрозою вимирання (п. 3 абз. 1 § 330).

Тобто, об'єктивна сторона цього злочину отримує свій повний розвиток лише за умови настання зазначених наслідків і тільки з цього моменту злочин вважається закінченим. В даному абзаці визначено також кваліфікуючу ознаку суб'єктивної сторони: - корисливий мотив (п. 4 абз. 1 § 330). Отже, виключно за умов зазначених обтяжуючих обставин, незаконне навмисне викорчовування лісу на територіях з особливим природоохоронним статусом тягне позбавлення волі від 6 місяців до 10 років.

Другий щабель – особливо кваліфікуючі ознаки, за яких діяння передбачене п. 5 абз. 3 § 329 набуває особливої суспільної небезпечності. А саме, якщо незаконне навмисне викорчовування лісу на територіях з особливим природоохоронним статусом: 1. створює загрозу смерті іншій людині або 2. небезпеку заподіяння тяжкої шкоди її здоров'ю, або 3. шкоди здоров'ю великої кількості людей – крається позбавленням волі від 1 до 10 років (п. 1 абз. 2 § 330); 4. заподіює смерть іншій людині – крається позбавленням волі від 3 років

(п. 2 абз. 2 § 330). Причому, в даному випадку згідно абз. 3 § 330 КК ФРН, передбачається розгляд пом'якшуючих обставин.

Отже, як бачимо, у карному законодавстві ФРН простежується певна системність «однакових» санкцій встановлених за злочини, що посягають на ліс як об'єкт навколишнього природного середовища, при наявності «рівнозначних» видів вини та тяжких наслідків. При цьому, встановлюючи розмежування між певними видами покарань за незаконну рубку лісу, німецький законодавець виходить із принципу ступеня суспільної небезпечності відповідних протиправних діянь. Згідно ст. 12 КК ФРН [293], за злочини передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менш ніж 1 рік та грошове стягнення у вигляді штрафу або більш суворе покарання, а за проступки – позбавлення волі на менший строк або грошовий штраф. Причому останній – дуже високого розміру. Однак, у санкціях статей КК ФРН, конкретно суми штрафу за незаконну рубку лісу не визначено. Це питання віддається на розгляд Суду, який встановлює її індивідуально для кожного засудженого, виходячи із положень Загальної частини КК ФРН, у розмірі від 2 до 360 денних ставок (2€–5000€) його доходу. До речі, подібну Німеччині систему штрафів, запроваджено також у Австрії, Франції, Іспанії, Бразилії, Португалії, Польщі, Угорщини, Швейцарії, [2, с. 19]. Проте, закріплена у КК ФРН система покарань, рівно як і самі покарання, суттєво відрізняється від української.

У підсумок відзначимо, що карним законодавством Німеччини надається лісу два статуси: статус майна і, водночас, статус природного об'єкту. І в першому, і в другому статусі, ліс розглядається як об'єкт кримінально-правової охорони. При чому, поміж КК ФРН, серед інших джерел кримінально-правової охорони лісу, важливе місце займають додаткові закони, які заповнюють прогалини КК ФРН. Зокрема, у числі таких законів можна назвати вище проаналізований Федеральний закон «Про ліс». І, нарешті, ще однією відмінною рисою карного законодавства Німеччини є те, що закон «Про ліс» передбачає застосування так званої «квазікримінальної» відповідальності до

юридичних осіб. Тобто, формально, юридичні особи не визнаються суб'єктом злочину, але до них можуть застосовуватися карні санкції у вигляді економічних стягнень. Це питання дуже актуально, оскільки найчастіше саме лісогосподарські підприємства проводять незаконну рубку лісу.

Наступним кроком нашого дослідження буде розгляд карного законодавства Канади в частині охорони лісів від незаконної рубки. Перед усім слід відзначити, що згідно Конституційного акту Канади від 17 квітня 1982 р. [312], усі ліси, що розташовані на території провінції, є власністю провінції. Основним базовим законом Канади, що регулює відносини у сфері лісокористування, є Федеральний закон «Про розвиток лісового господарства» (1985 р.), друга назва «Акт про лісове господарство» [314]. Також діє низка спеціальних законодавчих актів, серед яких закони Канади: «Про захист дикої природи» (1985 р.), «Про охорону природного середовища» (1999 р.), Перший національний закон «Про управління землею» (1999 р.), «Про національні парки» (2000 р.), Інструкції уряду Канади про дику природу, Правила та норм оброблення і вивезення деревини (1994 р.) та ін. [319].

Рубка лісу, вирізання та видалення лісової деревини, дозволяється лише за наявності спеціального дозволу, порядок отримання якого визначено Правилами вирубування і вивозу деревини (1994 р) [323]. Отримання дозволу не потрібно лише у випадку проведення рубок догляду у лісовому масиві. Згідно ст.ст. 6, 7 розд. 30 закону Канади «Про Лісове господарство», незаконну рубку лісу віднесено до злочинів [314].

До переліку правопорушень, що утворюють цей склад злочину, віднесено рубку лісової деревини:

- без дозволу;
- з порушенням: умов дозволу (перевищенням допустимого обсягу зрубаної деревини, площі рубок тощо); спеціальних інструкцій щодо оброблення пошкоджених дерев, зберігання і вивезення зрубаної деревини; встановлених законодавством вимог і правил щодо охорони флори і фауни лісу, захисту лісових земель, захисту молодняків від вирубування;

– на землях, що підлягають особливій охороні (природно-заповідний фонд, в місцях цілорічного розведення північного оленя тощо);

– шляхом знищення або пошкодження дерев, що перебувають у чужій власності тощо.

Будь-яка особа винна у порушенні зазначених вимог, несе карну відповідальність у порядку сумарного виробництва – штраф до 500 дол. або тюремне ув'язнення на строк до 6 місяців. Деревина, що заготовлена з порушенням законодавства Канади, підлягає конфіскації у порядку встановленому розд. 490 КК Канади [313].

Щодо питання порушення екологічних вимог при проведенні рубок лісу, то порядок та умови застосування кримінальної відповідальності передбачено у розд. 13, 19 закону Канади «Про захист дикої природи» [315] та ст.ст. 11, 17, 22, 41, 133, 272(1), 310 закону Канади «Про охорону навколишнього природного середовища» [316]. Причому законом Канади «Про захист дикої природи», встановлено дуже суворі кримінальні покарання за незаконну рубку лісу.

Так, якщо при проведенні рубки лісу, фізичною особою, порушення екологічних вимог створило небезпеку заподіяння шкоди для життя людей чи об'єктам довкілля, то за перше порушення передбачено покарання у вигляді штрафу в розмірі від 15 тис. до 1 млн. дол. або тюремне ув'язнення; від 30 тис. до 2 млн. дол. або ув'язнення до 5 років; від 5 тис. до 300 тис. дол. або ув'язнення до 6 місяців, або обидва; за замовленням до 100 тис. дол. або 25 тис. дол.; за повторне порушення (злочин) – від 10 тис. до 600 тис. дол. або ув'язнення до 6 місяців, або обидва; за замовленням до 200 тис. дол. або до 50 тис. дол.; якщо злочин було заподіяно будь-якою фізичною особою, то за перше порушення – від 500 тис. до 6 млн. дол., або від 100 тис. до 4 млн. дол.; за замовленням до 500 тис. дол. або у спрощеному порядку від 250 тис. дол.; за повторне (злочин) – від 1 млн. до 12 млн. дол. або від 200 тис. до 8 млн. дол.; за замовленням до 1 млн. дол. або до 500 тис. дол.

При цьому слід відмітити, що особливістю законодавства Канади є те, що за цей вид злочину карна відповідальність передбачена і до юридичних осіб,

так: за перше порушення – від 75 тис. до 4 млн. дол. або у порядку сумарного виробництва від 25 тис. до 2 млн. дол.; за замовленням – за вироком суду до 250 тис. дол., а у спрощеному порядку до 50 тис. дол.; за повторне (злочин) – від 150 тис. до 8 млн. дол. або від 50 тис. до 4 млн. дол.; за замовленням до 500 тис. дол. або до 100 тис. дол. [315].

При призначенні покарання, сума штрафу повинна бути збільшена з урахуванням усіх обтяжуючих факторів, з урахуванням тяжкості кожної обтяжуючої обставини, пов'язаної із скоєнням цього злочином у порядку ст.ст. 718.1 в 718.21 КК Канади [313].

До обтяжуючих обставин віднесено: повторність, приховування, за замовленням, тривалість (причому, продовження скоєння злочину більше ніж на один день, тягне відповідальність як за окремий злочин), навмисне заподіяння екологічної шкоди (знищення більш ніж однієї тварини, рослини чи ін. організму); завдання або ризику завдання шкоди живій природи і середовищу існування унікальних, рідкісних, особливо важливих або вразливих диких тварин; невжиття заходів щодо запобігання вчиненню злочину та пом'якшенню чи усуненню його наслідків, незважаючи на наявність фінансових засобів; вчинення злочину, незважаючи на попередження офіцера дикої природи на обставини, які згодом стали предметом злочину та ін. [315]. Передбачається можливість застосування також додаткового штрафу, а також дублюється норма щодо конфіскації незаконно зрубаної деревини або доходів від її відчуження/реалізації у порядку встановленому розд. 490 КК Канади [313].

У підсумок важливо відмітити, що кожна з 10-ти провінцій Канади самостійно розробляє і ухвалює свої законодавчі та нормативно-правові акти, у яких визначає обов'язки власників лісів і лісокористувачів по лісогосподарському управлінню, порядок і правила ведення ними лісового господарства. Але, переважно, це підзаконні нормативні-правові акти, типовою вадою яких є величезна громіздкість, що відбивається «зарегульованістю» відносин в лісогосподарській сфері, що піддається критиці з боку

лісопромисловців [122, с. 22–24]. Водночас, в силу розмаїття форм лісоволодіння, відмінностей умов лісокористування та організації лісового господарства між 10-ма провінціями, Канада має багатий і різноплановий досвід, що дозволяє іншим країнам робити для себе корисні висновки у подоланні проблем, конфліктів, труднощів щодо охорони лісу від незаконної порубки, або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу.

Не можна обійти увагою також досвід США. Так, спочатку відзначимо, що федеральне лісове законодавство США поширюється лише на федеральні ліси. Крім того, у США існують закони штатів, що регулюють відносини у сфері лісокористування і лісогосподарської діяльності, але вони не мають автономної інкорпорованої форми та включаються у Звід законів США.

Взагалі, лісове законодавство США ґрунтується всього на п'яти законах: «Про раціональне використання природних сировинних ресурсів» (1960), «Про відновлення лісів і пасовищ» (1974 р.), «Про федеральну політику та управління земельними ресурсами» (1976 р.), «Про лісові і пасовищні поновлювані ресурси» (1978 р.), «Про охорону суспільних (кооперативних) лісів» (1978 р.). У перших чотирьох законах закріплені положення, що регламентують порядок лісокористування в лісах усіх форм власності. Найважливіші з них: не перевищення обсягу рубки лісу над його приростом, комплексне і багатоцільове використання деревини, регулярність санітарних рубок та одночасне проведення заліснення вирубаних площ, платність лісокористування.

Базовими лісовими законами, прийнятими на федеральному рівні, є закони США «Про відтворення здорових лісів» (1976 р.), «Про ведення лісового господарства» та відомий закон Лейсі в редакції 24 червня 2008 р. Звичайно, важливе значення у регулюванні відносин лісового комплексу має закон США «Про національну політику охорони навколишнього природного середовища» (1969 р.), на якому базується американська модель регулювання екологічних відносин, у т. ч. в сфері лісового комплексу, охорони і відновлення лісів. Згідно цього закону, державному регулюванню підлягають, майже усі природні

об'єкти і ресурси. Загалом же, на даний час число природоохоронних законів США переважила вже за сотню [98; 106].

Карна відповідальність за екологічні злочини, в основному, передбачена федеральним законодавством США, і лише в ряді випадків законодавством окремих штатів. Порядок застосування карної відповідальності за вчинення екологічних злочинів регламентується федеральним законом США «Про карну відповідальність за забруднення навколишнього середовища» (1990 р.) [322].

Водночас, єдиного федерального кримінального кодексу, у якому були б кодифіковані всі склади злочинів та санкції за їхнє скоєння у США не існує. Зазвичай, статті, що регламентують застосування карної відповідальності за злочини проти довкілля, включаються не до кримінального закону, а розпорочені по нормах інших природоохоронних законів і кодексів штатів. Причому, майже усі основні федеральні закони в галузі охорони навколишнього природного середовища містять норми, що встановлюють карну відповідальність за вчинення екологічних злочинів у відповідних сферах регулювання [106; 13, с. 57–61].

У рамках дослідження обмежимося аналізом загальних для всіх екологічних злочинів положень, передбачених у законі США «Про карну відповідальність за забруднення навколишнього середовища». Так, згідно вказаного закону, суб'єктом карної відповідальності за екологічні злочини є як фізична, так і юридична особа. Переважно, до юридичних осіб, винних у вчиненні екологічних злочинів, застосовуються санкції у вигляді кримінального штрафу.

При цьому, застосування карної відповідальності не звільняє, а ні фізичну, а ні юридичну особу, від відшкодування заподіяної екологічної шкоди. Всі злочини проти довкілля, залежно від їх характеру і суспільної небезпеки, розподіляються на дві категорії:

- 1) злочини (тяжкі і особливо тяжкі);

2) проступки (тобто, користуючись термінологією українського кримінального права, усі інші злочини, що не відносяться до тяжких і особливо тяжких).

До тяжких і особливо тяжких злочинів, американський законодавець відносить діяння, коли винна особа усвідомлює, що внаслідок навмисного порушення нею діючих правил та вимог екологічного/лісового законодавства, інші особи піддаються безпосередній небезпеці [14, с. 110].

Отже, оскільки суб'єктивна сторона незаконної порубки, або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу передбачає не інакше як наявність вини у формі умислу, то звичайно цей вид злочину за американським законодавством слід кваліфікувати як тяжкий або особливо тяжкий. За вчинення екологічних злочинів цієї категорії, кримінальне законодавство США передбачає позбавлення волі на строк від 1 року до довічного ув'язнення і, навіть, до застосування вищої міри покарання. Що стосується екологічних проступків, то вони можуть бути скоєні як навмисне, так і з необережності.

А відтак, незаконну рубку лісу за законодавством США можна кваліфікувати і як проступок, але лише у тому випадку, якщо винна особа не усвідомлювала, що внаслідок навмисного порушення нею вимог екологічного законодавства, інші особи піддаються небезпеці і, певно, якщо це діяння не потягне за собою тяжких наслідків. За екологічні проступки, поряд із стягненням кримінального штрафу та застосуванням інших заходів карної відповідальності, передбачається позбавлення волі на строк до 1 року.

При повторному скоєнні незаконної рубки лісу, сума штрафу, а також строк позбавлення волі можуть бути подвоєні. Причому, не має значення, чи це діяння кваліфікується як злочин, чи як проступок. Поряд з основними заходами покарання за незаконну порубку, або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу до юридичних осіб, суб'єктів лісгосподарської діяльності, а іноді і до фізичних осіб, застосовуються додаткові санкції, що тягне для правопорушника негативні економічні наслідки. До них належать заборона (позбавлення), обмеження або припинення їх права укладати контракти з федеральними

державними органами (державне замовлення) і отримувати від держави позики, субсидії, дотації та інші види фінансової допомоги; анулювання або відмову у видачі ліцензії, дозволів тощо, які необхідні для проведення певних лісогосподарських робіт, зокрема рубки лісової деревини.

Крім того, юридичні особи винні у вчиненні екологічного злочину, несуть також інші негативні економічні наслідки, які у правовому сенсі не є санкціями. При цьому суми, що виплачуються в якості штрафів або грошового відшкодування за заподіяну екологічну шкоду, не належать до виробничих лісогосподарських витрат, а тому не виключаються із загальної суми доходів, що підлягає оподаткуванню.

Однак, проблема у тому, що дати вичерпний перелік екологічних злочинів, що стосуються незаконної порубки, або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, це вельми складна задача, оскільки диспозиції статей закону США «Про кримінальну відповідальність за забруднення навколишнього середовища», як правило, часто відсилають до інших норм, що містяться у положеннях статей різних параграфів, підрозділів та розділів цього закону, а часом і до інших законів.

Тому, будь-яке екологічне правопорушення, яке полягає у незаконному рубанні, або незаконному перевезенні, зберіганні, збуті лісу, і яке впливає із порушення відповідної норми, у принципі, можна кваліфікувати як злочин. Як слушно відзначає доктор права США Л. Брославський: «Можливість такого широкого тлумачення, фактично, залишає на повний розсуд правоохоронних органів питання про доцільність кримінального переслідування за скоєння досить невизначеного числа екологічних правопорушень» [13, с. 61].

У контексті нашого дослідження має сенс більш детально зупинитися на законі Лейсі [320], сфера застосування якого поширюються на відносини в частині обігу будь-яких рослин на території США. Згідно даного закону, поняття «будь-яка рослина» включає деревину та вироби з неї. Законом Лейсі встановлено заборону на операції з обігу «імпорту, експорту, перевезення, отримання, набуття, купівлі чи продажу» рослин нелегального походження.

Під деревними рослинами «нелегального походження» розуміється деревина, яка заготовлена, оброблена, прийнята, транспортована, експортована чи продана з порушенням законодавства країни-походження в частині регулювання охорони деревних рослин та регламентації діяльності з обігу деревини та виробів з неї, а також відповідних законів США.

Будь-які операції з обігу деревини нелегального походження чи виробів з неї, вважаються нелегальною діяльністю. Принциповими умовами визначення нелегальності походження деревини чи виробів з неї, законом Лейсі встановлено наступні види діяльності, що за законодавством країни-експортеру регламентуються як незаконні дії в сфері лісозаготівель та несанкціонований обіг деревини: крадіжка деревини; заготівля деревини на «офіційно визначених» національними законами територіях, що підлягають особливій охороні (заповідниках, національних парках) та інших типах територій, що офіційно охороняються; заготівля деревини без дозвільних документів, чи з порушенням встановлених ними вимог; несплата належних платежів (податків, зборів), регламентованих законодавством країни-експортеру щодо операцій із заготівлі деревини, транспортування, експорту, купівлі-продажу тощо; порушення вимог законів, що регламентують відносини з перевезення та експорту деревини (наприклад, заборона на експорт круглого лісу). За торгівельні операції скупки-продажу продукції із завідомо незаконно заготовленої деревини, законом Лейсі передбачено карне покарання у вигляді значних штрафів, майже до позбавлення волі.

Зокрема, відповідно до умов здійснення заходів системи «duesafe», за порушення закону Лейсі встановлено наступні види потенційних покарань:

1. Торгівля деревиною нелегального походження:

- до свідомо залучених в заборонену діяльність - штраф за злочин до 500 тис. дол. для корпорацій, 250 тис. дол. для осіб, чи подвійний прибуток;
- можливе позбавлення волі до 5 років;
- конфіскація товару;

- до несвідомо залучених в заборонену діяльність: не здійснюючих заходи «duesare» – штраф за правопорушення до 200 тис. дол. для корпорацій, 100 тис. дол. для осіб, чи подвійний прибуток;
- можливе позбавлення волі до 1 року, чи штраф до 10 тис. дол.; конфіскація товару;
- здійснюючих «duesare» – конфіскація товару.

2. Підроблена імпортна декларація: до свідомо залучених в заборонену діяльність – штраф від 10 тис. дол.; можливе позбавлення волі до 5 років; конфіскація товару; до несвідомо залучених в заборонену діяльність – можлива конфіскація товару.

Отже, як бачимо, види відповідальності та розмір штрафів за порушення закону Лейсі прямо залежить від легальності намірів та дотримання системи «duesare», застосування якої спрямоване на запобігання обороту нелегальної деревини на території США та зведення до мінімуму ризику її потрапляння на ринок США. При чому диференціація карного покарання залежить від того, чи було відомо компанії або особі про протиправну діяльність, а також вартості товарів та об'єму поставки [321, с. 480–490]. Слід відмітити, що з даного питання закон Лейсі перегукується з Регламентом Європейського Союзу №995/2010 з деревини і лісоматеріалів від 03.03.2013 р. [264], прийнятим у цілях боротьби з браконьєрством при лісозаготівлях. Вказаний Регламент прямо забороняє ввезення на територію країн ЄС деревини з інших країн з порушенням національного законодавства цих країн.

Отже, аналіз кримінально-правової охорони лісів від незаконної порубки, або незаконного перевезення, зберігання, збуту за законодавством США свідчить, що система карної відповідальності за цей вид екологічного злочину є ефективним засобом як охорони лісового комплексу, так і економічної безпеки держави. Разом з тим, у порівнянні із українським законодавством, американське карне законодавство, у т. ч. в частині охорони лісу від незаконної порубки, є хаотичним і структурно неорганізованим, що являє виняткову складність його застосування.

Але, не зважаючи на цю ваду, досвід і певні здобутки законодавчого регулювання відносин щодо охорони лісів від незаконної рубки у США, може представляти безсумнівний інтерес для українського законодавця. Це, зокрема, застосування карної відповідальності до юридичних осіб, винних у порушенні лісового і природоохоронного законодавства США під час проведення рубок лісу, а також у порушенні лісового законодавства країни-експортеру при здійсненні нелегальних операцій з обігу деревини.

Варто зауважити, що лісова політика Європейського Союзу щодо розвитку сталого лісового господарства базується на принципах, проголошених на Конференції ООН з довкілля і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), Європейським Парламентом на конференціях Міністрів у Страсбурзі (1990 р.), Гельсінкі (1993 р.), Лісабоні (1998 р.), Відні (2003 р.), Варшаві (2007 р.). Лісова політика відображена у таких програмних документах, як «Стратегія Європейського Союзу в галузі лісового господарства» (1997 р.). Ця політика інтегрована з політикою щодо захисту довкілля та розвитку сільського господарства [151, с. 93–94].

На жаль, у межах одного підрозділу, охопити всі країни світу неможливо, та й не представляється доцільним. Законодавство країн, проаналізоване у даному науковому дослідженні представляє значний інтерес для України з точки зору вивчення досвіду кримінально-правової охорони лісів від незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту, оскільки усі ці країни відомі своєю стабільною правовою системою і великим досвідом правотворчої діяльності у досліджуваній сфері. Підводячи підсумок досвіду проаналізованих окремих зарубіжних країн, можна виділити ряд основних моментів:

- на відміну від українського законодавства, кримінально-правова охорона лісів за законодавством цих країн здійснюється переважно у нормах лісового або природоохоронного законодавства, поза спеціального кодифікованого кримінального акту;

– у нормах кримінальних кодексів, ліс має переважно статус майна, але якщо посягання на деревину рослинність лісу потягло за собою завдання екологічної шкоди, то таке діяння розглядається як екологічний злочин.

– відмінною рисою законодавства проаналізованих країн є те, що за скоєння екологічного злочину взагалі, і незаконну порубку, або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу зокрема, передбачено застосування кримінальної (США, Канада) або квазікримінальної (ФРН) відповідальності до юридичних осіб. Більшість покарань, що застосовуються до юридичних осіб за вчинення незаконної рубки лісу, належить до категорії кримінальних грошових штрафів, причому у досить великих розмірах.

Проте чинне на сьогодні українське кримінальне законодавство не передбачає притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності. Хоча, Лісовий кодекс України (1994 р.) містить норми, які передбачають певні заходи примусу до юридичних суб'єктів лісогосподарської діяльності у разі порушення ними лісового та/або екологічного законодавства в частині охорони лісів. Зокрема, заборону, тимчасове припинення або обмеження лісогосподарської діяльності; тимчасове зупинення робіт; вилучення незаконно добутих лісових ресурсів, знарядь їх добування тощо [162].

Отже, у зв'язку з тим, що останнім часом частка незаконних порубок, або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, скоєних лісогосподарськими підприємствами, значно збільшується, постає питання про необхідність притягнення юридичних осіб-злочинців до кримінальної відповідальності за шкоду спричинену довкіллю через незаконну порубку лісу, а отже, суспільству, особі та державі.

Висновки до розділу 1

1. Ліс є основною складовою навколишнього природного середовища, тому його збереження є загально-суспільною проблемою. Неконтрольована, протиправна і самовільна вирубка лісів наносить не тільки матеріальні а й

непоправні екологічні збитки державі та суспільству. Охорона лісів від незаконних порубок або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу виходить на одне з перших завдань у світовому масштабі.

У зв'язку з суспільно-соціальними змінами та широким використанням деревини в промисловості і побуті спостерігається різке негативне ставлення окремих громадян до лісового фонду держави. Відповідні явища набувають підвищеної суспільної небезпеки і не дивлячись на активне застосування ст. 246 КК України в судовій практиці, чинна редакція цієї кримінально-правової заборони потребує доповнення новими положеннями для усунення серйозних труднощів при кваліфікації незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу та при призначенні покарання. У зв'язку з цим законодавче описання складу вказаного злочину проти довкілля потребує удосконалення.

2. На основі аналізу історичних документів, встановлено, що до XI ст. не існувало юридичних обмежень на користування лісами та лісовою рослинністю, оскільки не було об'єктивної необхідності в прийнятті відповідних нормативних актів, у т. ч. кримінальної спрямованості. Окреслено наступні умовні періоди розвитку кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, зокрема: 1) звичаєвий – становлення кримінальної відповідальності (XI ст. – II пол. XIV ст.); 2) козацький – нормативне закріплення кримінальної відповідальності у різних законодавствах (козацькому-звичаєвому, польському, литовському, російському) (XIV ст. – поч. XVIII ст.); 3) імперський – законодавче закріплення та удосконалення кримінальної відповідальності, посилення покарання (XVIII ст. – поч. XIX ст.); 4) радянський – деталізація норм кримінальної відповідальності (1917–1990 р.); 5) сучасний – прийняття чинного законодавства щодо кримінальної відповідальності та його удосконалення (1990 р. – наш час).

Формування лісоохоронного законодавства, у т. ч. щодо кримінально-правової охорони лісу від самовільної порубки, на території сучасної України

відбувалося досить складно. Його характерними рисами було: непослідовність; фрагментарність; розрізненість; велика кількість джерел, які мали різне походження, неоднакову форму і відрізнялися різним змістом та історичним значенням. Головною же вадою було відсутність єдиного нормативного масиву лісоохоронного законодавства, а також єдиного підходу до врегулювання відносин в частині кримінально-правової охорони лісу від самовільної порубки.

До 1990 р. встановлені санкції не забезпечували ефективного виконання лісоохоронних заходів передбачених у законодавчих актах, адже з одного боку кримінальне законодавство було спрямоване на охорону лісів від самовільної рубки, а з іншого, значний вплив нього мало одержавлення (націоналізація) лісів і панування лісоексплуатації над інтересами охорони природи. Тому у реальному житті, більшість положень нормативно-правових документів, спрямованих на охорону лісів від самовільної порубки порушувалось, не завжди і не в повній мірі виконувалось.

3. У нормах кримінальних кодексів зарубіжних країн, ліс має переважно статус майна, але якщо посягання на деревину рослинність лісу потягло за собою завдання екологічної шкоди, то таке діяння розглядається як екологічний злочин. Відмінною рисою законодавства Канади, США, ФРН країн є те, що за вчинення екологічного злочину взагалі, і незаконну порубку, перевезення, зберігання, збут лісу зокрема, передбачено застосування кримінальної (США, Канада) або квазікримінальної (ФРН) відповідальності до юридичних осіб. Більшість покарань, що застосовуються до юридичних осіб за вчинення незаконної рубки лісу, належить до категорії кримінальних грошових штрафів, причому у досить великих розмірах.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ АБО НЕЗАКОННОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ ЛІСУ

2.1 Об'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 246 Кримінального кодексу України

Для віднесення тих чи інших діянь до числа злочинних вирішальне значення має, перш за все, визначення їх суспільної небезпеки, оскільки, саме вона розкриває соціальну сутність злочинного діяння та розглядається як одна з головних умов встановлення кримінально-правової заборони.

Суспільна небезпечність діяння – історично мінлива категорія. Зміни обумовлені політичними, соціально-економічними, екологічними процесами, що відбуваються в суспільстві. У кримінально-правовій доктрині іноді зустрічається думка, що особистість злочинця визначає суспільну небезпеку злочинів [59, с. 52]. Однак ми вважаємо, що ознаки особистості злочинця не мають вирішального значення для визнання діяння суспільно небезпечним. Однак при призначенні покарання вони є суттєвими. Покарання за аналогічні по ступеню суспільної небезпеки злочини для різних осіб не повинно бути однаковим. Такий підхід цілком відповідає індивідуалізації покарання яка є невід'ємною частиною гуманного та справедливого правосуддя.

Не вступаючи в дискусію з даної проблеми, можна погодитися з тим, що провідним і визначальним для суспільної небезпеки злочинів є об'єктивні ознаки, а серед них – об'єкти та відповідні наслідки вчинюваного діяння. Саме в можливості заподіяння шкоди охоронюваним законом суспільним відносинам і полягає основна небезпека злочинного посягання [74, с. 133].

Подібну позицію стосовно суспільної небезпечності злочинного діяння висловили О. М. Джужа та А. В. Савченко, які зазначають, що *суспільна небезпечність* полягає в тому, що злочин заподіює або створює загрозу

заподіяння шкоди суспільним відносинам, які є об'єктами кримінально-правової охорони. На їх думку основна соціальна якість злочину полягає у зміні чи знищенні суспільних відносин. Ці зміни являють собою злочинні наслідки у вигляді фізичної, моральної чи майнової суспільно небезпечної шкоди. Також вони вважають, що суспільна небезпечність – внутрішня якість злочину, яка надає йому матеріального характеру, закріплена в законі та набуває правового значення, тобто породжує протиправність яка є юридичним вираженням суспільної небезпечності. У такому розумінні відображається їх єдність, зв'язок, і взаємодія [187, с. 45].

Варто зазначити, що така позиція є найбільш прийнятною серед науковців кримінального права України, ми також цілком її підтримуємо і в подальшому в ході дослідження будемо від неї відштовхуватись при вирішенні наукового завдання.

Стосовно предмету нашого дослідження відзначимо, що об'єктивна необхідність криміналізації посягань в галузі лісового господарства обумовлена, перш за все, їх підвищеною суспільною небезпекою. В сучасних умовах шкода, яку завдають лісам, набуває все нових форм, починає мати необоротний характер, не піддається відновленню в повному обсязі, ставить під загрозу саме існування людства.

Незважаючи на важливість еколого-економічного значення лісів, продовжується їхня надмірна експлуатація, споживацьке використання, зокрема, в господарських інтересах та, як наслідок, нехтування вимогами лісового законодавства і винищення лісових ресурсів [172].

Суспільна небезпека незаконної порубки або незаконного перевезення зберігання, збуту лісу визначається низкою чинників, серед яких: особлива цінність лісів для українського суспільства і держави; пряма загроза цілим екосистемам, включаючи цінні види флори і фауни; заподіяння істотної шкоди об'єктам ПЗФ та особливо охоронюваним лісам; заподіяння значних матеріальних збитків державі; тривалий і витратний процес

відновлення лісів; поширеність таких злочинів порівняно з іншими посяганнями на довкілля [80, с. 12].

Окремо підвищену суспільну небезпеку становлять випадки, коли незаконні порубки або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу здійснюються постійними бригадами з високим рівнем організації праці, чітким розподілом ролей, використанням спеціальної техніки, призначеної для заготівлі і вивезення значних обсягів деревини, за наявності сталого ринку збуту незаконно видобутої деревини та одержання від цього надприбутків. Такі діяння, здійснювані систематично та поєднані з незаконним збутом лісопродукції, фактично спрямовані на знищення цілих лісових масивів та їхніх ділянок [64; 306, с. 51].

За 2019 рік загальний обсяг незаконних рубок склав 118 тис. куб. м на суму заподіяної шкоди – 814,2 млн гривень [263]. Відверто страшні цифри говорять про підвищену суспільну небезпеку для населення та довкілля загалом, а також про нагальну потребу в ефективному кримінально-правовому захисті лісу від незаконних порубок або незаконного перевезення, зберігання чи збуту.

Так вирубка лісів у Карпатах призвела до того, що Карпатські гори облісili і не в змозі стримувати весняне танення снігу і стікання води під час сильних дощів. Як наслідок, потоки води набирають потужності, руйнуючи все на своєму шляху – живу і неживу природу, споруди водо-, електро-, газо-, нафтопостачання, лінії зв'язку, сільськогосподарські угіддя, затоплюють цілі населені пункти регіону [278, с. 25; 160].

Саме незаконну порубку лісу в гірській місцевості Західної України багато фахівців, у т. ч. члени Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України назвали однією з головних причин тих катастрофічних наслідків, які настали для мешканців західної та центральної України внаслідок повені 2008 р. і багатьох з яких можна було б уникнути за умови недопущення масових випадків незаконної порубки лісу на гірських схилах Карпат та Прикарпатського регіону [1; 100; 161]. Розслідування обставин вчинення незаконних порубок або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу

свідчить про те, що головними причинами збільшення їх обсягів є діяльність технічно оснащених злочинних груп, низький рівень матеріального забезпечення населення, яке змушене задовольняти свої життєві потреби у незаконний спосіб, а також велика кількість неконтрольованих приватних пилорам, які скуповують незаконно добуту деревину.

Мають місце і численні лісові пожежі, що заподіюють не меншої шкоди природі. Лише у 2019 році в лісах підвідомчих підприємств ліквідовано 1261 пожежу на площі 1065 га, в тому числі верхових – 52 га. Збитки від лісових пожеж склали 6,7 млн гривень. Найбільшу кількість пожеж зареєстровано у Херсонському (166 випадків), Дніпропетровському (142), Харківському (113), Луганському (110) та Чернігівському (102) обласних управліннях лісового та мисливського господарства. Найбільша площа пожеж зафіксована у Житомирському (175 га), Херсонському (169), Чернігівському (158) та Одеському (128) лісгоспах. Причому основні причини виникнення пожеж (85 %) – це людський фактор. Але якщо у попередні роки лісові пожежі в основному ліквідовувались на початковій стадії силами відомчої пожежної охорони (80 %), то впродовж останніх двох років кожний третій випадок гасіння пожеж здійснювався із залученням значних сил і засобів ДСНС, що в свою чергу збільшило витрати на їх ліквідацію [263].

Знищення лісів шляхом незаконних порубок, порушення правил протипожежної безпеки та інтенсивне споживання лісів і лісової продукції, що перевищує відтворювальний потенціал природи, заподіює серйозну шкоду лісовому господарству держави, тягне втрату цінних порід дерев, загибель диких тварин і птахів, сприяє утворенню парникового ефекту, збільшенню вологості ґрунтів та утворенню болот і водночас опустелюванню територій [80, с. 19].

У результаті злочинної (варварської) діяльності на окремих ділянках лісу спостерігається ерозія ґрунтів, виснаження рік, негативні зміни клімату, що врешті-решт погіршує життя людей. Як слушно зазначив Д. М. Мікулін: «Сучасне законодавче розуміння лісу повинно ґрунтуватись не тільки на

оцінюванні його як природного ресурсу чи навіть як майна, а й природного компонента, необхідної сфери життєдіяльності людини» [177, с. 46].

Переходячи до більш детального з'ясування об'єктивної сторони злочинного діяння передбаченого ст. 246 КК України зазначимо, що у науковій літературі об'єктивні ознаки цього виду злочину вже були предметом досліджень таких науковців як Р. Л. Максимовича [167], О. О. Дудорова [80], В. М. Завгородньої [94], В. В. Локтіонової [163], Є. О. Письменського [80], В. М. Попревича [226], О. В. Скворцової [278], О. В. Шаріпова [306] та ін.

Тож традиційно аналіз складу конкретного злочину розпочинається із визначення його об'єкта. Вважається, що, оскільки кримінальний закон створюється для охорони певних, важливих для суспільства і держави відносин, то об'єкт посягання має бути з'ясований у першу чергу. Правильне визначення загального, родового та безпосереднього об'єктів незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу є необхідною умовою безпомилкової кримінально-правової оцінки вчиненого діяння, що дає можливість установити певний орієнтир для визначення правопорушення, яке кваліфікується саме як злочин зазначеного виду [80, с. 51].

Варто зауважити, що дослідження об'єктивних ознак злочину не лише дає змогу нам з'ясувати соціальну сутність і суспільну небезпеку злочинного посягання, а також має практичне значення для кваліфікації суспільно небезпечного діяння.

У першу чергу необхідно сказати, що годі й шукати проблему кримінального права з більшою кількістю спірних моментів, ніж галузь учення про об'єкт злочину [126, с. 111]. Однак потрібно зазначити, що його правильне визначення дозволяє, крім суспільної небезпеки, розкрити зміст учиненого діяння та його юридичні ознаки, а також сприяє точному й однаковому застосуванню кримінально-правової норми.

Відповідаючи на запитання: що обґрунтовує виокремлення тих чи інших «екологічних» діянь з числа кримінальних правопорушень взагалі, можна стверджувати, що основним критерієм злочинності діянь за наявності всіх

інших передумов кримінальної відповідальності є шкода завдана діянням будь-якому охоронюваному кримінальним законом об'єкту.

Об'єкти злочинів у кримінально-правовій літературі зазвичай класифікуються за двома критеріями: 1) залежно від ступеня узагальненості – по «вертикалі» їх поділяють на загальний, родовий та безпосередній і 2) залежно від важливості безпосереднього об'єкта – по «горизонталі» безпосередні об'єкти поділяють на основний, додатковий обов'язковий та додатковий факультативний [131, с. 90]. На нашу думку така класифікація цілком відповідає потребам практики, вона досить логічна, так як базується на співвідношенні філософських категорій «загального», «особливого» та «окремого».

Простіше кажучи у кримінальному праві під об'єктом злочину, традиційно, розуміють те, чому завдається шкода внаслідок вчинення злочину або створюється загроза її заподіяння [130, с. 68].

Загальним об'єктом злочину є сукупність суспільних відносин, поставлених під охорону кримінального закону, тобто система об'єктів кримінально-правової охорони [187, с. 14]. Незаконна порубка, або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, як і будь-який інший злочин, зрештою, завдає шкоду всій системі суспільних відносин, що і виступає загальним об'єктом цього посягання.

Родовий об'єкт злочину являє собою частину загального об'єкта, тобто окрему групу однорідних або тотожних суспільних відносин, які утворюють певну сферу суспільного існування. Він відображає ступінь суспільної небезпечності окремої групи злочинів, через що постає своєрідним критерієм об'єднання окремих злочинів у групи та подальшого розміщення їх в Особливій частині КК (наприклад, родовим об'єктом убивства є життя особи, крадіжки – власність, хуліганства – громадський порядок) [141, с. 14].

Як ми вже відзначали у КК України екологічні злочини та їх окремі елементи описані в статтях, зосереджених у розділі VIII Особливої частини «Злочини проти довкілля».

З ухваленням зазначених кримінально-правових норм з'явилося чітке законодавче визначення кола злочинів проти довкілля, що відповідає потребі його охорони та дозволяє згрупувати ці норми в систему, сприяє забезпеченню єдності в підходах до криміналізації та пеналізації посягань в екологічній сфері. Вказівка ж у КК України на те, що кримінальне законодавство має своїм завданням правове забезпечення охорони, поміж інших об'єктів, довкілля (ч. 1 ст. 1 КК України) підкреслює значущість важелів юридичного примусу, спрямованих на запобігання цим злочинам [80, с. 16].

Попри це, в теорії кримінального права досі не вироблено єдиної думки щодо родового та безпосереднього об'єкта незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу.

Деякі вчені висловили точку зору про те, що родовим об'єктом злочинів, які посягають на природні багатства, є суспільні відносини з використання природних ресурсів для господарської (та іншої) діяльності. Одним з перших у кримінальному праві цю думку висловив А. Н. Трайнін, розглядаючи подібні діяння як порушення правил про виробництво промислів» [289, с. 119–120]. Близьку до цієї позицію мала З. А. Вишинська [280, с. 281, 295, 302]. До прихильників цього погляду відносив себе і В. К. Глистін [61, с. 33].

Таке визначення екологічних злочинів як різновиду господарських мало негативні наслідки з позиції не тільки теорії, але й практики. Екологічні злочини відносилися до незначних, другорозрядних. Як відзначає Г. С. Поліщук, сил і коштів на боротьбу з ними виділялося мало, та й у державних програмах щодо запобігання злочинності їх не було [221, с. 82].

Оригінальну позицію з питання про родовий об'єкт аналізованого злочину мав Ю. І. Ляпунов. Він вважав, що, оскільки природні багатства становлять винятково власність держави, то об'єктом злочинів проти природних ресурсів є суспільні відносини державної власності, упередметнені в природних багатствах, тобто право держави на всі матеріальні об'єкти природи [164, с. 28, 32].

Ми вважаємо, що подібне визначення об'єкта даних злочинів не розкривало сутності цих посягань, заподіювана якими шкода відрізняється за своїм характером та змістом від шкоди завданої відносинам власності, але погоджуємося, що при вчиненні злочинів проти довкілля дійсно може бути завдано збитків і іншим соціальним цінностям (власності тощо), проте, на наше переконання в цьому випадку, мова йдеться про додатковий або факультативний об'єкт посягання.

Однак згодом Ю. І. Ляпунов великою мірою скорегував свою думку і висловив тезу про те, що об'єктом злочинів у галузі охорони довкілля є соціальні інтереси раціонального використання природних ресурсів, які опредметнюють відносини державної власності, що задовольняють потреби збереження та покращення природного середовища навколо суспільства [281, с. 323–324]. Це визначення – своєрідний симбіоз точки зору Ю. І. Ляпунова, висловлюваної ним раніше, та позиції, підтримуваної багатьма вченими-юристами, в якій ціннісні орієнтації зводяться, в цілому, до ресурсозбереження.

Найпоширенішою точкою зору є визначення родового об'єкта досліджуваних злочинів як суспільних відносин з раціонального (правильного, нормального) використання (збереження, відтворення) і покращення природних ресурсів та охорони довкілля. Вперше цю позицію сформулював П. Т. Некипелов [194, с. 37; 193, с. 79]. Із часом на цю тезу пристала більшість учених і вона практично стала панівною в теорії кримінального права [121, с. 6–7; 125, с. 8; 54, с. 35; 182, с. 9]. Наведене трактування родового об'єкта в загальному є прийнятним. Однак слід наголосити наступні моменти:

По-перше, таке явище, як раціональне використання природних багатств, припускає їх «економічність», тобто підпорядкування певним господарським інтересам, що й існувало досить довго у формі програм розвитку народного господарства тощо, а охорона життя та здоров'я людей (як складового елемента раціонального використання природних багатств) відсувалася на другий план або декларувалася.

По-друге, закон, власне кажучи, ніколи не забезпечував раціонального режиму використання природних ресурсів. До цієї пори переважна більшість питань охорони природи регулюється в підзаконних актах різного рівня (правила, інструкції, положення тощо), загальна кількість яких є чималою. Диспозиції статей, які передбачають відповідальність за екологічні злочини, є здебільшого бланкетними і відсилають до величезного нормативного матеріалу. Опанувати його дуже важко, насамперед, юристам-практикам, тимчасом як дієвість застосування цих актів (а отже, і положень КК) досить невелика.

До речі, цікавою є думка В. Д. Пакутіна, який виділяв родовий об'єкт розглянутих злочинів як «природоохоронний інтерес». Останній, будучи спільним інтересом усього народу, є одним для всіх злочинів проти природи та зводиться до збереження природних умов у такому якісному й кількісному стані, щоб люди як біосоціальні істоти могли не тільки вижити, але й розвиватися шляхом соціального прогресу [203, с. 25]. Хоча це твердження є досить своєрідним і спірним. Для остаточного визначення змісту суспільних відносин, що є родовим об'єктом злочинів проти довкілля, слід розглянути дискусійне питання про співвідношення раціонального використання природних ресурсів та охорони довкілля. Деякі автори-науковці взагалі заперечують наявність у праві якогось зв'язку між раціональним використанням та охороною природних об'єктів. Вони вважають, що відносини з охорони природи є самостійним видом суспільних відносин.

Наприклад А. І. Казанник вважає, що охорона природи та раціональне використання природних ресурсів – це різні явища суспільного життя, різні види практичної діяльності людей. Із таким формулюванням не можна погодитися. Правова охорона природи передбачає наявність правових норм про її раціональне використання. Відповідно поліпшення та збагачення природи, а також все стосовно оздоровлення, відновлення – це, безумовно, одна з форм охорони довкілля.

У літературі трапляються тези про те, що на відміну від охорони природи поняття раціонального використання її ресурсів має багатший зміст, воно

охоплює комплекс економічних та природоохоронних заходів [303, с. 114]. Деякі автори вважають, що охорона природи є елементом, аспектом ширшого та повнішого поняття – раціонального природокористування [181, с. 23; 310, с. 59]. Інші дотримуються позиції, що охорона довкілля виступає щодо раціонального природокористування як загальне до окремого, в якому виявляється це загальне [308, с. 20].

Ми переконані, що твердження низки авторів про нерозривний зв'язок охорони природи та раціонального використання її ресурсів є абсолютно правильним, причому їхнє співвідношення виглядає таким чином, що ці поняття не тотожні: раціональне використання природних ресурсів є тим загальним, яке притаманне і використанню, і охороні довкілля. У цьому сенсі раціональне використання природних ресурсів виступає як одна з форм охорони природи.

Таким чином, ґрунтуючись на зробленому аналізі, *родовий об'єкт* екологічних злочинів можна визначити як сукупність суспільних відносин, що забезпечують охорону природного середовища навколо людини, його покращення та оздоровлення поряд з раціональним використанням та відтворенням природних ресурсів. Дана позиція не є принципово новою для науки Кримінального права, але, на нашу думку, вона підсумовує найбільш логічні й обґрунтовані підходи до розв'язання питання про родовий об'єкт розглянутих злочинів.

Хоча, насправді, як показує практика при встановленні загального та родового об'єктів труднощів не виникає. Це питання більш цікавить вчених-юристів. Щодо родового об'єкта, то слід пам'ятати правило: діяння, норми про відповідальність за вчинення яких розміщено в одному розділі Особливої частини КК України, посягають, як правило, на один і той самий родовий об'єкт. Безпосередній об'єкт носить індивідуальний характер і є частиною відповідного родового об'єкта, співвідносячись з останнім як частина і ціле. Відповідно, пошук безпосереднього об'єкта має здійснюватися в межах родового об'єкта [80, с. 52]

Для подальшого досягнення мети дослідження слід навести визначення понять, що становлять предмет злочину стосовно категорії незаконної порубки, або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу.

Дерева – це багаторічні рослини із чітко вираженим твердим стовбуром і гілками, які утворюють крону [137].

Чагарники – багаторічні рослини, які в дорослому стані не мають головного стовбура (стебло чітко виражене лише у перший рік життя), із деревоподібними гілками, що починають рости з поверхні ґрунту. До чагарників слід також відносити і піали – рослини з тонким гнучким стеблом, які не здатні без опори зберігати вертикальне положення [187].

Зупинимося тепер докладніше на проблемі безпосереднього об'єкта злочину, зокрема, незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу. Його виявлення дозволить визначити рамки злочинної поведінки та її межі, конкретизувати зміст родового об'єкта стосовно даного злочину, провести відмежування від суміжних посягань, а також правильно кваліфікувати вчинене. Безпосередній об'єкт береться за основу при класифікації окремих злочинів усередині розділу, бо він якнайповніше виражає сутність злочину, його специфічні ознаки.

У науці кримінального права досить поширена точка зору про те, що безпосереднім об'єктом посягання є суспільні відносини, порушувані конкретним злочинним діянням. Безпосередній об'єкт - складова частина загального та родового об'єктів.

На основі зазначених вище положень доцільно зазначити, що безпосередній об'єкт злочину – частина родового об'єкта, що охоплює ті суспільні відносини, на які посягає конкретний злочин і яким він заподіює шкоду (наприклад безпосереднім об'єктом вбивства є життя конкретної особи, крадіжки – державна, комунальна або приватна власність, хуліганства – громадський порядок у кафе, кінотеатрі, на стадіоні тощо) [187, с. 14].

У науковій літературі проблема відсутності єдності поглядів торкається не тільки родового об'єкту як в цілому так і в сфері злочинів проти довкілля

зокрема, а ще й спіткає і безпосередній об'єкт. Досі не існує єдиної думки щодо безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 246 КК України.

Зокрема, науковці Харківської школи кримінального права вважають, що під об'єктом незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу слід розуміти науково обґрунтоване, раціональне використання лісів, їх охорона та відтворення для теперішніх та майбутніх поколінь [141, с. 438]. Згідно з концепцією, запропонованою С. Б. Гавришем, безпосереднім (конкретним) об'єктом екологічних злочинів виступає передбачений відповідною статтею кримінального закону природний об'єкт, що піддається посяганням небезпечною поведінкою суб'єкта (тобто, у даному випадку – ліс) [53, с. 62–85].

На нашу думку, більш виваженою виглядає перша теоретична позиція, яка, окрім того, повністю відбиває позицію Пленуму Верховного Суду України, висловлену у постанові № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 року [260].

Під час дослідження генезису становлення та розвитку кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу з'ясовано, що протягом всього часу дії КК України, ст. 246 неодноразово піддавалася різним змінам і доповненням. При цьому змінам піддалася навіть назва статті яка довгий час іменувалась – «Незаконна порубка лісу». На нашу думку у зв'язку з останніми змінами до КК України стосовно охорони лісу з новою назвою статті «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу», розширився і безпосередній об'єкт охорони суспільних відносин. Від тепер нормою статті охороняється ліс не лише від незаконних порубок а й від нелегального обігу деревини по всій території держави вчинюваним як окремими громадянами так і за попередньою змовою групою осіб.

Відповідно до КК України основним *безпосереднім об'єктом* злочину передбаченого ст. 246 «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» є екологічна безпека в частині охорони, раціонального

використання і відтворення лісу як важливого елемента навколишнього природного середовища [143, с. 560]. Відтак у зв'язку з останніми змінами до КК України в частині кримінально-правової охорони лісу від незаконних порубок, дане наукове визначення є застарілим та потребує оновлення, оскільки, в назві статті, з'явилися нові для кримінального права поняття у сфері злочинів проти довкілля такі як: «незаконне перевезення», «зберігання», «збут», а це відповідно і нове коло суспільних відносин яке потребує дослідження та юридичного визначення в першу чергу для ефективності захисту та точної кваліфікації суспільно-небезпечних діянь, а також для відмежування від суміжних складів злочину.

У зв'язку з цим, пропонуємо *основний безпосередній об'єкт незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу визнати екологічну безпеку в частині охорони, раціонального використання і відтворення лісу як важливого елемента навколишнього природного середовища, а також порядок легального обігу деревини, що включає в себе правила і норми перевезення, зберігання, продажу як громадянами так і суб'єктами господарювання всіх форм власності.*

Що стосується додаткового об'єкта незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, то як ми вже зазначали ліс як природний ресурс має цінність через вплив на клімат, атмосферу, виконання ґрунтозахисних, водоохоронних та інших екологічних функцій, а також завдяки своїй ролі в оздоровленні, відпочинку, забезпеченні культурних та естетичних потреб суспільства. Водночас ліс має економічну значущість – він покликаний задовольняти потреби людини в деревині та іншій лісовій продукції. У зв'язку з цим ми погоджуємось з думкою О. О. Дудорова та Є. О. Письменського, що обов'язковим додатковим об'єктом [80] незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу є підстави визнавати порядок ведення лісового господарства (навіть при тому, що згідно з ч. 1 ст. 4 ГК України лісові відносини не входять до предмета регулювання ГК України). Невипадково в юридичній літературі зазначається, що самовільна рубка дерев, як і більшість

інших лісових порушень, одночасно завдає шкоди лісовому біогеоценозу і лісовому господарству як галузі економіки [94, с. 64].

На відміну від положень КК України 1960 року (ст. 89– 90), який визнавав ліс не лише природним ресурсом, а й майном [144], чинний КК України усуває таку суперечність, характеризуючи ліс передусім як різновид природних ресурсів [139; 275]. Разом з тим оскільки ліси в Україні не є «нічийними» через їхнє перебування в державній, комунальній або приватній власності, обов'язковим додатковим об'єктом незаконної порубки лісу вважаємо і відносини власності [80, с. 26].

Починаючи розглядати об'єктивну сторону, тобто, його зовнішнє вираження, зазначимо що об'єктивна сторона злочину – це одна з чотирьох обов'язкових елементів складу злочину і відповідно без об'єктивної сторони не може бути вчинено посягання на його об'єкт, а від так, не може існувати суб'єктивна сторона та суб'єкт злочину [138, с. 79].

У теорії кримінального права визнано, що об'єктивна сторона складу злочину містить основні ознаки, а саме: зовнішню (фізичну) сторону діяння; суспільно небезпечні наслідки; причинний зв'язок між діянням та наслідками а також факультативні ознаки, тобто час, місце та спосіб здійснення злочину [133, с. 80]. Дані ознаки об'єктивної сторони складу злочину, слід розглядати й при аналізі екологічного злочинного посягання.

Утім, відзначимо особливості форми відображення протиправної екологічної поведінки в нормах кримінального права. Оскільки існує екологічне право як основна галузь, що регулює взаємини людини, суспільства та природи, зовнішня (фізична) сторона діяння, ймовірно, «приречена» бути зафіксованою в бланкетних диспозиціях.

Цей факт не оминув і ст. 246 КК України, з якої виходить, що досліджуване злочинне діяння завжди виражається в незаконній порубці, або незаконному перевезенню, зберіганню, збуті лісу. Отже, саме діяння названо, але його поняття не визначено. Через це для його з'ясування необхідно звернутися до спеціальних правил, які регулюють порядок врегулювання

питань щодо спеціального використання лісових ресурсів [237] (що саме собою свідчить про бланкетний характер диспозиції ст. 246 КК України). Поряд із цим, у ч. 1 п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України № 17 від 10 грудня 2004 року «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» прямо зазначено, що «...кримінальна відповідальність за незаконну порубку лісу настає у випадках, коли остання здійснювалася з порушенням нормативних актів, які регулюють порядок вирубки дерев і чагарників, у лісах, захисних та інших лісових насадженнях (якщо при цьому заподіяно істотну шкоду), або в заповідниках чи на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах» [260]. Це положення вищезгаданої постанови лише підтверджує той факт, що ст. 246 КК України є бланкетною.

Таким чином, вважаємо, можна говорити про те, що проблема вивчення об'єктивної сторони незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, як і низки інших екологічних складів злочинів – це, передовсім, проблема аналізу бланкетних диспозицій, їхнього змісту, понять, а також впливу на визначення кримінальної протиправності.

Потреба звертатися до нормативного матеріалу інших галузей права для уточнення окремих ознак складу злочину виникає в процесі застосування більшості кримінально-правових норм, особливо тих, які містять бланкетну диспозицію. Це пояснюється специфікою термінології КК України, бо поняття, терміни, ознаки, наявні в кримінально-правовій нормі, є переважно юридичними. Річ у тому, що при конструюванні тієї чи іншої диспозиції законодавець спирається на інші правові судження, зокрема ті, які є в нормативному матеріалі інших галузей права. Через це для остаточного з'ясування ознак складу злочину часто доводиться звертатися до інших нормативних актів, навіть якщо в статті кримінального закону посилення на них немає.

Наприклад, для з'ясування змісту терміна «ліс», згадуваного в ст. 246 КК України, треба звертатися до лісового законодавства. Таку ознаку складу

злочину не можна назвати бланкетною, адже тут законодавець лише користується змістом терміна, визначеного іншими нормативними актами на момент прийняття кримінального закону [215, с. 12].

Бланкетна диспозиція не тільки відсилає для уточнення ознак складу злочину до інших нормативних актів, але й свідчить про порушення присутніх у цих нормативних актах приписань. В одних випадках про це прямо йдеться у статті КК України, в інших ознаки порушення спеціальних правил доводиться встановлювати шляхом тлумачення [44, с. 116].

У процесі визначення нормативних актів, що конкретизують ознаки складу злочину, розрізняють граматичне тлумачення (коли безпосередньо зі змісту статті зрозуміло, про які акти йдеться) і систематичне тлумачення (зіставлення статті КК України з адміністративно-правовими актами; порівняння об'єкта кримінально-правової охорони та предмета регулювання нормативних приписань інших галузей права тощо).

Цікаво, що для екологічних злочинних посягань характерна змішана протиправність, коли склад злочину та відповідальність за нього регулюються нормами різних галузей екологічного права (земельного, водного, лісового тощо) та кримінального права, що забезпечує застосування відповідних санкцій [66, с. 318].

Як відомо, норма права, формулюючи обов'язок та права учасників кримінально-правових відносин, завжди є загальнообов'язковим правилом поведінки [190, с. 91]. Основний зміст такої поведінки полягає в диспозиції правової норми. От чому ні гіпотезу, ні санкції не можна взяти за основу класифікації правових норм. Тут слід пристати на досить давно висловлену в літературі (але й сьогодні актуальну) думку, що в нормі кримінального права - втім, як і в будь-якій іншій галузі права – центральне місце належить диспозиції [142, с. 184].

Однак бланкетні диспозиції мають як певні плюси, так і недоліки. Як зазначає Р. В. Вереша, позитивний момент полягає в тому, що нема потреби кожного разу вносити зміни до кримінального законодавства, якщо змінилися

спеціальні правила. Іншими словами, бланкетна диспозиція дозволяє поєднувати певну стабільність кримінального закону з оперативністю підзаконних нормативних актів. Однак при «запровадженні» зовнішньої сторони злочину до форми бланкетної диспозиції водночас виникає «рухливість» кримінального закону, його велика залежність від відомих правил [25, с. 123].

До речі з цього виходить важливий висновок: джерелом кримінального права практично стає не закон, а нормативні акти центральних органів виконавчої влади, до яких у цьому випадку доводиться звертатися, щоб розв'язати питання про законність або незаконність порубки або перевезення, зберігання, збуту лісу. Отже, функція визначення підстави кримінальної відповідальності фактично переходить від законодавчих до інших органів держави [18, с. 157]. Подолати цю проблему можна. Оскільки КК охороняє широке коло екологічних відносин, регульованих екологічним законодавством (яке досі не має чіткої системи), треба створити – єдиний нормативно-правовий акт у вигляді Екологічного кодексу.

Аналіз об'єктивної сторони ст. 246 КК України показує, що злочин, передбачений цією кримінально-правовою нормою, може здійснюватися у двох альтернативних формах:

1) діянням у виді незаконної порубки дерев і чагарників; наслідками у виді заподіяної істотної шкоди, спричинення тяжких наслідків; причинним зв'язком між діянням і наслідком та місцем вчинення злочину у виді лісів, захисних та інших лісових насаджень (матеріальний склад злочину);

2) діянням у виді незаконної порубки дерев і чагарників та місцем вчинення злочину у виді заповідників або територій та об'єктів ПЗФ, або інших особливо охоронюваних лісів (формальний склад злочину) [80].

Продовжуючи аналізувати об'єктивну сторону ст. 246 КК України, слід зупинитися й на проблемі дослідження такої її ознаки, органічно пов'язаної з протиправними діями, як *наслідок учиненого діяння*. Відсутність шкоди довікіллю в злочині з матеріальним складом спричинює втрату ним екологічної

якості, що автоматично переводить даний злочин або в категорію адміністративних проступків, або інших видів кримінально караних діянь. Так, незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу в першій формі (у лісах, захисних та інших лісових насадженнях), якщо діяння не завдало істотної шкоди, стає адміністративним проступком, оскільки фактично не досягає ступеня суспільної небезпеки, властивого злочину.

У теорії кримінального права існує теза про те, що наслідки злочину присутні постійно, що будь-який злочин завжди заподіює шкоду об'єкту посягання, інакше він не був би злочином, а отже, безнаслідкових злочинів не існує [176, с. 28]. З огляду на це слід зазначити наступне: поняття «формальний злочин» означає лише те, що його наслідки перебувають за рамками складу та встановлювати їх немає потреби. Однак наслідки у формальних складах завжди або настають, або передбачаються як можливі. От чому наявність наслідків або їхнє можливе настання завжди враховується винним у момент ухвалення рішення про скоєння такого злочину [152, с. 49]. Тут можна погодитися з думкою С. Б. Гавриша, що наслідки та причинний зв'язок завжди обов'язкові при оцінці зовнішньої сторони злочинного посягання [55, с. 173–174].

Ці положення мають для нас неабияке значення при дослідженні об'єктивної сторони незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, бо ж друга форма її здійснення (а саме, незаконна порубка дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах), як ішлося раніше, має формальний склад злочину.

Як зазначається в примітці до ст. 246 КК України тяжкими наслідками вважаються такі наслідки, які у шістдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян [139]. При цьому, на нашу думку, серед злочинних тяжких наслідків незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу можна виділити, насамперед, *натуральні втрати* в довкіллі. Вони можуть виражатися в найрізноманітніших формах: у

деградації природних об'єктів, пошкодженні або руйнуванні елементів довкілля (у нашому випадку – пошкодженні дерев і чагарників до ступеня припинення росту) або їхньому знищенні (як при порубці шляхом відділення дерев і чагарників від кореня).

Разом з тим, незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу також заподіює шкоду інтересам лісового господарства, що виражається в *грошових збитках*, які за своїм правовим характером є питомими економічними наслідками даного екологічного злочину. Це, насамперед, вартість пошкодженої або знищеної деревини, а також шкода, завдана неотриманням доходів від використання природних ресурсів, які природокористувач мав реальну можливість одержати (при чимраз більших потребах економіки та людей у продуктах лісу), невикористання вкладених витрат, витрат на ліквідацію шкідливих наслідків екологічного злочину (витрат на відновлення лісових ресурсів).

Також хочеться присвятити особливу увагу істотній шкоді як ще одній обов'язковій ознаці об'єктивної сторони досліджуваного злочину, оскільки, на нашу думку положення ст. 246 КК України щодо визначення істотної шкоди є недостатньо конкретизованими, що ускладнює їх реалізацію на практиці.

Від так, як ми вже вище зазначали, у науковій площині слушно відзначають, що об'єктивна сторона незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу має подвійну форму вираження, адже її диспозиція охоплює як матеріальний, так і формальний склад [277, с. 11]. Звісно, кваліфікація діяння за ст. 246 КК України допускається за умови заподіяння істотної шкоди в результаті незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, зокрема шкоди, яка у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або шкоди, яка завдана навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів.

Із урахуванням положень ст. 169 Податкового кодексу України [220] та ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» [238], розмір такої шкоди має становити суму, яка перевищує 20 060 грн. Зважаючи на складність визначення оптимального розміру істотної шкоди при незаконній порубці лісу, вважаємо варто зосередити увагу на правилах обчислення такої шкоди, які не регламентовані чинним законодавством. Погоджуємося із В. М. Попревичем, який наголошує, що відсутність офіційного та однозначного тлумачення терміну «істотна шкода» значно знижує ефективність кримінально-правової охорони лісів, ускладнює проведення слідчих дій у справах про лісопорушення, а також прийняття судами кваліфікованих рішень [226, с. 184]. Р. Л. Максимович із цього приводу відзначає, що не визначення того, які обставини мають братися до уваги при вирішенні питання про наявність чи відсутність істотної шкоди, у судовій практиці інколи приводить до неоднозначних і сумнівних рішень [167, с. 339].

Доцільність доопрацювання цього аспекту правозастосування є очевидною з огляду на наявність різної судової практики щодо витрат, які треба враховувати при визначенні розміру істотної шкоди. Так, із змісту вироку Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 10 вересня 2019 р. у справі № 279/2162/19 вбачається, що при визначенні розміру істотної матеріальної шкоди було враховано витрати на очищення місць рубок, лісопоновлення та недоотриманий внаслідок продажу деревини сосни прибуток [35]. В Ухвалі Житомирського районного суду від 02 вересня 2019 р. у справі № 293/1469/19 суд наголосив на необхідності врахування вартості та кількості незаконно вирубаного лісу та розміру шкоди, завданої довкіллю [295].

Поряд із цим, у справі № 733/969/19 Ічнянський районний суд Чернігівської області, розмір матеріальної шкоди, завданої незаконною порубкою дерев, було обрахованої відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 р. за № 665 «Про затвердження такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної лісу», тобто виключно із врахуванням відповідних такс за кожне насадження [32].

Відсутня однакова позиція, а подекуди і конкретика у вирішенні питання щодо витрат, які треба враховувати при визначенні розміру шкоди і серед науковців. Так, С. С. Яценко та В. І. Антипов наголошують на необхідності врахування всіх витрат лісогосподарського виробництва при визначенні такої шкоди, зокрема, вартості, екологічної цінності, кількості добутого, пошкодженого чи знищеного, зменшення чи втрати водоохоронних, захисних, санітарно-гігієнічних, оздоровчих, рекреаційних корисних властивостей лісів тощо [185, с. 511; 3, с. 311]. У свою чергу, О. О. Дудоров вважає, що визначення істотної шкоди має відбуватися із застосуванням комплексного підходу, який має враховувати кількісні і вартісні критерії, а так само інші обставини [80, с. 27].

В. Локтіонова щодо визначення істотної шкоди при вчиненні вважає необхідним враховувати наступні складові: «1) вартість предмета злочину проти довкілля; 2) кількість добутого; 3) цінність предмета злочину; 4) особливу екологічна цінність; 5) витрати на покриття збитків від вчинення злочину проти довкілля [163, с. 104].

В. М. Завгородня складовими істотної шкоди від незаконної вирубки лісу вказує вартість деревини при незаконній рубці, посадочного матеріалу при знищенні сіянців і саджанців, неодержані доходи, невикористані затрати, вкладені у лісове господарство, витрати на проведення лісовідновлювальних робіт тощо [94, с. 74–75].

Поряд із цим, О. В. Скворцова, з огляду на відсутність визначення у 2007 році на законодавчому рівні розміру шкоди, яка є істотною, пропонувала встановити розмір такої шкоди та обчислювати його за затвердженими Кабінетом Міністрів України таксами, що діяли на момент вчинення злочину [277, с. 11]. Аргументами на користь такої пропозиції вчена вказала необхідність полегшення процесу кваліфікації діянь, які містять матеріальний склад незаконної порубки лісу та однакового розуміння їх наслідків на практиці [17, с. 109].

Звісно, постановою Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 р. № 665, затвердженні такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами незаконним вирубуванням та пошкодженням дерев і чагарників до ступеню припинення росту [252]. Допускаємо, що правозастосовні органи не завжди застосовують вищенаведену постанову з огляду на відсутність законодавчо закріпленої вказівки на обов'язковість її застосування при визначенні шкоди в процесі кваліфікації діяння за ст. 246 КК України.

При цьому, О. Сторчоус наголошує, що «загальним принципом таксового визначення заподіяної лісу шкоди є його залежність від виду допущених лісових правопорушень, розміру та кількості знищених чи пошкоджених дерев і чагарників, а також категорії лісів, у межах яких скоєно порушення» [283, с. 36].

На конструктивність застосування такс вказує і В. М. Завгородня, адже відзначає, що у такий спосіб значно спрощуються процес обчислення розміру шкоди, заподіяної природно-заповідному фонду та відпадає потреба у складному (а іноді й неможливому) доказуванні збитків, що підлягають відшкодуванню [94, с. 77].

Вважаємо, що полегшення процесу обчислення розміру шкоди від незаконної порубки лісу не може буде основним аргументом на користь їх використання. Ключове значення має відіграти їх ґрунтовність, а саме, врахування при їх розроблені таких факторів як кількість об'єктів рослинного світу та лісу, їх густота або охоплена поверхня, роль щодо збереження їх видів, рідкість, здатність розмноження тощо.

З огляду на закритість інформації про порядок розрахунку Кабінетом Міністрів України такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу, залишається тільки сподіватися про врахування вищезазначених аспектів при їх розроблені. Саме тому, варто відзначити доцільність їх застосування при визначенні шкоди в усіх випадках здійснення незаконних порубок лісу, з

огляду на відсутність ґрунтовних методик оцінки наслідків таких порушень в сфері природокористування.

На окрему увагу заслуговує питання підтвердження факту спричинення істотної шкоди від незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. Доводиться констатувати про використання в судовій практиці різних варіантів доказування розміру такої шкоди. Зокрема, у вирокі Бобринецького районного суду Кіровоградської області від 20 червня 2019 р. по справі № 383/341/18 на підтвердження розміру нанесеної незаконною порубкою істотної шкоди суд посилався на розрахунок такої шкоди, проведений державним інспектором з охорони навколишнього природного середовища [29].

Таку практику не можна підтримати, оскільки такі розрахунки можуть не мати обґрунтування, інспектори можуть підходити менш відповідально до їх підготовки з огляду на відсутність відповідальності за їх достовірність. Більш того, використання розрахунків істотної шкоди за незаконну порубку ліса не відповідає загальним засадам доказування у кримінальних справах.

На необґрунтованість подібного підходу вказав Верховний суд в постанові від 22 січня 2019 р. у справі № 673/902/16-к, наголосивши на невиконанні судом першої інстанції вимог статті 91 КПК України з огляду на підтвердження наявності істотної шкоди лише розрахунком Державної екологічної інспекції, який не може вважатися висновком експерта [228].

Поряд із цим, у судовій практиці мають місце факти підтвердження розміру істотної шкоди від незаконної порубки лісу висновками експерта, проте таких висновків експерти доходять в результаті проведення судової інженерно-екологічної експертизи [32], комплексної судової інженерно-екологічної та економічної експертизи [38], судово-економічної експертизи [296]. Проведення різних видів судових експертиз задля підтвердження однакового факту - розміру істотної шкоди заподіяної незаконною порубкою ліса, вбачається неконструктивним.

У ракурсі порушеного питання С. І. Глущенко та О. М. Ступак стверджують, що проведення судово-економічної експертизи дозволяє

вирішити питання щодо документального й нормативного обґрунтування розрахунків розміру шкоди, заподіяної внаслідок незаконної порубки ліса, складених державними інспекторами з охорони навколишнього природного середовища [63, с. 614]. Отже, науковці прямо відзначають відсутність у розрахунках інспекторів обґрунтування. Відтак є недоречним проведення розрахунків одним фахівцем, а їх обґрунтування – іншим. Зазначене обумовлює конструктивність визначення розміру істотної шкоди від незаконної порубки лісу шляхом проведення судово-економічної експертизи.

О. М. Пилипенко із цього приводу однозначно стверджує, що встановити обсяг матеріальної шкоди, що була заподіяна злочином можна за допомогою судової, товарознавчої, економічної експертиз у комплексі з судовими експертизами екологічного спрямування [216, с. 116].

Важко погодитись із таким твердженням, адже зазначене коло допустимих експертиз є занадто широким. Загальним правилом слід призначати судово-економічні експертизи за умови наявності у матеріалах справи розрахунку розміру шкоди, складеного державним інспектором з охорони навколишнього природного середовища, призначати комплексні судово-економічні та біологічні експертизи слід тільки для повного та всебічного дослідження й визначення обґрунтованості включення до розрахунку таких показників, як вид знищеного або пошкодженого дерева, його діаметр у корі біля шийки кореня тощо [63, с. 616–617].

Підтримуємо С. І. Глущенко та О. М. Ступак в частині визначення необхідних видів експертиз, адже дійсно, саме в процесі біологічної експертизи встановлюється належність об'єктів рослинного походження до конкретного біологічного таксона (родини, роду, виду тощо), що має ключове значення при застосуванні такс. (п. 25.2 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, 1998 р.) [244]. Поряд із цим, позиція вчених про конструктивність призначення комплексної експертизи тільки у випадку необхідності повного та

всебічного дослідження вбачається доволі спірною, адже будь-яка кримінальна справа вимагає повного та всебічного дослідження. Більш того, запропонована вченими умова призначення комплексної судово-економічної та біологічної експертизи є оціночною та може сформулювати необґрунтовано різну практику доказування по справам про незаконну порубку лісу.

Приведені вище роз'яснення, думки і приклади правозастосовної практики дозволяють зробити висновок про доцільність визначення розміру істотної шкоди, заподіяної шкоди внаслідок незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 р. № 665 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» шляхом проведення комплексної судово-економічної та біологічної експертизи.

Для більш поглибленої характеристики охорони лісів від незаконних порубок або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, варто надати визначення понять: «незаконної порубки лісу», «незаконного перевезення лісу», «незаконного зберігання лісу», «збуту лісу». Відзначимо, що в чинному КК України таких понять, (так само як і понять «екологічні злочини») не сформульовано. Однак для досягнення багатьох важливих цілей це має значення, оскільки науковий аналіз цих понять є вихідною точкою вирішення по суті більшості питань кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу і, в цілому, в сфері охорони природи.

З'ясувавши, у попередньому розділі що слід розуміти під лісом, лісовою ділянкою, злочинами проти довкілля, поділивши екологічні злочини на групи, визначивши в класифікаційній групі злочинів проти довкілля місце незаконної порубки, або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу необхідно перейти до розроблення кримінологічного поняття незаконної порубки лісу, що відображає сутність цього явища, його зміст та форму.

Почнемо з того, що визначення поняття «незаконна порубка лісу», «незаконне перевезення лісу», «незаконне зберігання лісу», «збут лісу» дається

лише в міжнародних документах і наукових публікаціях. Легального визначення цих понять не наводиться [96, с. 43].

Єдине тлумачення поняття «незаконна порубка лісу» міститься у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення про довкілля» від 10 грудня 2004 р. № 17 [260].

Згідно з визначенням наданим Європейською економічною комісією Організації Об'єднаних Націй незаконною вважається рубка у разі, коли деревина заготовлюється, транспортується, купується чи продається з порушенням національного законодавства. Крім того, незаконною може бути сама процедура заготівлі деревини, включно із корумпованими засобами отримання доступу до лісів, вилучення деревини без дозволу або вилучення з охоронюваних територій, вирубування охоронюваних видів чи вилучення деревини понад дозволені обсяги. Відповідно до міжнародного розуміння діяльність із незаконних рубок охоплює:

- вирубування охоронюваних видів;
- дублювання ліцензій на рубки;
- кільцювання для того, щоб вбити дерева, а потім, нібито «законно», вирубати;
- укладання угод з місцевими підприємствами для купівлі лісоматеріалів з охоронюваних територій;
- рубки на охоронюваних територіях;
- рубки поза межами дії концесії;
- рубки на заборонених територіях, таких як круті схили, береги річок і водозборах;
- вилучення більших об'ємів деревини, ніж дозволено;
- повідомлення про великі обсяги, вилучені з лісових концесій для маскування того факту, що частина задекларованих об'ємів було вилучено з поза дозволених меж;
- рубки без дозволів;

– отримання концесії на рубки шляхом підкупу [96, с. 44].

О. В. Заїчко пропонує таке визначення незаконної порубки: «Незаконна порубка лісу – це переважно організована злочинна діяльність, спрямована на незаконну заготівлю деревини в лісах та на інших охоронюваних територіях і об'єктах в комерційних цілях або з метою задоволення особистих (побутових) потреб населення в дровах і лісоматеріалах [96, с. 57].

На думку І. Г. Богатирьова та А. В. Савченка порубка є незаконною, якщо вона здійснюється:

а) без спеціального на те дозволу, який посвідчується відповідним документом (лісорубним, або лісовим квитком), виданим уповноваженим органом;

б) за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства;

в) за наявності дозволу, але з недотриманням передбачених у ньому умов стосовно місця, способу і строків порубки, кількості та порід дерев і чагарників (порубка не на тій ділянці, що виділена, до початку чи після закінчення встановлених у дозволі строків, вирубування цінних і рідкісних дерев та чагарників, занесених до Червоної книги України, насінників, плюсових та інших дерев, що мають виняткове значення для збереження біорізноманіття, тощо);

г) за наявності дозволу на проведення суцільної санітарної рубки, але без дотримання обмежень, установлених щодо площі, строків, технологій проведення робіт [10, с. 135].

Поряд із цим таку думку поділяє і О. О. Дудоров, додаючи, що викладене розуміння незаконності порубки лісу є результатом системного тлумачення положень кримінального і лісового законодавства [84, с. 162]. Як засвідчує аналіз матеріалів судової практики, найбільш розповсюдженими є порубки, вчинювані без спеціального дозволу, тобто без лісорубного квитка (так звані самовільні рубки) [189, с. 548].

На основі проведеного аналізу наукової літератури, а також відповідно до загального розмежування злочинів проти довкілля (екологічних злочинів) та

поділом їх на групи можна сформулювати визначення, що *незаконна порубка лісу – це суспільно-небезпечні діяння вчинене із заподіянням шкоди охоронюваному законом суспільним відносинам щодо раціонального використання лісового фонду, дерев, чагарників, які не відділені від пня та є сироростучими (живими) і ростуть у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду.*

Первинним документом (спеціальним дозволом), що засвідчує законність порубки, є лісорубний квиток (ордер, лісовий квиток). Форма спеціальних дозволів та порядок їхньої видачі затверджуються Кабінетом Міністрів України (ст. 69 ЛК України). Бланки виготовляються Держкомлісгоспом у порядку, встановленому Мінфіном, і є документами строгої звітності.

Так вироком Юр'ївського районного суду Дніпропетровської області від 09 квітня 2020 року громадянин Особа 1 був визнаний винним у скоєнні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 246 КК України. Згідно обставин справи, 24 листопада 2019 року у громадянина Особа 1 виник умисел на вчинення злочину проти довкілля, а саме незаконну порубку дерев у лісовому захисному насадженні лінійного типу в полезахисній лісовій смузі, розташованій поблизу с. Роз'їзд Жемчужне Юр'ївського району Дніпропетровської області без спеціального дозволу у вигляді лісорубного квитка або лісового квитка, умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачаючи його суспільно небезпечні наслідки у виді заподіяння шкоди довкіллю та бажаючи їх настання, застосовуючи заздалегідь приготовлене знаряддя бензопилу марки «Кентавр» моделі БП - НОМЕР_3 здійснив незаконну порубку (шляхом спилювання) дерев породи «Дуб», у кількості чотирьох дерев на корені, відокремивши дерева від їх коренів чим заподіяв істотну шкоду у сфері охорони навколишнього природного середовища на загальну суму 41685,41 гривень [43].

Або, наприклад, Ківерцівський районний суд Волинської області визнав винним винним ОСОБА_1 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 246 КК України, призначивши покарання у виді 3 років позбавленні волі. Згідно

інформації, що міститься у Єдиному державному реєстрі судових рішень 21.10.2019 року близько 10 год. 00 хв., ОСОБА_1, перебуваючи у 77 кварталі 3 виділу Мощаницького лісництва, який відноситься до першої категорії лісів, що знаходиться на території природньо-заповідного фонду, а саме «НППЦуманська Пуща», де незаконно, не маючи спеціального дозволу, ордера чи лісорубного квитка, зрізав шість дерев породи ялина сухостійна діаметром пнів 40 см, 52 см, 44 см, 32 см, 34 см, 32 см. Після чого, ОСОБА_1 переїхавши до 77 кварталу 1 виділу Мощаницького лісництва, який відноситься до першої категорії лісів, що знаходиться на території природньо-заповідного фонду, а саме «НППЦуманська Пуща», де незаконно, не маючи спеціального дозволу, ордера чи лісорубного квитка, зрізав два дерева породи вільха сироростуча діаметром пнів 42 см, 32 см. Чим заподіяв державному підприємству «ЦуманськеЛГ» матеріальну шкоду, розмір якої відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 541 від 24.07.2013 року «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» становить 19 551 грн. [34].

Ще доволі цікавий момент стосовно незаконності порубки у тому випадку, коли вона здійснюється за наявності дозвільного документа, але з недотриманням передбачених у ньому умов (щодо місця, способу та строків порубки, кількості та порід дерев і чагарників). Наприклад, під час проведення дозволених рубок за загальним правилом забороняється вирубка наступних видів насаджень: 1) цінних та рідкісних дерев і чагарників, занесених до Червоної книги України; 2) насінних і плюсових дерев.

Вищезазначене підтвердилося у ч. 2 п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля», у якій зазначено: «...визнається незаконною порубка дерев і чагарників, вчинена: без відповідного дозволу; за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства; до початку чи після закінчення установлених у дозволі строків;

не на призначених ділянках чи понад установлену кількість; не тих порід дерев, які визначені в дозволі; порід, вирубки яких заборонено» [260].

Тепер стосовно ще деяких нових понять в назві ст. 246 КК України таких як: «незаконне перевезення лісу», «зберігання лісу», «збут лісу». Як ми вже неодноразово говорили їх визначення не наводиться у тексті закону. Проте, зазначимо, що на кваліфікацію не впливає факт затримання браконьєра не безпосередньо в момент незаконної заготівлі ним деревини, а, наприклад, під час її транспортування чи зберігання [189].

Опрацювавши ряд статей КК України які з об'єктивної сторони так чи інакше пов'язані з незаконним перевезенням, зберіганням чи збутом предметів ми готові сформулювати та запропонувати власні визначення, що стануть основою для їх подальшої розробки та вдосконалення вченими-юристами, а також необхідним коментарем до диспозиції ст. 246 КК України в першу чергу для роботи працівників правоохоронних органів, правосуддя, юстиції, тощо.

З огляду на позицію О. В. Процюка, В. В. Чернея стосовно роз'яснень щодо злочинів передбачених ст. 199 (Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту, або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів), ст. 201 (Контрабанда), ст. 201¹ (Переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України), ст. 203¹ (Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва), ст. 204 (Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів), ст. 216 (Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок), ст. 224 (Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів); О. В. Хуторянського,

А. А. Вознюка стосовно злочинів передбачених ст. 258² (Публічні заклики до вчинення терористичного акту), ст. 263 (Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами), ст. 269 (Незаконне перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин); В. В. Кузнецова та Л. О. Кузнецової, стосовно злочинів передбачених ст. 300 (Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію), ст. 301 (Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів); І. А. Вартилицької – ст. 307 (Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів), ст. 318 (Незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів); В. І. Осадчого та С. С. Чернявського стосовно злочинів передбачених ст. 358 (Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів), ст. 359 (Незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації), Є. В. Лашука стосовно злочину передбаченого ст. 440 (Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення) [187], варто сформулювати відповідні визначення понять і стосовно злочину передбаченого ст. 246 КК України.

Незаконне перевезення лісу – це будь-які дії з переміщення дерев і чагарників, в тому числі і піал (рослин з тонким гнучким стеблом, які не здатні без опори зберігати вертикальне положення) будь-яким транспортом (потяг, літак, морське-річкове судно, автомобіль, гужовий транспорт, трактор, тощо) з одного місця в інше по всій території України.

Використання будь-якого виду транспорту є обов'язковою ознакою незаконного перевезення лісу. Спосіб транспортування зазначених предметів, відстань, на яку вони перевозиться не мають значення. Не є незаконним перевезенням дерев, чагарників, піал їх перенесення (переміщення) з одного

місця в інше без використання транспортних засобів. Такі дії мають кваліфікуватись як зберігання зазначених предметів.

Тут слушно додати, що діяння пов'язані з незаконним перевезенням лісу тісно пов'язані і мають велику схожість з діями передбаченими в ст. 201¹ (Переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України).

Ми спробували розібратись і вважаємо, що під переміщенням через митний кордон, слід вважати вивезення з території держави предметів (контрабанди), в нашому випадку лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України. Ці предмети контрабанди можуть переміщуватись через сухопутний, морський або повітряний кордон як разом з особами, які його перетинають, так і окремо від них, наприклад у разі відправлення вантажу поштою. Також можна спостерігати і незаконне перевезення таких предметів поза митним контролем. Це означає переміщення їх:

- 1) поза місцем розташуванням митниці;
- 2) у розташуванні митниці, але поза зоною митного контролю;
- 3) поза часом здійснення митного оформлення (тобто до відкриття чи після закриття митниці, яка є тимчасовою або працює не цілодобово);
- 4) із незаконним звільненням від митного контролю.

На нашу думку, при порівнянні «незаконного перевезення лісу» та «переміщення через митний кордон.....» відіграє ключову роль місце вчинення. Поки доставка вантажу буде здійснюватися по території держави, дії слід кваліфікувати за ст. 246 КК України в частині незаконного перевезення. В зоні митного контролю чи поза зоною митного контролю чи поза часом здійснення митного оформлення чи з незаконним звільненням від митного контролю при встановленні чіткого умислу та мети в подальшому на перетин предметів

злочинних посягань за межі державного кордону ці діяння вже підпадають під ознаки ст. 201¹.

Під незаконним зберіганням лісу слід розуміти вчинення будь-яких умисних дій, пов'язаних із фактичним володінням деревами, чагарниками, піалами, причому відповідальність настає незалежно від тривалості (часовий проміжок), способів (таємно чи відкрито) і місця (приміщення, сховища, причепи великогабаритних транспортних засобів, тощо) зберігання.

Поміщення у будь-яке вибране особою і відоме їй місце. Зберігання визнається незаконним і в тому випадку, коли у фактичного чи юридичного власника (мова йде про підприємства, установи, організації всіх форм власності) відсутні будь-які документи, що могли б підтвердити легальність добутої деревини чи право власності на неї.

Збутом лісу є будь-яке його умисне відчуження вчинене всупереч нормативним вимогам: використання дерев, чагарників та піал як засобів платежу, продаж, розмін, обмін, дарування, передача в борг і в рахунок боргу, програш в азартних іграх тощо. Причому поняття збут стосується як юридичних так і фізичних осіб або держави.

Не підпадає під ознаки «незаконної порубки лісу», «незаконного перевезення лісу» «незаконного зберігання лісу», «збуту лісу» трава, очерет, пеньки, а також хмиз - мертві стовбури дерев або їх частин, які лежать на поверхні ґрунту (вітровал, бурелом, сніголам, трусок, утворюваний внаслідок природного відмирання дерев, тощо).

Порушення порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів (живиці, пнів, кори тощо) і здійснення побічного лісового користування (заготівля сіна, випасання худоби, розміщення пасік, заготівля грибів, ягід, лікарських рослин тощо) може розглядатись як адміністративний проступок (зокрема, ст. 67, 68, 70 КУпАП) або кваліфікуватись за ст. 356 КК України як самоправство [189].

Нарешті, нерозв'язаним залишається для нас питання: яке значення для визначення об'єктивної сторони незаконної порубки або незаконного

перевезення, зберігання, збуту лісу мають такі ознаки досліджуваного елемента складу злочину як спосіб, засоби та знаряддя, місце та час скоєння даного злочину?

Певна річ, склад злочину утворює не спосіб, засоби або знаряддя знищення лісу, а дії, спрямовані на заподіяння шкоди об'єкту природи - лісовій деревній рослинності. Однак ці дії повинні мати конкретний зовнішній прояв шляхом використання якихось матеріальних предметів.

Ще у російському кримінальному праві під порубкою лісу розумілися всілякі способи відділення дерева від кореня, як-от: сокирою, пилою, вибуховими речовинами або просто виривання його з коренем руками тощо [286, с. 845]. Незважаючи на такий великий проміжок часу одними з найпоширеніших способів порубки лісу досі залишаються рубання та спилювання. Повсюдними є також корчування дерева або чагарнику разом з корінням або відділення деревостанів від середовища виростання шляхом зламування до ступеня припинення росту.

Спосіб вчинення злочину, передбаченого ст. 246 КК України, визначається характером застосовуваних суб'єктом засобів та знарядь. Сьогодні як такі можуть використовуватися різноманітні механізми, технічні знаряддя і транспортні засоби. З огляду на зміст п. 22 вищезгаданої постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля», під знаряддями злочину у таких кримінальних провадженнях необхідно розуміти предмети чи технічні засоби, які умисно використовувалися їх власником чи співучасниками злочину для порубки дерев, а також для полегшення вчинення зазначених дій: наприклад, транспортні засоби (причому останні можуть бути визнані знаряддям злочину не тільки тоді, коли вони використовувалися безпосередньо в процесі здійснення незаконної порубки лісу, а й коли без їхнього використання вчинення злочину було б неможливим або надто складним) [260].

Головна думка полягає в тому, що застосування тих чи інших способів, засобів або знарядь для вчинення цього злочинного діяння ніяк не впливає на

його кваліфікацію, але вищенаведений їхній перелік звертає увагу на те, що вони різняться між собою ступенем суспільної небезпеки. Наприклад, проведення незаконної порубки лісу із застосуванням хімічних або технічних засобів, підпалу (випалювання коренів дерева) або вибуху є більш суспільно небезпечним, ніж спилування або порубка деревостанів; адже від способу та використовуваних для його здійснення засобів та знарядь великою мірою залежить характер наслідків, що настали. Наприклад, лісопорушник, незаконно спиливши в лісі дерева, причепив їх до трактора для транспортування і потягнув до дороги, при цьому гусениці трактора та буксовані деревостани зламали велику кількість сиророслих деревостанів і чагарників.

Таким чином, були знищені не тільки спилані дерева, але й рослинність навколо, ціла лісова ділянка стала непридатною – і все це внаслідок використання конкретних технічних засобів (тобто незаконна порубка лісу була здійснена способом, що характеризується підвищеною суспільною небезпекою).

На підставі проведеного аналізу можна зробити підсумок, що встановлення таких ознак об'єктивної сторони незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, як спосіб, засоби та знаряддя скоєння злочину, вкрай важливі для визначення характеру об'єктивної сторони та ступеня суспільної небезпеки розглянутого кримінально-правового діяння.

Не менш важливими для цього є й такі ознаки досліджуваного елемента складу злочину, як *місце* вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту незаконно зрубаних дерев або чагарників. При вирішенні питання про місце вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу необхідно відзначити, що іноді складно через недостатньо чіткого викладу закону зрозуміти відмінність між місцем і предметом злочину. І предмет, і місце злочину в кримінальному законодавстві описуються одними і тими ж словами. Так, в ст. 246 КК слово «ліс» вказує і на місце, в якому вчиняються злочини, і на предмет як сукупність дерев та чагарників, на який направлено злочинне зазіхання. Виходячи з того, що місце

вчинення злочину – це та територія, на якій відбувається злочинне діяння, можна зробити висновок, що стосовно першої форми об'єктивної сторони ст. 246 КК України місцем вчинення злочину є ліс, захисні та інші лісові насадження, де здійснюється саме незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут таких предметів як дерева, чагарники.

Місцем вчинення незаконної порубки лісу або незаконного перевезення, зберігання, збуту незаконно зрубаних дерев або чагарників в другій формі об'єктивної сторони цього злочину є заповідники або території та об'єкти ПЗФ, а також інші особливо охоронювані ліси.

Як бачимо незаконна порубка дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників, утворює склад розглядуваного злочину лише тоді, коли це заподіяло істотну шкоду. Водночас вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ, а так само в інших особливо охоронюваних лісах є вже достатньою підставою для кваліфікації діяння за ст. 246 КК України: істотна шкода в такому випадку не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу цього злочину [80].

Насамкінець, при розв'язанні справ про незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу судам варто пам'ятати, що знаряддя та засоби (у тому числі транспортні тощо), за допомогою яких відбувалася порубка або перевезення, зберігання, збут, на підставі ст. 98 КПК України), мають розглядатися як речові докази [146]. При цьому знаряддя та засоби вчинення злочину, що належать засудженому або його співучасникам та умисно використані ними для здійснення незаконної порубки або незаконного зберігання, збуту лісу, мають бути конфісковані. Ці положення знайшли своє відображення і в п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» (2004 р.) [260].

2.2 Суб'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 246 Кримінального кодексу України

Визначення суб'єктивних ознак злочину є однією з актуальних проблем, що має вирішальне значення для правильного застосування кримінально-правової норми. До суб'єктивних ознак прийнято відносити суб'єкта і суб'єктивну сторону злочину. Слід відмітити, що правильне встановлення суб'єкта злочину має практичну значимість, так як для вирішення питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності необхідно, щоб вона за своїм віком та психічним станом мала можливість керувати своїми діями та усвідомлювати те, що відбувається, іншими словами бути осудною.

Вагомий внесок у дослідження проблеми суб'єкта та суб'єктивної сторони, а також передбачуваної законом відповідальності за вчинення екологічних правопорушень, зокрема і за ст. 246 КК України внесли такі вчені-юристи: В. І. Андрейцев, О. М. Бандурка, Г. І. Балюк, А. Г. Бобкова, О. О. Дудоров, М. М. Брінчук, С. О. Боголюбов, А. П. Гетьман, Н. В. Єремєєва, Б. В. Єрофєєв, М. І. Єрофєєв, Е. Н. Жевлаков, І. І. Каракаш, О. С. Колбасов, В. В. Костицький, С.Б. Гавриш, С. М. Кравченко, П. Ф. Кулинич, Н. Р. Малишева, М. І. Малишко, В. В. Петров, О. О. Погрібний, В. К. Попов, Б. Г. Розовський, О. А. Рябов, В. І. Семчик, О. В. Скворцова, Н. І. Титова, О. В. Шаріпов, Ю. С. Шемшученко, М. В. Шульга та ін.

Як відомо, у загальному розумінні *суб'єкт злочину* – це особа, що вчинила злочин. У більш вузькому значенні – особа, здатна нести кримінальну відповідальність у разі вчинення суспільно небезпечного діяння передбаченого КК України. Ознаки, що характеризують суб'єкта злочину, об'єднані в окремий розділ IV «Особа яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт злочину)» Загальної частини, в якій визначено двох видів суб'єкта злочину: загального (ч. 1 ст. 18 КК України) і спеціального (ч. 2 ст. 18 КК України), а також службової особи (частини 3 і 4 ст. 18 КК України) [128, с. 81].

Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин, у віці, з якого відповідно до цього кодексу може наставати кримінальна відповідальність [139]. У той же час, ч. 2 ст. 18 КК України визначає, що *спеціальним суб'єктом* злочину є «фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа».

Виходячи з цього, головними ознаками суб'єкта будь-якого злочину передбаченого особливою частиною КК України є осудність і досягнення певного віку. Відповідно і суб'єкт злочину проти довкілля має всі ознаки суб'єкта злочину, передбаченого кримінальним законодавством (ст. 18 КК України).

Таким чином, *суб'єкт злочину*, передбаченого ст. 246 КК України, – загальний. Йдеться про фізичну (ч. 1 ст. 18 КК України), осудну (ч. 1 ст. 18, ст. 19 КК України) особу, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, а саме 16 років (ч. 1 ст. 18, ст. 22 КК України) [139].

При цьому вікова ознака суб'єкта злочину проти довкілля міститься і в постанові Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля», де відзначено, що суб'єктами злочинів проти довкілля можуть бути особи, які досягли шістнадцятирічного віку [260].

Відтак, встановлюючи вищеназваний вік для кримінальної відповідальності за даний злочин, законодавець, мав для того низку підстав, позаяк в основі визначення віку, досягнувши якого особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, лежить її здатність усвідомлювати те, що відбувається, та керувати своїми діями відповідно до цього. Таким чином, законодавець зважав на рівень розумового розвитку й свідомості особи, який свідчить, що саме в шістнадцять років у неї з'являється здатність найбільш повно розуміти фактичні ознаки розглянутого діяння, а також усвідомлювати суспільну небезпеку незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу.

Як наслідок набутих до цього віку знань, досягнення певного розумового рівня, винний уявляє та усвідомлює встановлені в суспільстві заборони в галузі охорони природи, розуміє сутність їхнього порушення (наприклад, здійснення порубки або перевезення, зберігання, збуту лісу без відповідного дозволу, не в тому місці, не тих порід дерев), що суперечить раціональному використанню природних багатств.

Якщо говорити про встановлення зниженого віку кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (тобто з чотирнадцяти років), то ми вважаємо, що підстав як таких нема. По-перше дане діяння не дуже поширене поміж підлітків, а по-друге ст. 246 КК України не відноситься до категорії тяжких або особливо тяжких злочинів. Подібну думку підтримує І. І. Митрофанов, зазначаючи, що вимагати від осіб які досягнули чотирнадцятирічного віку, усвідомлення характеру і ступеня суспільної небезпеки злочинів проти довкілля на даному етапі не можна визнати обґрунтованим. Тим більше вести мову про поширеність здійснення суспільно небезпечних посягань на довкілля у цій віковій групі немає підстав. Особливості злочинів проти довкілля (зокрема незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу) унеможливають їх домінування у вказаній віковій групі [173, с. 123].

До речі, що характерно з іншого боку, немає причин і для підвищення віку кримінальної відповідальності за цей екологічний злочин (скажімо, з вісімнадцяти років). Так, шістнадцять років – це вік, коли особа, з урахуванням вищенаведених аргументів, крім певного рівня розумового розвитку має достатні фізичні здібності для застосування різних технічних засобів (бензопили, автомобілі тощо), які щонайчастіше використовуються при вчиненні незаконної порубки або при незаконному перевезенні, зберіганні, чи збуті лісу, що вимагає певної вправності, сили, навичок тощо.

Ще до однієї з головних кримінально-правових ознак суб'єкта будь-якого злочину, у тому числі і передбаченого ст. 246 КК України, є осудність особи. Відповідно до ч. 1 ст. 19 КК України осудною визнається особа, яка під час

вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Ідеться про такий психічний стан особи, за якого вона здатна давати звіт про свої дії (бездіяльність), усвідомлювати їхнє суспільне значення та керувати ними, а також спроможна нести за вчинений злочин кримінальну відповідальність [158, с. 50].

Сучасна доктрина кримінального права виходить з того, що кожна особа, яка вчинила злочинне діяння, є осудною, доки не доведено зворотнє. У зв'язку з цим у літературі обґрунтовано зазначається, що в кримінальному праві діє «презумпція осудності» [166, с. 38; 200, с. 7; 136, с. 149].

У практичній діяльності правоохоронних органів проблема встановлення осудності виникає тільки за наявності сумнівів у психічній повноцінності особи, яка вчинила передбачену КК України незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу. Як правило, необхідність встановлення психічного стану виникає під час неадекватної (дивної) поведінки винного, наявності травм голови, психічних захворювань тощо. Зокрема, до таких приводів відносять заяви особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, про те, що вона не пам'ятає, як його вчиняла [80, с. 103].

Так, відповідно до ч. 2 ст. 19 КК України не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру [139]. Питання осудності або неосудності особи може бути вирішено лише на підставі проведення судово-психіатричної експертизи [155, с. 19].

На окрему увагу заслуговує і розширений аналіз кола осіб, які можуть бути суб'єктом досліджуваного нами злочину. Наприклад, у ч. 2 ст. 244 КК України, що передбачає відповідальність за порушення законодавства про континентальний шельф, виділено спеціальний суб'єкт – іноземний

громадянин. У той же час точку зору про те, що іноземні громадяни повинні розглядатися як спеціальний суб'єкт, підтримує й С. Б. Гавриш зазначаючи, що: «Іноземці, передбачені законом, не є приватними особами, а мають ознаки спеціального суб'єкта» [53, с. 481]. Однак, на наш погляд, ця теза викликає заперечення з ряду причин: по-перше, в теорії кримінального права [156, с. 10; 290, с. 145–146; 127], як ми вже зазначали, розроблено традиційну класифікацію суб'єкта злочину за двома видами: загальним і спеціальним. При цьому спеціальні ознаки суб'єкта злочину визначаються не наявністю або відсутністю в нього громадянства тієї чи іншої держави, а іншими, цілком сталими критеріями. Іншими словами можна пояснити, що виділення спеціального суб'єкта поряд із загальним обумовлено специфікою окремих видів злочинів, вчинення котрих можливе лише у зв'язку з певною діяльністю людей, пов'язаною з виконанням покладених на них законом обов'язків.

По-друге, відповідно до територіального принципу чинності КК в просторі (регламентованого в ч. 1 ст. 6 КК України), «особи, які вчинили злочини на території України, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом» [139]. Під особами тут розуміють як громадян України, так і іноземних громадян та осіб без громадянства (за винятком осіб з дипломатичним імунітетом).

Далі слід зазначити, що згідно загальних принципів українського кримінального законодавства [116, с. 140–144], кримінальній відповідальності а відповідно і кримінальному покаранню підлягає лише особа, винна у вчиненні злочину. З цього слідує, що тільки людина (фізична особа) може бути визнана суб'єктом злочину проти довкілля (це в свою чергу стосується і незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу). Відтак, підприємства, організації, установи тощо, які є юридичними особами, на сьогоднішній день не можуть визнаватися суб'єктами злочинного діяння [67]. Якщо ж діяння, що містить склад якого-небудь злочину проти довкілля, вчинить представник юридичної особи, то саме він, а не юридична особа, буде суб'єктом злочинного посягання.

Однак не можна оминати наявну дискусійну проблему про доцільність визнання суб'єктом злочину юридичної особи [221, с. 83; 169, с. 258; 191, с. 35; 91, с. 47–48], особливо з огляду на загострення екологічної ситуації в нашій державі, викликаній, між іншим, і неправомірними діями деяких підприємств, установ та організацій – юридичних осіб.

До прикладу, відзначимо, що багато країн з ринковою економікою відродили кримінальну відповідальність юридичних осіб (наприклад, США, Франція, Великобританія та ін.). У цих державах юридичні особи за вчинення злочинів (у тому числі екологічних) можуть підлягати такому покаранню як штраф [294, с. 94–95]. Подібну практику зарубіжних країн вважають за ефективну модель боротьби зі злочинами проти довкілля багато науковців (Є. Н. Жевлаков, П. В. Мірошник, О. В. Скворцова, О. В. Шаріпов та ін.), які присвятили свої дослідження кримінально-правовій охороні природи від злочинних посягань.

Серед учених – прибічників введення кримінальної відповідальності юридичних осіб все таки переважає думка, що визнання юридичної особи суб'єктом злочину сприяло б ефективнішому забезпеченню охорони безпосередньо лісів від злочинних посягань [171, с. 171; 85, с. 138; 67; 175 та ін.]. Наприклад, П. В. Мірошник стверджує, що серед видів покарань, передбачених ст. 51 КК України, є такі, які можна застосовувати і до фізичних, і до юридичних осіб (штраф, позбавлення права займатися певною діяльністю, конфіскація майна). Сутність його позиції полягає в тому, що кримінально-правові санкції мають забезпечити економічно не вигідні наслідки для всього підприємства, всіх працівників за заподіяння шкоди лісу, оскільки існуючі штрафні санкції відносно службових осіб не сприяють поліпшенню ситуації в галузі охорони лісів. Крім того, великі розміри штрафів, накладених на юридичну особу, збільшили б надходження до лісового господарства, сприяли б рекреаційній функції відновлення пошкоджених лісових масивів.

Ми дотримуємось тієї позиції, що як домінуючий вид покарання юридичної особи, відповідальної за вчинення незаконної порубки або

незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, необхідно розглядати штраф. З одного боку, це стало б позитивним моментом, дозволивши суттєво поповнити бюджет держави, та було б важелем стримування, зробивши не вигідним вчинення злочинів проти довкілля (бо передбачені для юридичної особи штрафи були б у декілька разів вищими, ніж штрафи, які б накладалися на фізичну особу) [267, с. 84].

До речі, у проекті КК України, підготовленому авторським колективом на чолі з професором В. Смітінком за завданням комісії Верховної Ради України, суб'єктом кримінальної відповідальності також пропонувалося визнавати фізичних та юридичних осіб (ч. 1 ст. 23) [221, с. 83]. Відповідно до ч. 2 ст. 26 проекту, юридичні особи можуть нести кримінальну відповідальність за особливо тяжкі злочини в галузі природокористування та господарювання тільки у випадках, спеціально передбачених Особливою частиною цього Кодексу [145, с. 116]. Однак законодавець цю позицію досі не підтримав.

Ми приєднуємось до числа прибічників введення кримінальної відповідальності юридичних осіб за злочини проти довкілля. Але вважаємо, що це питання так швидко не вирішується. Для того щоб на законодавчому рівні врахувати розглянуту теорію, варто ретельно опрацювати дане питання на засіданнях Комітетів Верховної Ради України, оскільки виникне необхідність повністю перебудувати концепцію українського кримінального права (зокрема, загальне вчення про злочин, про принципи суб'єктивного зобов'язання тощо).

Доволі складним постає питання і про визначення спеціального суб'єкта злочину проти довкілля – службової особи [273; 201; 301], особливо враховуючи те, що, як зазначалося раніше, КК України установлюючи відповідальність за злочинні дії в галузі використання та збереження елементів довкілля, у більшості випадків не називає суб'єкт злочину. Одночасне вивчення норм, які не вказують на суб'єкт злочину, веде до висновку про наявність у них якихось «прихованих» ознак, що вказують на можливість його скоєння різними особами [56, с. 457].

Кримінально-правова норма передбачена ст. 246 КК України має спрощений спосіб зазначення бланкетності, що свідчить, з одного боку, про вчинення цього злочину в галузі звичайних і загальнодоступних видів природокористування; з іншого боку, про відсутність використання при цьому необхідних знань, спеціальних правил та інших екологічних нормативів, що може бути поставлене в вину тільки особі, яка має спеціальні зобов'язання [56, с. 460]. Від так, диспозиція названої статті сконструйована таким чином, що в ній немає прямих або непрямих ознак, які дають підставу припускати, що суб'єктом цього злочину може бути і особа, яка має додаткові ознаки (крім тих, що властиві загальному суб'єктові).

Більш того, аналіз складу злочину щодо незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, регламентований ст. 246 КК України, показав, що закон не містить якихось обмежень щодо кола осіб, які можуть бути суб'єктом даного злочину (з урахуванням обов'язкових ознак суб'єкта злочину, передбачених ч. 1 ст. 18 КК України). Виходить, такими можна розглядати і приватних, і службових осіб.

Це важливий момент з двох причин: по-перше, злочини проти довкілля вчинювані службовими особами, як правило, відрізняються високою суспільною небезпекою, нерідко заподіюючи величезну екологічну шкоду, яку часом важко відшкодувати [148, с. 224]; водночас, коло службових осіб, які можуть приймати екологічно важливі рішення, досить широке. По-друге, якщо питання суб'єкта злочину у випадках, коли таким виступає приватна особа, у судовій практиці труднощів не викликає, то цього не можна сказати про ситуації, коли злочин скоює службова особа [309, с. 19–20]. Адже від визначення обставини – є суб'єкт незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу особою приватною чи службовою – залежить кваліфікація даного злочинного діяння або як одиничного (за ст. 246 КК України, якщо суб'єкт – приватна особа, що не скористалася при здійсненні незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу своїм

службовим становищем), або як учиненого в сукупності з іншими злочинними діяннями.

Спеціальний суб'єкт в злочинах проти довкілля визначається з огляду на неможливість здійснення конкретного суспільно небезпечного діяння будь-якою осудною особою, що досягла віку кримінальної відповідальності, а лише особою, здатною вчинити це діяння в силу професійних обов'язків або відповідно до характеру виконуваної роботи. Існує також думка, – і з нею не можна не погодитися, що більшість злочинів зі спеціальним суб'єктом так чи інакше пов'язані з середовищем службової або професійної діяльності, що не тільки полегшує, але й уможливорює скоєння злочину [56, с. 460].

Неоднозначне розв'язання питання про кваліфікації дій службових осіб як суб'єктів незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу пояснюється низкою чинників та обставин.

По-перше, це залежить від ролі службової особи в здійсненні даного кримінально караного діяння, а саме: чи виступала вона виконавцем (тобто особисто здійснювала незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу); чи використала для проведення цієї порубки підлеглих за службою осіб (тобто віддавала розпорядження, виконання яких завдавало істотної шкоди довкіллю, зокрема, шляхом незаконної порубки лісу); чи скоювала аналізований злочин з використанням свого службового становища; чи вступала в змову з іншими особами (тобто в злочинні угоди з порубниками лісу, водіями автомобілів, що здійснювали незаконне перевезення та іншими особами які відповідали за зберігання чи збут деревини, сприяючи їм, завдяки своєму службовому становищу).

По-друге, як спеціальний суб'єкт досліджуваного злочину може розглядатися не лише будь-яка службова особа, але й службова особа органів лісової охорони та лісового господарства. Аналізуючи загальні дані, можна відзначити, що за участю Державної екологічної інспекції України виявляються різні порушення в діях працівників, наприклад, лісгоспів (серед них -

порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготівлі та вивезення деревини тощо).

Утім, для правильної кваліфікації дій службових осіб, які скористалися своїм службовим становищем для здійснення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу або сприяли цьому злочину, ми вважаємо за доцільне навести приблизний перелік службових осіб органів лісової охорони та лісового господарства залежно від займаної посади, виконуваних функцій, кола обов'язків і повноважень [209].

Як зазначає С. Б. Гавриш, до службових осіб у цьому випадку слід відносити не тільки службових осіб лісового господарства, але й відповідальних працівників органів лісової охорони, лісників, техніків-лісівників [52, с. 32; 54, с. 142–143].

Згідно з приміткою до ст. 364 КК України, службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом [139].

З огляду на вищезазначене, як службові особи органів лісового господарства, що мають усю сукупність функцій та повноважень службових осіб (тобто організаційно-розпорядницькі, адміністративно-господарські функції та владні повноваження), для прикладу можна відзначити, насамперед, директора лісгосподарських підприємств (лісгоспів тощо), його заступника, головних лісничих та інших. Це ті особи, які, відповідно до своєї компетенції, здійснюють загальне керівництво діяльністю лісгосподарських органів і мають

право видавати розпорядження (накази), обов'язкові для виконання підлеглими за службою працівниками.

Серед працівників даних органів є й такі, що мають лише деякі з функцій службової особи (приміром, тільки адміністративно-господарські або організаційно-розпорядницькі). Однак ці особи також вважаються службовими, бо на підставі примітки до ст. 364 КК України особа, щоб бути визнаною службовою, повинна мати принаймні частину з названих там функцій. Це, наприклад, лісничі, інженери, що займаються питаннями охорони і захисту лісу, лісового господарства тощо. Їхня діяльність тією чи іншою мірою пов'язана з відтворенням лісів, заготівлею деревини, обліком, контролем і розподілом лісової продукції, а отже, вони можуть видавати обов'язкові розпорядження для своїх підлеглих.

Деякі працівники органів лісового господарства та лісової охорони можуть бути наділені функціями службових осіб через виконання ними професійних обов'язків. Наприклад, ті самі лісники виконують функції організаційно-розпорядницькі (керуючи роботою підлеглих та організовуючи їхню працю) або владні (здійснюючи охорону лісів від імені держави).

Стосовно кваліфікацію дій службових осіб як суб'єктів незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, важливо наголосити ще одну обставину: в постанові Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 року № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» дане питання врегульоване лише в загальному, а саме: «...У випадках притягнення до кримінальної відповідальності за ці злочини службових осіб, котрі вчинили їх із використанням свого службового становища, їхні дії за наявності до того підстав мають кваліфікуватися також за відповідними статтями КК України, якими передбачено відповідальність за злочини у сфері службової діяльності» [260].

Це з одного боку, може викликати труднощі у практичному застосуванні даного положення, а з іншого – стати причиною його ширшого тлумачення

щодо випадків незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу за участю службових осіб (а це, в свою чергу, суперечитиме роз'ясненням Пленуму Верховного Суду України). Хоча в юридичній літературі це питання розв'язується неодноково [45, с. 20; 311, с. 337; 62, с. 47]. Одні автори пропонують кваліфікувати вчинене тільки за нормою, що передбачає відповідальність за посягання на довкілля, інші – як службовий злочин, треті – як сукупність службового злочину та злочину у сфері охорони довкілля. Проаналізуємо послідовно усі можливі ситуації з огляду на вищенаведений матеріал.

Так, кваліфікація дій службових осіб, які посягають на об'єкти природного середовища (у тому числі на ліс), залежить від того, використали вони для вчинення злочину своє службове становище чи ні.

Як ілюстрацію першої ситуації розглянемо випадок, коли службова особа того чи іншого підприємства, організації або установи безпосередньо робить дії, що утворюють злочин в галузі охорони довкілля, наприклад, займається незаконною порубкою лісу, але не використовує для цього своє службове становище. У цій ситуації дана службова особа виступає виконавцем злочину. Вчинені нею злочинні дії не пов'язані з використанням свого службового становища для здійснення протиправного діяння. Через це така особа, проводячи незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, виступає, по суті, часткою, а отже, є суб'єктом тільки злочину проти довкілля [91, с. 47–49]. З цього випливає, що вчинений нею злочин буде кваліфікуватися за статтею КК України, що передбачає відповідальність за порушення природоохоронного законодавства, тобто за ст. 246 КК України.

Другу ситуацію складають випадки, коли службова особа видає розпорядження, виконання яких завдає істотної шкоди довкіл्लю. Існує хибна думка, що ця службова особа не буде суб'єктом злочину, передбаченого ст. 246 КК України, бо вона не проводила незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу особисто, а лише видала на це розпорядження (наприклад, начальник лісової ділянки видав лісорубам

підлеглої бригади розпорядження на проведення незаконної порубки лісу для заготівлі деревини) [217, с. 9]. Тут явне нерозуміння того, що в даних випадках злочин відбувається лише завдяки службовому становищу винного.

Г. А. Крігер мав рацію, стверджуючи, що службові особи, які використовують службове становище для незаконної порубки лісу, відповідають за сукупністю злочинів за незаконну порубку та службовий злочин [153, с. 522], якщо для цього є підстави. Такою підставою, на нашу думку, є саме використання службовою особою свого службового становища шляхом видавання розпорядження на порубку лісу або перевезення, зберігання, збут, виконання якого заподіяло істотну шкоду. При цьому можливість видати таке розпорядження та очікувати його обов'язкового виконання впливає саме з повноважень службової особи, які вона має завдяки своєму службовому становищу.

Слід наголосити, що в роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України, це питання досі чітко не врегульовано. Раніше Пленум Верховного Суду СРСР у постанові від 7 липня 1983 року «О практике применения судами законодательства об охране природы» пояснював судам, що, якщо посадова (службова) особа підприємства, установи, організації видає підлеглим за службою працівникам незаконне розпорядження, виконання якого пов'язане з порушенням законодавства про охорону природи, дії такої посадової (службової) особи треба кваліфікувати за відповідними статтями КК, які передбачають відповідальність за зазначені діяння, а за наявності до того підстав – і за посадовий (службовий) злочин [229].

А от у п. 22 постанови «О практике применения судами законодательства об охране природы» від 3 червня 1977 р. Пленум Верховного Суду СРСР звертав увагу на те, як мають кваліфікуватися дії посадових (службових) осіб підприємств, установ, організацій, коли вони явно перевищували свої службові повноваження, видаючи підлеглим за службою працівникам розпорядження, виконання яких завдавало істотну шкоду об'єктам природи. Ці посадові (службові) особи підлягали відповідальності за сукупністю злочинів за

заподіяння шкоди певним об'єктам природи і за перевищення влади або службових повноважень (у КК України 2001 року це ст. 365) [230].

У свою чергу, Пленум Верховного Суду України в постанові від 26 січня 1990 року у своїй постанові № 1 «Про практику розгляду судами справ про відповідальність за порушення законодавства про охорону природи» [99, с. 199] врегулював лише питання кваліфікації дій службових осіб, що не були працівниками органів охорони природи (у тому числі лісової охорони), які займалися незаконною порубкою лісу, зловживаючи своїм службовим становищем (наприклад, працівники підприємств та організації-лісокористувачі), використовуючи для скоєння даного злочину державний або громадський транспорт, що був у їхньому розпорядженні, якщо цими діями була заподіяна істотна шкода. Згідно з п. 9 даної постанови, дії службових осіб мали кваліфікуватися за статтями, які передбачають відповідальність за порушення законодавства про охорону природи (у нашому випадку – за ст. 246 КК України) і за зловживання владою або службовим становищем (за ст. 364 КК України).

Важливо також підкреслити, що відповідальність осіб, які виконали незаконне розпорядження та безпосередньо зробили дії незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, має наставати лише тоді, коли ці особи усвідомлювали незаконний характер виданого розпорядження і не вжили залежних від них заходів для запобігання заподіяній шкоді.

Однак не кожне використання свого службового становища службовою особою, результатом якого є здійснення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, може утворити сукупність злочинів. Якщо розглядати ч. 1 ст. 246 КК України, то це можливе тільки в разі заподіяння істотної шкоди. У нашому випадку, як ми вже зазначали, «істотна шкода» є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. За її наявності незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу в даній формі вважається закінченим злочином. На нашу думку, цю шкоду і слід розглядати

як результат зловживання особою своїм службовим становищем або як результат перевищення нею своїх службових повноважень у вигляді істотної шкоди.

Що ж до незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ, або в інших особливо охоронюваних лісах, то (і про це йшлося раніше) незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу в даній формі через більш суспільну небезпеку вважається закінченим вже з моменту рубки першого дерева або куша незалежно від шкоди, завданої такими діями. Але сам факт здійснення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу на територіях та об'єктах, які мають особливу цінність для держави та її громадян, дозволяє вважати шкоду, заподіяну навіть початком здійснення цих незаконних дій, істотною.

Тобто, якщо використання службовою особою свого службового становища призвело до здійснення конкретного посягання проти природи у вигляді незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, у заповідниках або на території чи об'єкті ПЗФ або в інших особливо охоронюваних лісах, то заподіяну службовим злочином шкоду слід вважати істотною, а дії службової особи будуть кваліфікуватися за сукупності цих злочинів.

Нарешті, третя ситуація настає тоді, коли службова особа природоохоронних органів сама скоює злочин проти довкілля, (наприклад, коли працівники органів лісової охорони, лісництва, які в силу свого службового становища мусять боротися з лісовими правопорушеннями, самі вчиняють незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу) або вступає в змову з іншими особами та скоює злочин разом з ними (або ж, хоч сама його не вчиняє, але дає можливість іншим особам, завдяки своєму службовому становищу, скоїти цей злочин).

В усіх цих випадках службова особа при вчиненні злочину використовує (всупереч інтересам служби) своє службове становище. Питання про

кваліфікацію її дій конкретно розв'язувалося у вищезгаданій постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 січня 1990 року, де було роз'яснено: «Якщо в злочинні угоди з бракон'єрами вступають посадові (службові) особи органів охорони природи чи самі самостійно вчинюють такі злочини, як...незаконна порубка лісу, вони повинні нести відповідальність за порушення законодавства про охорону природи (у нашому випадку – за ст. 246 КК України) і відповідний посадовий (службовий) злочин» [99, с. 199]. Водночас у постанові Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 року розглянута ситуація не була чітко обговорена.

Продовжуючи аналізувати зміст даної ситуації, слід зазначити: тут присутня ідеальна сукупність злочинів. Однак при цьому необхідно, щоб винний належав до такої природоохоронної організації, робота в якій давала б йому можливість скоїти злочин у вигляді незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу з використанням свого службового становища.

Відносно мотивів, якими керується дана службова особа, то вони можуть бути різними, в тому числі й корисливими. Від так бувають ситуації, коли лісники та інші відповідальні працівники лісгоспів, зловживаючи своїм службовим становищем, вчиняють незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу в обмін на винагороду від лісокористувачів (наприклад, лісник у вищезгаданих обставинах отримує від громадян неправомірну вигоду за незаконний відпуск їм лісу) або сприяють у здійсненні незаконної порубки або незаконному перевезенню, зберіганню, збуті лісу (скажімо, лісник, використовуючи своє службове становище, дозволяє вчиняти на охоронюваній ним ділянці незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу за неправомірну вигоду). У такому випадку службова особа природоохоронних органів має притягатися до кримінальної відповідальності й за ст. 368 КК України (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою).

При цьому зовсім інакше розв'язується питання про кваліфікацію та відповідальність за одержання неправомірної вигоди службовою особою, яка використовує своє службове становище для вчинення або сприяння при вчиненні незаконної порубки або незаконному перевезенню, зберіганні, збуті лісу, у випадку, коли її дії призвели до трохи іншого результату (тобто вчинюване лісове правопорушення не попадає під ознаки ст. 246 КК України). А сам факт одержання службовою особою неправомірної вигоди переводить вчинюване нею з розряду службового проступку в розряд службового злочину.

Відповідно службові особи які зловживаючи своїм службовим становищем, приймають протиправні рішення у сфері охорони лісу, але не заподіюючи при цьому шкоди інтересам охорони лісів будуть нести відповідальність не за сукупністю злочинів (за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу та службовий злочин), а тільки за злочин у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (а саме, за ст. 364 та ст. 365 КК України)

Так, маючи право видавати дозвіл на порубку лісу, що займає територію, відведену на законних підставах під порубку, службова особа здійснює це своє повноваження, порушуючи при цьому порядок видачі лісорубних документів. В такому випадку об'єкт посягання за який передбачена кримінальна відповідальність за ст. 246 КК України, не страждає. Порушується лише сам порядок або умови вилучення природних об'єктів (у даному випадку лісових ресурсів) із природного середовища, тобто є ознаки тільки службового злочину [55, с. 464]. Іншими словами, шкода заподіюється лише об'єкту конкретного службового злочину.

Зазначене дозволяє зробити висновок, що досить часто незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу проводиться безпосередньо службовими особами або за їхнім розпорядженням чи при їхньому сприянні. Особливу увагу привертає той факт, що нерідко такими спеціальними суб'єктами злочину є особи, котрі за службовим обов'язком покликані охороняти ліс. Це суттєво збільшує суспільну небезпеку вчиненого, бо

здійснення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в цих випадках полегшується для винного службовим становищем. Дана ситуація особливо часто аналізується сьогодні в правовій літературі [19, с. 43–53; 195].

Через це ми вважаємо за вчасне і необхідне ввести до ст. 246 КК України кваліфікуючу ознаку «з використанням службового становища», та визначити за цей кваліфікований склад незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу суворіше, ніж за простий склад досліджуваного злочину, покарання. Аналогічна пропозиція знаходить своє відображення і в дисертаційних дослідженнях О. В. Скворцової [277] та О. В. Шаріпової [306] присвячених кримінально-правовій охороні довкілля від злочинних посягань.

Зокрема, ч. 2 ст. 246 КК України доповнити такими словами: «2. Ті самі дії, вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб або з використанням службового становища...».

Під особами, що вчинили злочин з використанням свого службового становища, пропонуємо *розглядати службових осіб органів управління лісовими господарствами та лісовою охороною, а також службових осіб юридичних осіб-лісокористувачів*. Те, що ст. 246 КК України спеціально передбачатиме відповідальність за даний злочин, вчинений з використанням службового становища, дозволить кваліфікувати такі діяння тільки за зазначеною нормою про злочин проти довкілля без сукупності зі статтями, які містять відповідальність за службові злочини. При цьому варто пам'ятати, що правильне визначення суб'єкта злочину та належна його кваліфікація - одні з засобів посилення ефективності боротьби зі злочинами в галузі охорони довкілля, в тому числі з незаконною порубкою або незаконним перевезенням, зберіганням, збутом лісу.

Завершуючи аналіз суб'єкта злочину передбаченого ст. 246 КК України вважаємо за необхідне та доцільне окреслити деякі кримінологічні ознаки особи злочинця [73]. Хоча ознаки, котрі характеризують особу винного, не мають значення для кваліфікації, але вони повинні враховуватися при

призначенні покарання. Оскільки загальнотеоретичні питання характеристики особистості злочинця розроблені в кримінології досить повно, нами будуть розглянуті лише ті, які мають значення для індивідуалізації покарання за злочинні посягання в сфері охорони лісу.

Дослідження соціально-демографічних ознак злочинців за матеріалами узагальнення кримінальних проваджень показало наступне. За статтею, про незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, як правило, було притягнуто до відповідальності чоловіків (97 %). Частка жінок складає 3 %. [96, с. 83]. Дане співвідношення пояснюється, на нашу думку, біологічними, фізичними, психологічними відмінностями чоловіка і жінки. Чоловіки мають більшу фізичну силу, необхідну при заготівлі деревини, більшу витривалість, щоб дістатися до місця порубки, яке, як правило, знаходиться у віддаленому від населеного пункту районі.

Ще одним з найбільш важливих компонентів характеристики особистості винного є вік, оскільки, вікові особливості істотно впливають на поведінку людей, тягнуть за собою відмінності в соціальних функціях індивіда, обумовлених життєвим досвідом і стійкістю тих чи інших звичок [147, с. 328]. На користь попереднього судження вказують показники розподілу засуджених осіб за ознакою віку: 18–28 років – 30,5 %, 29–39 років – 31,5 %, 40–54 років – 26,9 %, решта – особи старших вікових груп, а також неповнолітні [96]. Порівняння вікових показників показує, що найбільш криміногенним віком є межі від 18–28 та 29–39 років. На їх частку в сукупності припадає більше половини винних (близько 62 %). Можемо стверджувати, що цей показник говорить про те, що саме найбільш працездатна частина населення вчиняє незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу.

Для того щоб пояснити причини кримінальної поведінки, необхідно звернутися до інших характеристик винного. Так, більша половина осіб, які вчинили незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу проживали в сільській місцевості – 76,8 % і не мали постійної роботи. Таким чином, незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу в

першу чергу пов'язані з негативними наслідками соціально-економічних перетворень в Україні: спад виробництва в селі, безробіття, зниження життєвого рівня в цілому, тощо. Крім того, відсутність опалювальних систем, комунальних служб, налагодженого побуту в сільській місцевості теж в своїй мірі спонукали окремих громадян до порушення кримінально-правових норм в першу чергу задля власного покращення соціально-побутових умов.

Стосовно освітнього рівня засуджених за ст. 246 КК України, то він доволі невисокий: базову середню освіту мали 65,9 % злочинців, професійно-технічну освіту – 24,2 % засуджених, вищу освіту – 8,2 %. У решти констатовано початкова освіта. У свою чергу вагомі показники базової середньої і професійно-технічної освіти свідчать про належність більшості злочинців до представників малокваліфікованої робочої сили [96, с. 84].

Так, завершуючи дослідження суб'єкта злочину передбаченого ст. 246 КК аналізом кримінологічної характеристики особи злочинця, можна зробити невеликий підсумок, що абсолютна більшість, тих хто вчиняє незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу – особи чоловічої статі, переважно з середнім рівнем освіти, які проживають в сільській місцевості, не мають постійного заробітку, раніше не судимі.

Починаючи дослідження суб'єктивної сторони злочину проти довкілля передбаченого ст. 246 КК України слід зауважити, що суб'єктивна сторона має важливе юридичне значення. Як складова частина підстави кримінальної відповідальності, вона дозволяє відмежувати злочинне діяння від незлочинного, оскільки не є злочином спричинення суспільно небезпечних наслідків за відсутності вини, а також необережне діяння, що карається лише за наявності умислу [130; 5; 51; 27; 26; 50]. У результаті якщо бракує суб'єктивної сторони кримінально караного діяння, як і кожного з інших трьох обов'язкових елементів складу злочину (об'єкта, об'єктивної сторони або суб'єкта), виключається й кримінальна відповідальність за вчинене діяння.

У свою чергу суб'єктивна сторона злочину характеризує психічне ставлення особи до скоєного нею злочинного діяння та суспільно небезпечних

наслідків які настають в результаті вчинення злочинних діянь передбачених Особливою частиною КК України.

У кримінальному праві в загальноприйнятому розумінні *суб'єктивна сторона злочину* – це внутрішній (імпліцитний) прояв суспільно небезпечного посягання, який дає уявлення про психічні процеси, що відбуваються у свідомості винної особи під час вчинення злочину, і характеризується певною формою вини, мотивом, метою, емоційним станом [284, с. 274]. Основною (обов'язковою) для кожного злочину ознакою суб'єктивної сторони є вина, тобто психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [187, с. 17].

Згідно ст. 24 КК України умисел поділяється на прямий і непрямий. Головна відмінність полягає у волі людини до настання суспільно небезпечних наслідків. Так при прямому умислі особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання. За непрямого умислу особа передбачає суспільно небезпечні наслідки свого діяння (дії або бездіяльності) і хоча не бажає, але свідомо припускає їхнє настання.

Мотив, мета, емоційний стан особи під час вчинення нею суспільно небезпечного посягання є факультативними ознаками суб'єктивної сторони злочину, проте їх встановлення сприяє правильній і повній оцінці вчиненого. *Мотив* злочину – усвідомлене спонукання особи, що викликало в неї рішучість вчинити злочин; це інтегральне психічне утворення, що спонукає особу до вчинення суспільно-небезпечного діяння та є його підставою (наприклад крадіжка вчинюється лише з корисливих мотивів; хуліганство – з мотивів явної неповаги до суспільства). *Мета* злочину – уявлення особи про бажаний результат, досягнути якого вона прагне, вчинюючи злочин (приміром, метою диверсії є ослаблення держави; фіктивного підприємництва – прикриття незаконної діяльності чи здійснення видів діяльності). *Емоційний стан* – сукупність емоцій і переживань, наявних в особі під час вчинення нею злочину

(наприклад, стан сильного душевного хвилювання під час умисного вбивства чи заподіяння тяжкого тілесного ушкодження) [189, с. 89]. У сукупності вина, мотив, мета, емоційний стан відображають зв'язок свідомості та волі особи в здійсненому нею діянні з його злочинними наслідками. Тут слушно додати, що факультативні ознаки суб'єктивної сторони (мотив, мета, емоційний стан) впливають на кваліфікацію лише тоді, коли вказані безпосередньо в диспозиції відповідної статті, але у всіх інших випадках вони враховуються судом при призначенні покарання як такі, що мають значення [128, с. 72].

Вина як головна ознака суб'єктивної сторони злочину передбаченого ст. 246 КК України визначається характером дій, які утворюють об'єктивну сторону аналізованого посягання, бо дія є проявом волі особи та її намірів [47, с. 11; 24, с. 41]. Тому, вина при незаконній порубці або незаконному перевезенні, зберіганні, збуті лісу впливає з самого формулювання закону, що описує об'єктивну сторону суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 246 КК України.

У той же час, у КК України немає будь-якої (навіть непрямої) вказівки на форму вини, то вона може бути визначена з урахуванням характеру діяння, оцінюваного в сукупності всіх його складових. Вважається неможливим здійснити порубку лісу з необережності, бо сам характер відповідних дій виключає варіант учинення їх інакше, як умисно [80, с. 103]. Якщо ж говорити про першу форму об'єктивної сторони досліджуваного злочину, то тут ми без сумніву погоджуємось із думкою науковців і також вважаємо, що в даному випадку незаконна порубка, або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу може вчинятись як з прямим, так і непрямим умислом. Адже особа може бажати заподіяння істотної шкоди або свідомо припускати настання такої шкоди.

Аналіз судової практики підтверджує, що умисел є саме тією формою вини, з якою вчиняється злочин, передбачений ст. 246 КК України. Зазвичай суди, описуючи фабулу судового рішення, підкреслюють, що особа діяла, маючи умисел здійснити незаконну порубку або незаконне перевезення,

зберігання, збут лісу. Типовим прикладом є вирок Вовчанського районного суду Харківської області від 28 квітня 2020 року у якому підкреслюється, що ОСОБА_1, знаходячись у лісовому масиві – квартал АДРЕСА_2 виділ АДРЕСА_3 підприємства «Вовчанське лісове господарство», що відноситься до лісопаркової частини лісів зелених зон, діючи умисно, протиправно, порушуючи встановлений порядок охорони, раціонального використання і відтворення лісу як важливого елемента навколишнього природного середовища, діючи всупереч порядку видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, не маючи лісорубного квитка, ордеру виданого Державним підприємством «Вовчанське лісове господарство», переконавшись, що його дії залишилися не поміченими сторонніми особами, самовільно, бензопилою ТМ«BKZ 5022 gm», яка йому належить, вчинив незаконну порубку дерев чим заподіяв майнову шкоду на загальну суму 60 063,36 гривень [30].

При цьому, в юридичній літературі думка про те, що окремі злочини проти довкілля (серед яких і незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу) характеризуються тільки умисною формою вини не є новою. [101, с. 27; 49, с. 24-25; 165, с. 10; 54, с. 120]. Однак ця позиція має різнобічні обґрунтування.

Наприклад, розглядаючи зазначене діяння як злочин з формальним складом, прибічники цього погляду роблять висновок, що воно взагалі не може бути вчинене з необережності. Річ у тому, що для наявності необережної вини особа має передбачати можливість настання суспільно-небезпечних наслідків своєї дії чи бездіяльності або ж не передбачати таких наслідків, маючи обов'язок та можливість їх передбачити; натомість, у формальних злочинах наслідки не є їхньою обов'язковою ознакою і знаходяться поза межами складу злочинного діяння [101, с. 27; 49, с. 24-25; 165, с. 10].

На нашу думку, ця позиція може бути прийнятною тільки відносно незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу у заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ, або в інших особливо

охоронюваних лісах, бо з огляду на раніше вивчений матеріал досліджуване нами злочинне діяння має формальний склад тільки в цій формі.

Зміст умислу винного в разі незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в заповідниках, на територіях та об'єктах ПЗФ або в інших особливо охоронюваних лісах включає усвідомлення відповідного статусу цих об'єктів [80, с. 137]. Аналогічну позицію підтримує О. О. Дудоров, стверджуючи, що дії, передбачені ч. 1 ст. 246 КК, вчинені у заповідниках або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах, характеризується прямим умислом: особа усвідомлює незаконний характер вчинюваної нею порубки лісу, відповідний статус об'єкта, де вона відбувається, і бажає її вчинити [79, с. 65].

У деяких випадках висновок про можливість здійснення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу тільки умисно ґрунтується на тому, що при скоєнні злочину, передбаченого ст. 246 КК України, винний передусім має усвідомлювати факт незаконності своїх дій та розуміти, що не має правомірних підстав для порубки або перевезення, зберігання, збуту лісу, а отже, робить протиправне діяння [54, с. 120]. Зазвичай, винний завжди усвідомлює це.

Як відомо, дана кримінально-правова норма є бланкетною, і факт протиправності незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу припускає порушення правових приписів - спеціальних правил, виконання яких є підставою для визнання дій, описаних у диспозиції ст. 246 КК України, законними. Але ж свідоме порушення спеціальних правил, що регулюють відносини в галузі охорони природи, якнайчастіше свідчить про підвищену небезпеку особистості винного, про явне нехтування екологічних інтересів суспільства в захисті та збереженні природних екосистем.

Таким чином, при здійсненні даного екологічного злочину з бланкетною диспозицією треба враховувати психічне ставлення винного не тільки до злочинного діяння взагалі, але й до факту порушення ним спеціальних правил та приписів. Як правило, інтелектуальний момент вини обмежується

усвідомленням суспільної небезпеки вчиненого діяння і не вимагає усвідомлення винним його протиправності. Керуючись принципом «незнання закону не звільняє від відповідальності», усвідомлення протиправності зазвичай не потребує доведення в кримінальному провадженні. Однак у випадку незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, що є порушенням спеціальних правил і результатом якого настають описані КК суспільно небезпечні наслідки, необхідне усвідомлення не тільки суспільної небезпеки діяння, але і його протиправності.

У свою чергу, саме усвідомлення кримінальної протиправності посягання, його заборонності нормами кримінального права свідчить тут і про усвідомлення суб'єктом суспільної небезпеки вчинюваного злочину, про розуміння ним соціальної значимості свого діяння, а саме його шкідливості. Усвідомлення суспільно небезпечного характеру незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу містить у собі також розуміння винним усіх обставин, що характеризують об'єктивні ознаки складу злочину, описаного в ст. 246 КК України. Останні охоплюють, крім характеру здійснюваних суспільно небезпечних дій, значимість об'єкта та предмета посягання, а також місце, час, спосіб його здійснення та інших обставин.

Особа, яка здійснює незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, тільки тоді може бути притягнута до кримінальної відповідальності за це діяння, коли вона усвідомлювала, що здійснює порубку або перевезення, зберігання, збут саме дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, або коли вчиняє зазначені вище дії у заповідниках або на територіях чи об'єктах ПЗФ або в інших особливо охоронюваних лісах; що ці деревостани є сироростучими, а не сухостійними і стоять на пні, а їх порубка фактично приведе до знищення природного стану.

Особа має розуміти також соціальну значимість предмета злочину, тобто усвідомлювати економічну й соціальну корисність лісу, яка не є однаковою. Так, умисел щодо здійснення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ, або в

інших особливо охоронюваних лісах включає усвідомлення суб'єктом даного діяння статусу зазначених об'єктів, територій та лісів [187, с. 562].

Усвідомлюючи ознаки предмета злочину, передбаченого ст. 246 КК України, винна особа опосередковано усвідомлює й ознаки об'єкта даного діяння. Наприклад, здійснюючи порубку або перевезення, зберігання, збут дерев і чагарників, особа повинна усвідомлювати, що, роблячи ці дії незаконно, вона заподіює шкоду певним інтересам і відносинам, які охороняються державою (а саме, інтересам з охорони лісів).

Свідомість суб'єкта даного злочину може охоплювати й інші обставини його вчинення: спосіб і засоби, місце і час здійснення порубки або перевезення, зберігання, збуту лісу. Таким чином, якщо при незаконній порубці винний свідомо обирає загально-небезпечний спосіб (як-от, вибухівка тощо), який призведе до знищення або пошкодження лісових масивів чи зелених насаджень, ці дії утворюють сукупність злочинів, передбачених ст. 245 та ст. 246 КК України [81, с. 182]. З огляду на диспозицію ст. 246 КК України, місце і час здійснення даного злочину ураховуються при обчисленні розміру шкоди, заподіяної лісовому господарству (див. «Такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу», затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 року № 665 [252]).

Таким чином, з огляду на результати дослідження такого елемента інтелектуальної ознаки умислу, як «передбачення суспільно небезпечних наслідків», вважаємо, що незаконна порубка дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях може бути здійснена як із прямим, так і з непрямым умислом.

При цьому у випадках незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах розмежування умислу на непрямий і прямий не має значення, бо розглянутий злочин у даній формі має формальний склад (тобто наслідки тут лежать поза межами необхідних ознак об'єктивної сторони, а отже, і складу злочину).

Інтелектуальна ознака умислу в цьому випадку включає лише усвідомлення суспільно небезпечного характеру вчиненого діяння, ставлення до наслідків тут не виникає (та й не може виникнути). Вольова ж ознака умислу обмежується бажанням здійснити конкретну дію [291, с. 179]. Від так, як злочин з формальним складом незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу в цій формі може бути вчинена лише з прямим умислом [129, с. 179].

Вивчаючи питання про зміст вольового елемента умислу в особи, яка вчинила незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут в лісах, захисних та інших лісових насадженнях (ч. 1 ст. 246 КК України), варто пам'ятати, що зазначене посягання є злочином із так званим матеріальним складом. Значить, волю особи та її спрямованість слід встановлювати відносно суспільно небезпечних наслідків, визначених у ст. 246 КК України, – шкоди заподіяваної лісовому господарству.

Відповідну думку підтримує і С. Б. Гавриш [54, с. 130], стверджуючи, що конкретним змістом вольового елемента умислу при здійсненні порубки лісу є бажання досягти злочинного результату, безпосередньо передбаченого в ст. 246 КК України, тобто результату в частині заподіяння істотної шкоди.

Поряд із цим О. В. Скворцова, під час дослідження проблеми кримінально-правової характеристики незаконної порубки лісу заперечувала думку С. Б. Гавриша, стверджуючи, що в законі істотну шкоду визначено лише абстрактно [278]. На її переконання правильніше, розглядати вольовий момент незаконної порубки лісу як наявність у суб'єкта злочину не бажання заподіяти істотну шкоду, а припущення, що його дії можуть її спричинити.

Таким чином, є ситуація, коли особа свідомо допускає настання шкідливих наслідків, передбачених у ст. 246 КК України. Значить, у більшості випадків існуватиме непрямий умисел відносно заподіяної шкоди. Однак ми не можемо повністю погодитись із думкою О. В. Скворцової так як у зв'язку з останніми законодавчими змінами в частині примітки до ст. 246 КК України було зазначено, що слід розуміти під істотною шкодою. Від так, аргумент

О. В. Скворцової у противагу позиції С. Б. Гавриша втратив свою актуальність в силу законодавчих перетворень.

Можна погодитися з В. Д. Пакутіним, з точки зору якого розглянутий злочин виражається в прямому умислі, оскільки винний усвідомлює, що не має дозволу на порубку або перевезення, зберігання, збут лісу, але бажає такі дії здійснити [204, с. 75]; причому наявність прямого умислу автор фактично пов'язує тільки з дією.

Ми переконані, що наявність прямого умислу відносно наслідків незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу (коли бажання зробити дію збігається з бажанням настання конкретного злочинного результату, передбаченого в ст. 246 КК України) існуватиме, наприклад, при вчиненні цього злочину або участі в ньому спеціального суб'єкта (причому особи, безпосередньо пов'язаної з веденням лісового господарства або охороною лісу). Ті самі лісники в силу своєї професійної діяльності, використання професійних навичок та досвіду роботи можуть заздалегідь припускати, що їхніми неправомірними діями буде заподіяно істотну шкоду лісовому господарству, а отже, прагнути настання цих суспільно небезпечних наслідків.

До речі, у правовій системі США до видання федеральних законів у галузі охорони довкілля, місцеві департаменти охорони здоров'я, санітарні управління та інші адміністративні органи запровадили правила, які передбачали кримінальну відповідальність взагалі, незалежно від умислу [318, с. 125]. Особа, що заподіяла шкоду навколишньому середовищу, підлягала цивільній та кримінальній відповідальності як за наявності злочинного умислу, так і без нього. Також, варто приділити окрему увагу і факультативним (додатковим) ознакам суб'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 246 КК України до яких відноситься мотив, мета, емоційний стан.

Мотив, мета і емоційний стан при незаконній порубці або незаконному перевезенні, зберіганні, збуті лісу відповідно до ст. 246 КК України не є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони, вони не конкретизовані і

можуть бути різними (корисливі спонукання, помста, хуліганство, заздрість тощо) [80, с. 137]. Хоча ці елементи і не є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони складу злочину, проте, мають практичну значимість і повинні обов'язково враховуватись судом при призначенні покарання.

Під мотивом, за загальним правилом, розуміють обумовлені потребами й інтересами, усвідомлені особою внутрішні спонукання, які надають їй рішучості вчинити злочин та керують нею при його скоєнні. Усвідомленість спонукань передбачає їхню соціальну оцінку особою, розуміння нею того, до чого призведе їхнє здійснення. Інакше кажучи, формування мотиву передбачає і постановку мети злочину [90, с. 88]. Так, мотив указує на те, чим особа керується, скоюючи злочин, чому вона це робить. А мета визначає результат, якого особа прагне.

Кожен із злочинів проти довкілля (у тому числі незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу) має специфічну спрямованість і мету, яку можна правильно розпізнати в процесі аналізу їхньої мотиваційної структури [274, с. 152]. Найпоширенішою мотивацією злочинної поведінки при незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганні, збуті лісу є наявність корисливих спонукань [52, с. 32]. Корисливі мотиви при вчиненні даного злочину виникають, як правило, у людей, схильних до наживи й накопичення. Наприклад, особи перетворюють браконьєрський промисел на бізнес, здійснюючи незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, лісу задля продажу деревини. У службової особи корислива зацікавленість з метою протиправного одержання матеріального зиску буде тоді, коли вона, скажімо, за винагороду сприяє незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуті лісу або вчинює цей злочин самостійно з використанням свого службового становища.

Важливо відзначити, що корислива зацікавленість є найпоширенішою, але не обов'язковою для незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. Інколи винні здійснюють ці протиправні дії, скажімо, за мотивами нехтування законодавства про охорону природи. Останнім часом

дедалі частіше зустрічаються хуліганські мотиви. Це, по суті, злочинні дії через бешкетництво, витівки, знічев'я, зі спортивного азарту (наприклад, бажаючи похизуватися своєю силою та вправністю, винні рубують дерева великого діаметра). До інших мотивів, за якими може вчинятись незаконна порубка лісу можна віднести вандалські спонукання (прикладом даного діяння може бути порубка екологічно та культурно цінних дерев у заповіднику).

Від так, на поведінку винного впливають різноманітні мотиви, здійснення яких реалізується шляхом досягнення певної мети, першорядна з яких – заволодіти деревостаном або чагарником [183, с. 30]. Найчастіше суб'єкт може керуватися відразу декількома мотивами, які доповнюють один одне, причому окремі з них відіграють провідну роль у здійсненні даного посягання. Оскільки злочин проти довкілля у вигляді незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу описано таким чином, що мотив, мета та емоційний стан перебувають за межами складу, слідчі (детективи) та судові органи в більшості випадків узагалі їх ігнорують. Наслідком цього є однакова відповідальність за одне й те саме діяння, тимчасом як ступінь суспільної небезпеки злочинів не тотожна. Тут варто сказати, що деякі мотиви злочинів виступають як загальні обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність. У ст. 66 КК України пом'якшувальною обставиною зазначено здійснення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних або інших обставин. Злочин проти довкілля (у тому числі незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу) можна скоїти через страх, що виник під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність (п. 6 ст. 66 КК України). Якщо мотив незаконної порубки лісу обумовлений крайньою необхідністю (наприклад, порубка дерев людиною, яка заблукала або замерзає в лісі), то ця обставина взагалі виключає суспільну небезпеку та протиправність діяння (ст. 39 КК України).

Крім того, правильне визначення мотиву, мети та емоційного стану при вчиненні суспільно небезпечного діяння дозволяє усвідомити зміст і сутність причин та умов, що спонукали винного до вчинення злочину, а також

встановити сукупність емоцій і переживань наявних в особі під час вчинення нею незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, зробити кримінологічний аналіз особистості злочинця і розробити заходи щодо запобігання даному кримінально караному діянню; вони повинні ураховуватися судом при визначенні видів та розмірів покарання за цей злочин. Одним словом, їхнє встановлення має не тільки теоретичне, але й важливе практичне значення.

Таким чином, завершуючи аналіз суб'єктивної сторони злочину передбаченого ст. 246 КК України можна зробити ряд висновків, основні позиції яких не є новими для сучасного українського кримінального права:

- суб'єктивна сторона незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в першій формі (у лісах, захисних та інших лісових насадженнях) характеризується умислом (прямим або непрямым);

- суб'єктивна сторона незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в другій формі (у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах) характеризується винятково прямим умислом.

- мотив, мета, емоційний стан не є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 246 КК України, але вони повинні бути досліджені органами досудового розслідування під час кримінального провадження, так як правильне встановлення мотиву, мети та емоційного стану дозволяє усвідомити зміст і сутність причин та умов, що спонукали винного до вчинення злочину, а також встановити сукупність емоцій і переживань наявних в особі під час вчинення злочину, що в подальшому в логічному ланцюжку доведення винуватості особи буде ураховуватися судом при визначенні видів та розмірів покарання за цей злочин.

На нашу думку, ці положення можна додати до роз'яснень Пленуму Верховного Суду України для їхнього використання при розв'язанні спірних ситуацій, які можуть виникнути в процесі визначення форми вини незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу як конкретного

кримінально караного діяння. Тим паче, що сьогодні, з огляду на нинішню редакцію ст. 246 КК України, це є вкрай актуально через велику кількість думок і різночитань з даного питання.

Висновки до розділу 2

1. Суспільна небезпека незаконної порубки або незаконного перевезення зберігання, збуту лісу визначається низкою чинників, серед яких: особлива цінність лісів для українського суспільства і держави; пряма загроза цілим екосистемам, включаючи цінні види флори і фауни; заподіяння істотної шкоди об'єктам природно-заповідного фонду та особливо охоронюваним лісам; заподіяння значних матеріальних збитків державі; тривалий і витратний процес відновлення лісів; поширеність таких злочинів порівняно з іншими посяганнями на довкілля.

2. Родовим об'єктом злочинів проти довкілля є сукупність суспільних відносин, що забезпечують охорону природного середовища навколо людини, його покращення та оздоровлення поряд з раціональним використанням та відтворенням природних ресурсів. Дана позиція не є принципово новою для науки кримінального права, але, на нашу думку, вона підсумовує найбільш логічні й обґрунтовані підходи до розв'язання питання про родовий об'єкт розглянутих злочинів.

Як основний безпосередній об'єкт такого складу злочину – екологічна безпека в частині охорони, раціонального використання та відтворення лісу як важливого елемента навколишнього природного середовища, а також порядок легального обігу деревини, що включає в себе правила і норми перевезення, зберігання, продажу як громадянами так і суб'єктами господарювання всіх форм власності.

Додатковий безпосередній об'єкт злочину проти довкілля – це ті екологічно важливі суспільні відносини, що порушуються злочинною дією або наражаються на небезпеку поряд з основним безпосереднім об'єктом. При

здійсненні незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу є підстави визнавати додатковим безпосереднім об'єктом порядок ведення лісового господарства. Разом з тим через перебування лісу в державній, комунальній або приватній власності, обов'язковим додатковим об'єктом незаконної порубки лісу вважаємо і відносини власності.

3. Об'єктивна сторона незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу має подвійну форму вираження, її диспозиція охоплює матеріальний (діянням у виді незаконної порубки дерев і чагарників; наслідками у виді заподіяної істотної шкоди, спричинення тяжких наслідків; причинним зв'язком між діянням і наслідком та місцем вчинення злочину у виді лісів, захисних та інших лісових насаджень) і формальний (діянням у виді незаконної порубки дерев і чагарників та місцем вчинення злочину у виді заповідників або територій та об'єктів природно-заповідного фонду, або інших особливо охоронюваних лісів) склади. Вчинення цього злочину проти довілля можливе лише шляхом виконання дії.

4. Незаконна порубка лісу – це суспільно-небезпечні діяння вчинене із заподіянням шкоди охоронюваним законом суспільним відносинам щодо раціонального використання лісового фонду, дерев, чагарників, які не відділені від пня та є сироростучими (живими) і ростуть у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду.

Незаконне перевезення лісу – це будь-які дії з переміщення дерев і чагарників, в тому числі і піал (рослин з тонким гнучким стеблом, які не здатні без опори зберігати вертикальне положення) будь-яким транспортом (потяг, літак, морське-річкове судно, автомобіль, гужовий транспорт, трактор, тощо) з одного місця в інше по всій території України.

Незаконне зберігання лісу – це вчинення будь-яких умисних дій, пов'язаних із фактичним володінням деревами, чагарниками, піалами, причому відповідальність настає незалежно від тривалості (часовий проміжок), способів

(таємно чи відкрито) і місця (приміщення, сховища, причепи великогабаритних транспортних засобів, тощо) зберігання.

Збут лісу – це будь-яке його умисне відчуження вчинене всупереч нормативним вимогам: використання дерев, чагарників та піал як засобів платежу, продаж, розмін, обмін, дарування, передача в борг і в рахунок боргу, програш в азартних іграх тощо.

5. Суб'єкт злочину передбачений ст. 246 КК України – загальний. Однак, у зв'язку зі збільшенням кількості вчинення незаконних порубок лісу службовими особами (ними безпосередньо або за їхнім розпорядженням чи при їхньому сприянні) вважаємо за своєчасне і необхідне, виділення в ст. 246 КК України спеціального суб'єкта та доповнення змісту статті кваліфікуючою ознакою *«...з використанням службового становища»*. Під особами, які вчинили злочин передбачений ст. 246 КК України *«з використанням службового становища»*, пропонується розглядати службових осіб органів управління лісовими господарствами та лісовою охороною, а також службових осіб юридичних осіб-лісокористувачів.

6. Головною (обов'язковою) ознакою суб'єктивної сторони складу злочину передбаченого ст. 246 КК є вина. Встановлено, що суб'єктивна сторона незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в першій формі об'єктивної сторони (у лісах, захисних та інших лісових насадженнях) характеризується умислом (прямим або непрямым), а у другій формі об'єктивної сторони (у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах) характеризується винятково прямим умислом; мотив, мета, емоційний стан не є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони даного складу злочину та на кваліфікацію не впливають, однак повинні враховуватися судом при призначенні покарання.

РОЗДІЛ 3

КВАЛІФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНУ ТА ПОКАРАННЯ ЗА НЕЗАКОННУ ПОРУБКУ АБО НЕЗАКОННЕ ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТ ЛІСУ

3.1 Кваліфікація злочину за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу

З часу набрання чинності КК України 2001 р. з'явилося чимало цікавих і змістовних наукових робіт, присвячених актуальним питанням кваліфікації як злочинів проти довкілля загалом, так і незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, зокрема. Водночас аналізовану проблематику (особливо її практичну складову) навряд чи можна визнати вичерпаною. У юридичній літературі висвітлюються різні проблеми, які стосуються забезпечення правильної, повної і точної кваліфікації незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. Однак дотепер немає одностайності стосовно більшості актуальних питань, які виникають в процесі кримінально-правової оцінки незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу [80].

Кримінально-правова кваліфікація є ключовою частиною процесу застосування кримінального законодавства. У кримінальному праві *кваліфікувати злочин* – означає встановити повну відповідність ознак фактично вчиненого діяння ознакам складу (складів) злочинів, що передбачені однією чи кількома кримінально-правовими нормами. Тобто ві злочину вирішує питання – які саме злочини вчинено та якими нормами ці злочини передбачені [3, с. 6].

У науці кримінального права та й взагалі у практичній діяльності правозастосовних органів, зазвичай процес кваліфікації злочину складається з трьох етапів. По-перше необхідно з'ясувати, чи є в скоєному діянні ознаки злочину або вчинене треба розглядати як адміністративний проступок; по-друге слід встановити чи наявні обставини, що виключають суспільну небезпеку

діяння, так як без суспільної небезпеки поведінка особи не може бути визнана злочинною.

На другій стадії, в разі виявлення злочинного характеру вчиненого діяння, потрібно встановити який розділ Кримінального кодексу охоплює розгляданий злочин, тобто виявити його родові ознаки.

Третій етап полягає в з'ясуванні, до якого виду злочинних екологічних діянь належить скоєне: наприклад, до незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу чи знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу тощо. Саме під час третього етапу кваліфікації відбувається подальша ідентифікація злочину в межах обраної статті Кримінального кодексу. В процесі ідентифікації встановлюється: чи є склад злочинного діяння простим або кваліфікованим і відповідно до результатів проводиться кримінально-правова оцінка тієї чи іншої кваліфікуючої обставини, встановлюється її вплив на кваліфікацію скоєного як екологічної злочинної поведінки.

Варто зауважити, що описана вище послідовність кваліфікації злочину відображає процес втілення відповідної *формули кваліфікації* (сукупності літерних і цифрових позначень, які вказують на кримінально-правові норми (статті, їх частини, пункти частин статей), що підлягають застосуванню). У процесі кваліфікації діянь, можуть застосовуватися водночас норми обох частин КК України – Загальної та Особливої [187, с. 18].

Із Загальної частини КК України у формулі кваліфікації злочинів зазначаються лише норми ч. 1 ст. 14 (готування до злочину), ч.2 ст. 15 (закінчений замах на злочин), ч. 3 ст. 15 (незакінчений замах), ч. 3 ст. 27 (організатор), ч. 4 ст. 27 (підбурювач), ч. 5 ст. 27 (пособник). Із Особливої частини КК України у формулі кваліфікації злочинів застосовуються тільки статті (їх частини пункти частин статей), що містять заборонювальні норми (наприклад, п. 6 ч.2 ст. 115, ч.1 ст. 121, ч.3ст.187, ст. 255), і не зазначаються статті, які містять роз'яснювальні та заохочувальні норми [187, с.18].

Наукові основи кваліфікації злочинів передбачають з'ясування положень щодо принципів, видів, функцій, значення, структури, підстав, передумов, правил, механізму, етапів, стадій кваліфікації злочину, юридичного закріплення її результатів, тощо [189, с. 152].

Як наголошує більшість теоретиків з кримінального права, під час кваліфікації слід дотримуватися послідовного аналізу елементів і ознак складу злочину (спочатку досліджуються об'єктивні ознаки складу, потім – суб'єктивні) [130]. Встановлення одних ознак уможлиблює виявлення інших (приміром, об'єкт посягання може визначатися через злочинні наслідки). У разі наявності всіх обов'язкових ознак об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони доходять висновку, що вчинене має кваліфікуватися за обраною кримінально-правовою нормою.

Правову основу кваліфікації незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу становить:

– Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р. – Основний Закон, що містить норми прямої дії, котрі можуть безпосередньо застосовуватися в процесі реалізації кримінально-правових відносин [119];

– Кримінальний кодекс України, прийнятий 5 квітня 2001 р. – головна юридична підстава кваліфікації незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу (ст. 246 КК України) [139];

– Лісовий кодекс, прийнятий 21 січня 1994 р. (у редакції Закону України від 8 лютого 2006 р.), із подальшими змінами – основний нормативно-правовий акт, який регулює лісові правовідносини в Україні [162];

– Земельний кодекс, прийнятий 25 жовтня 2001 р., з подальшими змінами (у частинні регулювання відносин, пов'язаних з обігом земель лісогосподарського призначення) [102];

– Закон України від 10 лютого 2000 р. «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» [242];

– Закон України від 2 грудня 2010 р. «Про мораторій на видалення зелених насаджень на окремих об'єктах благоустрою зеленого господарства м. Києва» [255];

– Указ Президента України від 4 листопада 2008 р. «Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів і зелених насаджень» [241];

– Указ Президента від 09 липня 2019 р. «Про деякі заходи щодо збереження лісів та раціонального використання лісових ресурсів» [240];

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» від 23 липня 2008 р. № 665 [252];

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» від 24 липня 2013 р. № 541 [253];

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Санітарних правил в лісах України» від 27 липня 1995 р. № 555 (у редакції постанови КМУ від 26 жовтня 2016 р. № 756) [251];

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України» від 23 квітня 1996 р. № 449 [246];

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил відтворення лісів» від 1 березня 2007 р. № 303 [248];

– Постанова КМУ «Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів» від 12 травня 2007 р. № 724 [249];

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок, від 16 травня 2007 р. № 733 [247];

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів» від 23 травня 2007 р. № 761 [237];

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил рубок головного користування в гірських лісах Карпат» від 22 жовтня 2008 р. № 929 [250];

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення державну лісову охорону» від 16 вересня 2009 р. № 976 [245];

– Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Про затвердження Інструкції про порядок погодження та затвердження розрахункових лісосік, від 5 лютого 2007 р. № 38 [110];

– Наказ Держлісгоспу України «Про затвердження Правил рубок головного користування» від 23 грудня 2009 р. № 364 [232];

– Наказ Держлісгоспу України «Про затвердження Інструкція з проектування, технічного приймання, обліку та оцінки якості лісокультурних об'єктів» від 19 серпня 2010 р. № 260 [109];

Зазначені ці та інші нормативно-правові акти, які регулюють сферу лісових правовідносин, дозволяють, зокрема, вирішувати питання про законність або незаконність здійсненої порубки, перевезення, зберігання, збуту лісу. Крім цього, слід мати на увазі, що, хоч зазначені акти не є складовою кримінального законодавства, у разі зміни чи скасування певних їхніх положень може фактично відбутися криміналізація або декриміналізація того чи іншого діяння [83].

Також додатковою юридичною підставою кримінально-правової кваліфікації незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу є положення міжнародних нормативно-правових актів які відповідно до ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства України. Передусім це стосується Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат (ратифікована Законом України від 7 квітня 2004 р. «Про ратифікацію Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат») і Протоколу про стаке управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат (ратифікований Законом України від 16 жовтня 2012 р. «Про ратифікацію Протоколу про стаке управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат»).

При цьому на наш погляд вкрай обмеженими виглядають можливості міжнародних нормативно-правових актів в частині додаткової юридичної

підстави кримінально-правової кваліфікації незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. Аналогічну позицію підтримує і О. О. Дудоров та Є. О. Письменський, зауважуючи, що практична цінність міжнародних нормативно-правових актів у цьому плані може полягати лише в сприянні вирішенню універсальних кримінально-правових питань (на кшталт визначенням меж, цілей і принципів кримінально-правового реагування на злочинність і злочинців, умов відповідальності за злочини, системи покарань, вихідних положень, умов і меж їхнього застосування тощо) або в розкритті змісту низки оціночних понять, які використовує КК України (зокрема, для позначення суспільно небезпечних наслідків у складі незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу) [80, с. 35–36].

Проведений аналіз складу злочину передбаченого ст. 246 КК України дозволив виявити наступні критерії, що відмежовують сферу кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу: по-перше, це істотний розмір заподіяної шкоди; по-друге, вчинення злочинного посягання повторно або за попередньою змовою групою осіб, а також стосовно особливо цінних або рідкісних порід дерев, або здійснення злочинного посягання на територіях, поставлених під особливу правову охорону (у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах), по-третє, вчинення діяння,

При цьому, залежно від характеру природного об'єкта та можливостей його ефективної охорони іншими методами, обсяг кримінально-правової охорони може бути різним. Саме тому існують подібні до вищезазначених критерії, які уможливають виділення кваліфікованих складів, що передбачають підвищену кримінальну відповідальність у необхідних випадках.

Разом із тим, доводиться констатувати, що здійснення кваліфікації злочину передбаченого ст. 246 КК України супроводжується низкою проблем, що знижує ефективність застосування чинного законодавства і поряд з іншими чинниками негативно впливає на реалізацію кримінально-правової відповідальності за даний вид злочину.

На нашу думку, погана ефективність боротьби з незаконними порубками або незаконним перевезенням, зберіганням, збутом лісу та іншими правопорушеннями у сфері злочинів проти довкілля частково обумовлюється низьким професійним рівнем працівників правозастосовних органів, які ведуть боротьбу з цим негативним соціальним явищем та відсутністю умов і можливостей здійснювати їх професійну перепідготовку за місцем роботи.

Аналіз результатів проведеного анкетування працівників органів досудового розслідування підрозділів Національної поліції України, підтвердив вищезазначене. Так 152 опитаних (76%) заявили, що їм доводилося вирішувати питання, пов'язані з кваліфікацією незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, 48 респондентів (23%) такої практики не мали, 102 співробітника (67%) відповіли, що вони зазнавали труднощів при кваліфікації злочинів проти довкілля.

Результат проведеного анкетування дає змогу окреслити та виділити основні негативні фактори на які посилялись респонденти відповідаючи на питання, що саме на їхню думку в практичній діяльності правоохоронних органів обумовлює проблеми при кваліфікації незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу:

- відсутність необхідних навичок в розслідуванні цієї категорії кримінальних проваджень – 69 анкетованих (35%);
- наявність великої кількості нормативно-правових актів, які доводиться досліджувати та аналізувати під час досудового розслідування - 148 опитаних (74%);
- складність конструкції складу злочину – 42 співробітника (28%).

Крім того, 180 респондентів (90%) стверджують, що кримінально-правова норма яка передбачає відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу потребує вдосконалення.

В ході проведення анкетування співробітників правоохоронних органів ставилося питання і про те, з якою метою, в більшості випадків вчиняються незаконні порубки або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу? Так ось

196 співробітників з 200 анкетованих - 98% відповіли, що незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу зазвичай вчиняється з метою подальшого продажу деревини. Лише 4 поліцейських відповіли, що порубки на їхню думку, відбуваються частіше з метою подальшого будівництва, тобто використання деревини в якості будівельного матеріалу.

Таким чином, дії пов'язані з незаконною порубкою або незаконним перевезенням, зберіганням лісу, на думку фахівців, вчиняються з метою подальшого збуту деревини і отримання при цьому грошових коштів.

Тут варто додати, що у випадках коли злочин проти довкілля вчиняється повторно або за попередньою змовою групою осіб або коли шкідливий вплив на довкілля заподіяв тяжкі наслідки, тоді постає питання про виділення *кваліфікованого* або *особливо кваліфікованого* складів злочину. Це зумовлено тим, що наявність зазначених обставин неабияк підвищує суспільну небезпеку посягання на навколишнє середовище, що і відповідно супроводжується посиленням кримінальної відповідальності.

За результатами узагальнення дослідженого матеріалу кримінальних проваджень, порушених за фактом вчинення злочину передбаченого ст. 246 КК України було встановлено, що питома вага осіб, які, будучи раніше судимими за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, знов її вчинили, порівняно невелика і становить біля 1.5% загальної кількості засуджених за цією статтею.

Однак у разі, коли зазначена ситуація все-таки присутня, це впливає на визначення відповідальності за вчинення злочину передбаченого ст. 246 КК України. Звідси впливає, що проблема аналізу особливостей «повторності» даного кримінально караного діяння як ознаки, що характеризує особистість злочинця, порушується досить влучно. Так як врахування цієї ознаки дозволяє правильно розв'язати питання про індивідуалізацію відповідальності й покарання, виявити причини скоєння злочину, що сприяє профілактиці таких посягань.

Тут слушно додати, що вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу повторно слід відрізнати від продовжуваного злочину. Повторність присутня лише тоді, коли особа здійснила не менше двох різночасних, самостійних за задумом незаконних порубок, або незаконних перевезень, зберігань, збуту лісу [52, с. 31]. У той час як для продовжуваного злочину характерна реалізація єдиного злочинного наміру на здійснення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання чи збуту лісу в певному розмірі в кілька прийомів (наприклад, заготівля стовпів для паркана в тому самому лісі впродовж декількох днів) [205, с. 42].

Водночас, треба пам'ятати, що незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу як продовжуваний злочин характеризується одним джерелом здійснення посягання (ліс або лісові насадження), одним способом дії, невеликим проміжком у часі між окремими епізодами лісових правопорушень, прагненням досягти єдиного злочинного результату. При цьому кожна з порубок або перевезення, зберігання, чи збут лісу має характер не самостійного злочину, а виступає етапом, продовженням одного й того самого злочинного діяння, і питання про відповідальність за скоєне вирішується з урахуванням загального розміру заподіяної порубкою шкоди [54, с. 157].

Слід також зазначити, що від незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу вчиненого повторно та від продовжуваного злочину у вигляді незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу необхідно відрізнати дії, які у своїй сукупності становлять одну порубку або одне перевезення, зберігання чи одноразовий збут лісу як простий одиничний злочин, або один епізод продовжуваного злочину у вигляді даного лісового правопорушення.

Наприклад, незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу може складатися з цілого комплексу дій (вибір місця рубання, конкретного деревостану, його рубання і розпилювання, вивезення заготовленої деревини

тощо). Причому вони розглядаються лише як одна порубка, або як одне перевезення. Винний спочатку може виконати тільки частину зазначених дій (зробити порубку), а після закінчення певного проміжку часу, скажімо, вивезти деревину з лісу [153, с. 521].

Беручи до уваги те, що факт скоєння злочину повторно підвищує не тільки його суспільну небезпеку, але й суспільну небезпеку особи, яка вчинила це кримінально каране діяння, а також з огляду на наслідки незаконних порубок лісу для довкілля нашої держави ми цілком підтримуємо нещодавні законодавчі зміни відповідно до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат в результаті яких було доповнено ст. 246 КК України кваліфікуючою ознакою («дії вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб») [235], що в свою чергу передбачає більш сувору санкцію покарання.

Таким чином, за загальним правилом відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України, повторність може враховуватись судом при призначенні покарання як обставина, що обтяжує відповідальність винної особи. Однак у нашому випадку коли відповідна кваліфікуюча обставина передбачена безпосередньо в статті Особливої частини КК України (ч. 2 ст. 246) як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує [139].

До речі, С. Б. Гавриш, виділяв один із найскладніших видів повторності, що негативно характеризує суб'єкта злочину, вчинення незаконної порубки лісу у вигляді промислу [54, с. 158]. Зазначивши що *незаконна порубка лісу, вчинювана у вигляді промислу* – це така систематична порубка (тобто здійснення винним трьох і більше незаконних порубок), що є для винного більш-менш постійним джерелом доходів або способом систематичного збагачення. При цьому пояснивши, що поодинокий факт порубки, навіть для наступного продажу лісу, не може визнаватися вчинюваним у вигляді промислу, так як тут відсутня його спеціальна ознака – систематичність діяльності для отримування постійного доходу. Таким чином, здійснюючи порубки лісу два і більше разів та залишаючись непокараними, особи частіше

за все не зупиняються на досягнутому, а свідомо перетворюють таку діяльність на основне чи додаткове джерело прибутку або на спосіб збагачення. Тут корисливі мотиви починають домінувати й визначати поведінку винного. Порубка лісу стає для суб'єкта своєрідним заняттям, яке приносить незаконний прибуток, тобто повторність переростає в промисел. Причому при незаконній порубці у вигляді промислу користь виступає немовби конструктивною ознакою цієї кваліфікуючої обставини, і відповідно якщо в поведінці винного немає корисливих мотивів і цілей, то в його діях немає і промислу [54, с. 135]. Тому, корисливий мотив є основною характерною ознакою промислу на відміну від повторності.

Однак слід мати на увазі: за наявності необхідних умов чинне законодавство дозволяє вважати факт здійснення злочину в минулому недостатньою підставою для визначення вторинного здійснення порубки або перевезення, зберігання, збуту лісу як повторного. Підставою відмови у визнанні факту повторності може бути закінчення строків давності притягання особи до кримінальної відповідальності за вчинення першого злочину (ст. 49 КК України) або погашення чи зняття судимості (ст. ст. 89 і 91 КК України). Як правильно писав В. Н. Кудрявцев, оскільки інститут повторності відбиває певну спадковість антигромадської поведінки, а не просто факт вторинного порушення норми закону, то не може не враховуватися тривалий проміжок часу, що минув між першим та другим злочинами, впродовж якого засуджений займався суспільно корисною працею. Закінчення строку давності або погашення судимості свідчить про те, що в поведінці засудженого не можна розгледіти жодної лінії злочинної поведінки [150, с. 309].

Продовжуючи аналізувати проблемні питання кваліфікації злочину передбаченого ст. 246 КК України слід сказати, що з останніми законодавчими змінами окрім повторності відповідна частина статті була доповнена ще однією кваліфікуючою ознакою, а саме «дії вчинені за попередньою змовою групою осіб» [235]. Тут варто наголосити, що здійснення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу з такою формою співучасті, як

злочинна організація, законодавець не припускає, бо, як зазначалося раніше, досліджуване кримінально каране діяння є злочином середньої тяжкості. А як відомо, злочинні організації створюються для безпосереднього скоєння тяжких або особливо тяжких злочинів (ч. 4 ст. 28 КК України).

Тепер необхідно зауважити, що, вчинення незаконної порубки дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, а також перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників, що заподіяли істотну шкоду повторно або за попередньою змовою групою осіб буде утворювати кваліфікований склад злочину передбаченого ч. 2 ст. 246 КК України. Але в подібних випадках потрібно пам'ятати, що при простій співучасті (співвиконанні) дії всіх співучасників кваліфікуватимуться лише за ст. 246 КК України (ч. 1 ст. 29). Тобто коли співучасники діють як виконавці (співвиконавці). При співучасті з розподілом ролей дії виконавця, відповідно до ч. 2 ст. 29 КК України, кваліфікуватимуться за ст. 246 КК України, а дії інших співучасників – за цією самою статтею Особливої частини, але з обов'язковим посиленням на відповідну частину ст. 27 КК України залежно від характеру виконуваної співучасником ролі (організатор, підбурювач або пособник).

До речі, варто знати, що злочин, вчинений групою осіб за попередньою змовою, характеризується такими ознаками:

- 1) участь кількох (двох і більше) осіб;
- 2) попередня змова.

Учасники групи осіб за попередньою змовою можуть бути як виконавцями, так і співучасниками різних видів (організатори, підбурювачі, пособники). У зазначеній формі має місце співвиконавство (усі учасники беруть участь у виконанні об'єктивної сторони) й співучасть з розподілом ролей (поряд з виконавцем є будь-який інший співучасник – організатор, підбурювач, пособник) [46].

Попередня змова як кримінально-правова ознака злочинного об'єднання – це домовленість кількох осіб (двох і більше) про спільне вчинення злочину, що відбувається заздалегідь, тобто до початку його вчинення. Основною

відмінністю «попередньої змови» від інших ознак є те, що вона стосується домовленості про конкретний злочин і відбувається до початку виконання об'єктивної сторони складу злочину. Причому проміжок часу між домовленістю і реальним початком учинення злочину різний і вирішальної ролі не відіграє. Домовленість досягається словами, жестами, умовними знаками, а іноді поглядами як за тривалий час до початку вчинення злочину, так і за кілька годин, хвилин чи секунд. Початком учинення злочину вважається початок виконання об'єктивної сторони злочину. Усі погодження до початку замаху є попередніми [189].

Таким чином група осіб за попередньою змовою відрізняється від групи осіб певними ознаками:

1) роллю співучасників (у групі осіб усі діють як виконавці, а в групі осіб за попередньою змовою можливий розподіл ролей, тобто є виконавець, організатор, підбурювач або пособник);

2) моментом досягнення змови (у групі осіб за попередньою змовою вона досягається до початку вчинення злочину, а в групі осіб – після) [187, с. 98].

На сьогодні доводиться констатувати, що частота незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу вчинювана у складі значної кількості осіб дійсно зростає, збільшуються також її масштаби. В сучасних реаліях уже слід говорити про браконьєрство щодо лісових ресурсів України, передовсім заради збуту лісу не тільки в межах нашої держави, але й за кордон. Наразі одинаки із сокирами трапляються рідше. Все частіше ліси (заповідники), вирубують добре підготовлені групи осіб котрих прозвали в народі «Чорні лісоруби» [304]. Як правило вони працюють винятково «на замовлення», використовуючи при цьому спеціальну техніку, найманих робітників, а також залучають до цього «промислу» окремих працівників лісових господарств. У браконьєрів з'явилася практично безвідмовна тактика. Вдень дерева трохи підпилюють, що важко помітити під час обходу, а вже вночі приїжджають лісовози (машини спеціально обладнані для перевезення деревини).

Таким чином, на наш погляд ч. 2 ст. 246 КК України яка передбачає вчинення діяння «групою осіб за попередньою змовою» станом на сьогодні є затребуваною та має вкрай важливе значення у конструкції даної статті. Більше того, як ми вже зазначали, для ефективного застосування кримінально-правової норми в частині кваліфікації злочину передбаченого ст. 246 КК України необхідно виділити окрему частину статті яка б визначала відповідальність для особи, що вчинила, або сприяла вчиненню незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу з використанням свого службового становища.

Причому ця кваліфікуюча ознака, має охоплювати як випадки здійснення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу групою осіб без попередньої змови, так і за попередньою змовою; тобто, попередня змова співучасників не буде обов'язковою для кваліфікації, хоча, звичайно, скоєння даного злочину вимагає попередньої підготовки (як-от, визначення місця його здійснення, підготовка знаряддя порубки дерев і чагарників, транспортного засобу для вивозу деревини тощо).

Під час кваліфікації злочину передбаченого ст. 246 КК України, неможливо оминати увагою той факт, що зміст ч. 4 даної статті окреслює *особливо кваліфікований* склад. Тобто склад злочину з обставинами, що обтяжують відповідальність, надаючи злочину виняткової суспільної небезпечності [187]. В даному випадку мова йде про вчинення незаконної порубки дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників, або відповідні дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або вчинені у заповідниках або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах якщо такі дії спричинили тяжкі наслідки [139].

Відповідно до п. 5 підрозділу 1 розділу XX Податкового кодексу України для адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації адміністративних або кримінальних правопорушень, сума неоподаткованого

мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року. У свою чергу податкова соціальна пільга дорівнює 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи [220]. Станом на 1 січня поточного року розмір прожиткового розміру для працездатних осіб становить 2 102 грн., звідси вираховуємо, що податкова соціальна пільга дорівнює 1051 грн [239].

Таким чином, під тяжкими наслідками зазначеними у ч. 4 ст. 246 КК України законодавець на початок 2020 року передбачає діяння, що спричинили шкоду у сумі яка перевищує 63 060 грн.

Досі залишається ще одним із дискусійних питань у науковій площині та проблемою застосування на практиці можливість кваліфікації за сукупністю злочинів незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу із наступним привласненням зрублених в лісі дерев.

Аналіз правозастосовної практики свідчить про наявність неоднозначних та суперечливих випадків кваліфікації діянь незаконної порубки з наступним заволодінням лісом за сукупністю злочинів. Як приклад, у лютому 2019 року було відкрито провадження за ч. 3 ст. 185 та ст. 246 КК України за фактом незаконної порубки мешканцями Новомосковського району Дніпропетровської області дуба на території урочища «Товсте» [302]. Однак з огляду на формування судової позиції кваліфікація окреслених дій повинна бути здійснена виключно за ст. 246 КК України і тільки у випадку заволодіння лісом, який зрубаний іншими особами, дії порушників можуть кваліфікуватись як крадіжка [42].

На наш погляд така сформована практика є очевидною з огляду на постанови пленуму Верховного суду України від 10 грудня 2004 р. «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля», де в п. 9 відзначено, що заволодіння деревами, зрубаними та підготовленими до складування або вивезення, залежно від обставин справи слід кваліфікувати за відповідними частинами ст. 185 КК України або іншими статтями, якими

передбачено відповідальність за вчинення злочинів проти власності [260]. Як зазначає О. В. Скворцова в подібних випадках мова йде не про ліс як об'єкт природи, а про товарну продукцію – деревину, вилучену з довкілля шляхом докладання праці. Причому особа усвідомлює, що такі предмети вже «вибули» з довкілля за допомогою докладання до них праці, а також мають певну вартість і є майном [278, с.170].

Серед вчених-юристів є різні думки з питання розмежування природного ресурсу і категорії товару, а саме моменту, коли природний ресурс набуває статус майна.

Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу в дійсності може в подальшому перерости в розкрадання, зокрема в крадіжку, за умови того, що після вчинення злочинних діянь передбачених ст. 246 КК України, деревина була виявлена співробітниками лісового господарства, було проведено обрахунок обсягу, проставлені таврування, тощо. На професійній мові співробітників лісництва, це має назву секвестрування деревини, тобто встановлення на балансові рахунки підприємства. Так от якщо деревина була секвестрована, то після цього вона набуває іншого статусу, переходить в категорію товарно-матеріальних цінностей, і має власника в особі лісового господарства, і якщо після цього, деревина, навіть залишена на місці лісової ділянки, але оприбуткована співробітниками лісового господарства, була викрадена, то вчинене слід кваліфікувати ні що інше, як крадіжка (ст. 185 КК України).

До речі, в цій ситуації варто погодитись із думкою Л. Д. Демидовою, яка обґрунтовуючи можливість кваліфікації посягань на довкілля за сукупністю, зазначає, що природні ресурси можуть бути предметом злочинів як проти довкілля, так і проти власності залежно від їх:

- 1) введення в цивільно-правовий або (та) економічний обіг без відокремлення від екосистеми (наприклад, земельна ділянка чи ліс передається у власність фізичної особи, але ця земля чи ліс залишаються складовою екосистеми);

2) належності до екосистеми без введення в обіг [71, с. 270].

В якості рекомендацій для роботи правоохоронних органів, слід зазначити, що у випадках коли незаконна порубка лісу не була виявлена співробітниками лісового господарства, а деревина не була секвестрована, говорити про крадіжку буде помилково, так як умовний власник (хоча і незаконний), не змінився, а подальші дії які направлені на легалізацію деревини, шляхом здійснення продажу, дарування, обміну на інше майно, оплаті наданих послуг чи виконання робіт можуть кваліфікуватись додатково за ст. 198 КК України (придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом).

При цьому з об'єктивної сторони дії, які вчиняються під час вивезення деревини, самі по собі не створюють окремого складу злочину, а лише є частиною незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. Таким чином, на наш погляд, при вчиненні злочину передбаченого ст. 246 КК України нема підстав додатково кваліфікувати дії за ст. 185 КК України у випадку вивезення деревини, яка не була поставлена на баланс лісового господарства.

На нашу думку, акцент боротьби з незаконною порубкою або незаконним перевезенням, зберіганням, збутом лісу повинен бути дещо змінений: в обов'язковому порядку необхідно виявляти не лише браконьєрів, а й покупців деревини та притягувати їх до відповідальності (в даному випадку за ст. 198 КК України. У разі якщо покупцем, виступає юридична особа (будь-якої форми власності) до такої відповідальності повинні притягуватись її керівники, інші службові особи, що дали вказівку (згоду) на придбання такої продукції, так як їх діяльність на посаді безпосередньо пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або вони виконують такі функції за спеціальними повноваженнями, якими були наділені органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом

або законом, або конкретні особи, які виконують управлінські функції в комерційній або іншій організації. В таких випадках може постати питання ще й про застосування ст. 364 (Зловживання владою або службовим становищем), ст. 364-1 (Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми) КК України.

У той же час, відповідні положення було б доцільно відобразити у спеціальній постанові Пленуму Верховного Суду України. На наше переконання подібна практика мала б величезний запобіжний ефект.

Крім того, варто вжити ще ряд заходів, які могли б знизити рівень злочинності у сфері охорони довкілля, зокрема:

1) посилити роль кримінального законодавства шляхом часткової зміни і посилення санкцій за вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання чи збуту лісу. При цьому окрім кримінального варто удосконалити ще адміністративне та інше природоохоронне законодавство в частині, що стосується захисту навколишнього середовища;

2) прийняти спеціальну програму (організаційні, фінансові, освітні заходи) розвитку екологічної освіти серед населення та сприяти удосконаленню діяльності правоохоронних, інших державних органів, що здійснюють захист лісового комплексу;

3) у структурі Національної поліції України створити спеціалізований підрозділ екологічної поліції зі спеціальними завданнями. До числа яких пропонуємо віднести: запобігання, виявлення та припинення екологічних правопорушень; розслідування злочинів проти довкілля; здійснення інших заходів з охорони навколишнього середовища.

Підсумовуючи вищевикладене, хотілося б відзначити наступне: проведене нами анкетування 200 співробітників органів досудового розслідування Національної поліції України з багатих на лісові насадження регіонів країни, зокрема Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Житомирської області надало змогу детальніше та більш практично розглянути проблеми, з якими зустрічаються правоохоронні органи в своїй повсякденній діяльності при

кваліфікації незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу.

3.2 Покарання за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу

Одним із компонентів формування правової держави є оновлення та вдосконалення кримінально-правових заходів реагування на вчинений злочин, серед яких важливе місце посідає кримінальне покарання, від правильного застосування якого певною мірою залежить успішність протидії злочинності. Призначення покарання – завершальний етап розгляду кримінального провадження.

Постановляючи обвинувальний вирок і призначаючи покарання, суд завжди вирішує два питання:

- 1) перше пов'язане з кваліфікацією злочину за відповідною статтею (частиною статті) КК України;
- 2) друге – з призначенням покарання у межах санкції статті КК України, за якою кваліфіковане діяння винної особи, з урахуванням відповідних положень Загальної частини КК України.

Призначити особі покарання, яке буде необхідним та достатнім для її виправлення та запобігання нових злочинів, є одним із відповідальних і важливих завдань суддів у їх правозастосовчій практиці.

У КК України в ч. 1 ст. 50 зазначено, що покаранняє заходом примусу, що призначається від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

У наведеному понятті покарання можна виділити основні його ознаки:

- 1) покарання є заходом державного примусу, який встановлений кримінальним законодавством. Тобто, примус забезпечується силою державної влади у межах закону. Покарання забезпечує законслухняність як з боку

особи, яка вчинила злочин, так і інших осіб. Примус, який закріплюється у санкції кримінальної норми Особливої частини КК України, має бути необхідним і достатнім засобом для виконання завдань, визначених у ст. 1 КК України;

2) покарання застосовується лише за вироком суду. У ст. 2 КК України зазначено, що особа не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Закон відмежовує покарання від інших засобів кримінально-правового впливу, яким, зокрема, є звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з: дійовим каяттям (ст. 46 КК України), передачею особи на поруки (ст. 47 КК України), зміною обстановки (ст. 48 КК України), застосування заходів медичного характеру (ст. 92 КК України), примусових заходів примусового характеру (ст. 105 КК України) тощо. Ці та деякі інші засоби впливу є винятковими і застосовуються, як правило, до особи, яка вчинила злочин невеликої тяжкості;

3) покарання може бути застосовано лише за вироком суду від імені держави, це надає йому публічний характер. До виключної компетенції суду належить як застосування покарання, так і звільнення від нього (крім звільнення від покарання в результаті амністії чи помилування);

4) покарання – це кара за вчинений злочин. У ч. 1 ст. 50 КК України зазначено, що покарання полягає у передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Засуджений зазнає кари за вчинений злочин, яка проявляється у передбаченому законом обмеженні його прав та свобод. Так, винна особа за вироком суду може зазнати таких обмежень, як: волі, спілкування з іншими громадянами, права на свій розсуд обирати вид трудової діяльності (при позбавленні права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю), це можуть бути і матеріальні обмеження (при виправних роботах, штрафі, конфіскації майна);

5) у покаранні виражається негативна оцінка з боку держави як вчиненого злочину, так і особи, яка його вчинила. Така оцінка міститься у обвинувальному вирoku суду;

6) покарання має особистий характер. Як призначення покарання, так і його виконання можливі тільки у відношенні до винної особи. Покарання не може бути покладено на близьких і рідних винної особи;

7) покарання тягне за собою судимість (ст. 88 КК України). Судимість – це передбачені законом несприятливі правові наслідки для засудженого, вони тривають протягом зазначеного у законі часу [186, с. 146-147; 82, с. 122-123; 134, с. 92].

У той же час, слід пам'ятати, що покарання завжди носить особистий характер [132, с. 159]. Наведені ознаки покарання не є вичерпними, їх кількість може бути більшою. Наприклад, розглядаючи різні тлумачення покарання, В. М. Орлов виокремив двадцять шість основних характеристик поняття покарання [199, с. 77].

До речі, Кримінальний кодекс 1960 року не містив визначення покарання, але при цьому у кримінально-правовій доктрині поняття покарання досліджувалось багатьма вченими, проте єдиного підходу до розуміння цього терміну не існує [208, с. 65].

Наприклад, М. Д. Шаргородський писав, що це є захід державного примусу, що застосовується тільки судовою владою до осіб, які вчинили злочин і має на меті попередження вчинення нових злочинів з боку осіб, які їх вчинили, та інших нестійких членів суспільства [305, с. 6–7].

Іншою є думка С. В. Полубінської, яка вважає, що покарання – це кара, тобто умисне заподіяння винному встановлених законом страждань і позбавлень, спеціально розрахованих на те, що він їх буде зазнавати [223, с. 45].

М. І. Бажанов вважав, що покарання супроводжується виховними заходами при відбуванні покарання. Але вони не є ознаками покарання. Суттєвою ознакою, що забезпечує мету покарання, є кара [135, с. 131–132].

Огляд кримінально-правової літератури показав, що поняття покарання використовується в різноманітних значеннях: як реакція держави на вчинений злочин; як правовий наслідок вчинення злочину; як спосіб (форма) кримінальної відповідальності; як засіб (інструмент) кримінально-правової боротьби із злочинством; як кара (відплата) винному за вчинене; як форма (захід) державного примусу, що застосовується до винного; як біль (позбавлення, страждання), шкода, яка спричиняється на основі судового вироку винному у вчиненні злочину.

Однак у будь-якому випадку покарання повинно застосовуватися з дотриманням основних напрямів, властивих каральній політиці держави: застосування суворих видів покарання до осіб, що вчинили тяжкі або особливо тяжкі злочини, а також до активних учасників організованих груп і злочинних організацій; застосування покарань, не пов'язаних із ізоляцією винного від суспільства і навіть звільнення від відбування покарання осіб, що вперше вчинили злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів.

Слід звернути увагу, що правова сутність покарання полягає в передбачених законом обмеженнях прав і свобод засудженого, адже при призначенні покарання особа ставиться в такі умови, за якими несе ті чи інші обмеження особистого, майнового чи іншого характеру [186, с. 145].

Верховний Суд України у постанові Пленуму «Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина» [258] зазначив, що кримінальне покарання найбільш істотно обмежує конституційні права людини і громадянина. Тому воно повинно призначатися засудженим у суворій відповідності до вимог закону про його загальні засади і мету з урізуванням конкретних обставин справи і даних щодо особи підсудного, при призначенні покарання недопустимо зважати на обставини, не передбачені законом.

При цьому примус, що забезпечується силою державної влади в межах закону, є ефективним засобом забезпечення виконання кожною особою конституційного обов'язку неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Хоча незважаючи на великі потенційні можливості, примус є не головним, а крайнім засобом боротьби зі злочинністю. Сила примусу, що міститься в санкції кримінально-правової норми Особливої частини КК України, має бути необхідною і достатньою для реалізації завдань, визначених у ст. 1 КК України.

У свою чергу держава законодавчо встановлює підстави і межі кримінальної, цивільної та дисциплінарної відповідальності службових осіб у разі порушення встановленого нею порядку застосування і виконання покарання, тобто у випадку незаконного застосування і виконання даного заходу примусу. Тому у випадку скасування вироку суду як неправомірного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням [72, с.49–50].

Згідно ч. 2 ст. 50 КК України покарання має за мету:

- кару;
- виправлення засуджених;
- запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами [139].

Однак на нашу думку, говорячи про кару як мету покарання за КК України, необхідно підкреслити, що в українському законодавстві лише відтворена ідея кари, а на її застосування покладені істотні обмеження (заборонені тілесні покарання незалежно від характеру вчиненого злочину), а при формуванні кримінально-правових санкцій хоча і використовується принцип пропорційного застосування кримінальної відповідальності, але в обмеженому вигляді [9, с. 150].

На необхідність призначення справедливих покарання указує Пленум Верховного Суду України в Ухвалі від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» [259]. Зокрема, суддям рекомендовано звернути увагу на те, що під час призначення покарання, у кожному конкретному випадку необхідно суворо дотримуватись вимог ст. 65 КК України щодо загальних засад призначення покарання, обов'язково враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, дані про особу винного і

обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання, оскільки саме через це реалізуються принципи законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання [184, с. 140].

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 65 КК України суд призначає покарання у межах, встановлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України [139]. Однак з метою забезпечення принципу справедливості призначення покарання для випадків, коли навіть застосування мінімального покарання, що передбачене санкцією статті, є занадто суворим, законодавець у ч. 1 ст. 69 КК України закріпив можливість суду призначити особі, яка вчинила злочин, більш м'яке покарання, ніж передбачено законом. Згідно з ч. 1 ст. 69 КК України за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, або перейти до більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за цей злочин.

До речі, до внесення Законом України від 15 квітня 2008 р. [236] змін до кримінального законодавства суд мав можливість призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, лише за особливо тяжкий, тяжкий злочин або злочин середньої тяжкості. Проте, Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 69 КК України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 р. було визнано неконституційним положення ч. 1 ст. 69 КК України в частині, яка унеможлиблює призначення особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, більш м'якого покарання, ніж передбачено законом [266].

При цьому визначаючи загальні засади призначення покарання, необхідно обов'язково враховувати обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. Так, 15 квітня 2008 р. КК України був доповнений ст. 69¹, відповідно до якої за

наявності обставин, що пом'якшують покарання, передбачених п. 1 та 2 ч. 1 ст. 66 КК України, відсутності обставин, що обтяжують покарання, а також при визнанні підсудним своєї вини, строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України [139].

Звичайно, прийняття цієї норми, є важливим кроком в реалізації ідеї конкретизації кримінально-правового значення обставин, що пом'якшують покарання в тому числі і за злочини проти довкілля, зокрема і за вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, оскільки одним із способів забезпечення індивідуалізації покарання є реалізація одного із загальних засад призначення покарання – обліку пом'якшуючих та обтяжуючих обставин.

Разом з тим, на думку П. С. Дагель, «на індивідуалізацію покарання впливають не тільки обставини, що розкривають характер і ступінь суспільної небезпеки особистості, а й інші обставини, що характеризують особистість, що безпосередньо не є проявом її суспільної небезпеки» [70, с.98] Необхідно погодитися з цим твердженням, оскільки, «по одному вчинку не можна судити про людину і його можливу поведінку» [48].

Суттєве значення, на наш погляд, набуває виявлення тенденцій, що складаються у практиці призначення покарання за вчинення злочину передбаченого ст. 246 КК України.

В ході проведення дослідження, було проаналізовано понад 120 судових рішень (вироків) щодо незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу різних регіонів країни. На основі узагальнення аналізу судових справ, варто сказати, що особливу увагу заслуговує той факт, що абсолютно у всіх без винятку судових рішеннях відносно засуджених в кількості 200 осіб, що входили в досліджувану групу, були зазначені обставини, що пом'якшують покарання, відповідно до ст. 66 КК України. При цьому

переважна більшість пом'якшуючих обставин – це щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину (172 засуджених – 86 %).

Типовим прикладом є вирок Лозівського міськрайонного суду Харківської області від 03 червня 2020 року [39]. Згідно матеріалів судової справи ОСОБА_1, знаходячись на ділянці лісового насадження, на території Краснопавлівської селищної ради Лозівського району Харківської області усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер свого діяння, передбачаючи його суспільно-небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, розуміючи, що ним не отримано дозволів для вирубки дерев у лісах та лісосмугах за допомогою бензинової пили спиляв та в подальшому розпиляв на колоди у вказаному лісовому насадженні 15 сухостійних та 2 сироростучих дерева породи «Ясен», та «Клен». Своїми умисними діями ОСОБА_1 заподіяв майнову шкоду Краснопавлівській селищній раді Лозівського району Харківської області на загальну суму 69847,46 гривень.

У той же час призначаючи покарання обвинуваченому ОСОБА_1 у відповідності зі ст. 65 КК України, суд враховує ступінь тяжкості вчинених злочинів, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. Зокрема, в даному випадку обставиною, що пом'якшує покарання обвинуваченого, згідно ст. 66 КК України, суд визнає щире каяття.

Ще одним прикладом є вирок Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області від 19 травня 2020 року [40]. Згідно судового рішення обвинувачений ОСОБА_1 знаходячись на землях лісгосподарського призначення Сливківського лісництва 12.03.2020 у період з 12:00 год. до 19:00 год., без відповідного дозволу та оплати, діючи таємно, з корисливих мотивів, бензопилою «Husqvarna 340» зрізав два сироростучі дерева породи бук та три сухостійні дерева породи бук, внаслідок чого спричинив істотну шкоду навколишньому природному середовищу на загальну суму 21627,2 грн.

Разом з тим, у судовому засіданні обвинувачений ОСОБА_1 беззаперечно визнав себе винуватим у скоєнні злочину, передбаченого ч.1 ст. 246 КК України та просить суд суворо його не карати. В результаті такої поведінки підсудного

обставинами, що пом'якшують покарання суд визнає щире каяття та активне сприяння у розкритті злочину у відповідності до п.1 ч. 1 ст. 66 КК України.

Однак, слід зауважити, що із загальної кількості опрацьованих нами судових справ у 20 з них міститься інформація про ще одну обставину, яка інколи застосовується судами при винесенні вироку за вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, як така, що пом'якшує покарання – вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин (36 засуджених – 18 %).

Типовим прикладом є рішення Косівського районного суду Івано-Франківської області від 12 лютого 2018 року [36]. Згідно матеріалів справи 19.10.2017 року, приблизно о 11 годині 00 хвилин ОСОБА_1 знаходячись на території Пістинського лісництва Косівського районного підприємства «Райагроліс», що відноситься до національно-природного парку «Гуцульщина» і відповідно до п.1ч.1 ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд» належать до природно-заповідного фонду, діючи умисно, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, самовільно, без відповідного дозволу, виданого уповноваженим органом, за допомогою бензопили марки «Бригадир», вчинив незаконну порубку одного сироростучого дерева породи «Дуб» чим заподіяв шкоду на загальну суму 21497 грн.

При цьому суд визнає обставинами, щопом'якшують покарання, те, що обвинувачений по місцю проживання характеризується позитивно, відповідно до акту обстеження матеріально-побутових умов від 25 жовтня 2017 року проживає у важких матеріальних умовах, на утриманні має неповнолітню дитину.

Однак, як ми вже зазначали, суд при призначенні покарання за вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу враховує не лише обставини які пом'якшують покарання а й ті, що його обтяжують.

Зокрема, з огляду вивчення судової практики призначення покарання для злочину передбаченого ст. 246 КК України типовими обставинами, що

обтяжують покарання, відповідно до ст. 67 КК України є рецидив злочинів, а також вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння. Серед 200 засуджених за вчинення злочину передбаченого ст. 246 КК України ми виявили 112 осіб (56%), у яких згідно вироку суду була присутня хоча б одна із обставин, яка обтяжує покарання.

До прикладу є вирок Котелевського районного суду Полтавської області від 25 травня 2020 [37]. Згідно якого ОСОБА_1 раніше судимий: Донецьким апеляційним судом за ч. 2 ст. 15, п. 1 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 15, п. 12 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 185, ст. 70 КК України до позбавлення волі строком на 11 років. Згідно ухвали Дергачівського районного суду Харківської області від 15.02.2013 року звільнений умовно-достроково на невідбутий строк 1 рік 7 місяців 5 днів. Проте, близько 09 години 00 хвилин 24.01.2020 року, порушуючи встановлений порядок охорони, раціонального використання та відновлення лісу, незаконно без спеціального на те дозволу, маючи прямий умисел, направлений на незаконну порубку дерев, прийшов до лісосмуги, що знаходиться біля с. Дейнеківка Диканського району Полтавської області, на території Нелюбівської сільської ради Диканського району, яка відноситься до лісових насаджень, що у відповідності зі ст. 4 Лісового кодексу України є складовою частиною лісового фонду України, не маючи лісорубного квитка та/або ордера на здійснення лісорубних робіт, впевнившись, що за його злочинними діями ніхто не спостерігає і вони є таємними для оточуючих, за допомогою заздалегідь заготовленого та прилаштованого знаряддя злочину, що було необхідне для здійснення зрубу стовбурів дерев та їх розпилу, а саме бензопили «Вітязь», здійснив незаконну порубку 2 дерев породи «Дуб», відділивши стовбур дерев від коріння до ступеня припинення росту. Внаслідок самовільної порубки ОСОБА_1, заподіяв істотну шкоду державним інтересам в сфері охорони природного навколишнього середовища в особі Нелюбівської сільської ради Диканського району на загальну суму 22135,82 грн., що у двадцять і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян.

Обставинами, які згідно ст. 67 КК України обтяжують покарання обвинуваченого ОСОБА_1, суд визнає рецидив злочинів.

Як ми вже зазначали, ще однією поширеною обставиною, що обтяжує покарання при вчиненні незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу є вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння (п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України).

Типовим прикладом є вирок Іршавського районного суду Закарпатської області від 26 травня 2020 року [31]. Згідно якого ОСОБА_1 28.12.2019 року, близько 12 години 30 хвилин перебуваючи в урочищі «Хрести», в лісовому масиві кварталу № 60, виділу № 24, обходу № 20, діляниці № 5, експлуатаційних лісів другої групи державного підприємства «Іршавське лісове господарство» в порушення вимог Лісового кодексу України та порядку спеціального використання лісових ресурсів, умисно, всупереч встановленому порядку заготівлі лісодеревини, незаконно, без спеціального дозволу, самовільно для власних потреб, за допомогою бензопили оранжевого кольору марки «StihlMS-180» зрізав десять сироростучих дерев породи «Груб», відокремивши їх повністю від кореня, тим самим спричинив істотну шкоду державним інтересам в особі державного підприємства «Іршавське лісове господарство» на загальну суму 32 578,42 грн. Обставиною, що обтяжує покарання обвинуваченому суд визнає вчинення злочину особою, що перебувала в стані алкогольного сп'яніння.

До речі, важливо зауважити, що згідно Загальної частини КК України вчинення злочину повторно або за попередньою змовою групою осіб, також є обставинами, які обтяжують покарання (п. 1, п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України). Проте, суд не може ще раз враховувати їх при призначенні покарання за вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, як такі, що його обтяжують, оскільки, відповідні обставини, вже передбачені в статті Особливої частини КК України, як ознаки злочину, що впливають на його кваліфікацію (ч.4 ст. 67 КК України) [139].

Прикладом є вирок Білокуракинського районного суду Луганської області від 01 червня 2020 року [28]. Згідно судового рішення 27.01.2020 року, ОСОБА_2, знаходячись за адресою: АДРЕСА_2, маючи злочинний умисел, спрямований на незаконну порубку дерев у захисних насадженнях, а також перевезення незаконно зрубаних дерев, зателефонував на мобільний телефон ОСОБА_3, якому запропонував спільно здійснити незаконну порубку дерев у захисних насадженнях, з подальшим перевезенням незаконно зрубаних дерев на вантажному автомобілі який належить ОСОБА_3, до місця мешкання ОСОБА_2. ОСОБА_3 на пропозицію ОСОБА_2 погодився, після чого цього-ж дня, 27.01.2020, приблизно о 12 годині 00 хвилин, ОСОБА_2, взявши ланцюгову бензинову пилку «GRUNHELM 3500 Вт GS62-18», спільно зі своєю дружиною ОСОБА_4 в пішому порядку прослідували до ОСОБА_3. Реалізуючи спільний злочинний умисел, спрямований на незаконну порубку дерев у захисних насадженнях, а також перевезення незаконно зрубаних дерев, вчинено за попередньою групою осіб, на вантажному транспортному засобі марки «ГАЗ» моделі «51 А» під керуванням ОСОБА_3, спільно з сином останнього - ОСОБА_5, та дружиною ОСОБА_2 - ОСОБА_4, прослідували до лісових насаджень, які розташовані на околиці с. Бабічеве Троїцького району Луганської області, а саме на кварталі № 7 виділу № 18 Троїцького лісництва Державного підприємства «Білокуракинське лісомисливське господарство», які відносяться до території державного лісового фонду України. Внаслідок злочинних дій ОСОБА_3 та ОСОБА_2 навколишньому природному середовищу, державним і громадським інтересам спричинено істотну шкоду, яка полягає у погіршенні природного складу, екологічних властивостей лісового насадження, а також завданням Державному підприємству «Білокуракинське лісомисливське господарство» матеріальної шкоди в розмірі 53949 (п'ятдесят три тисячі дев'ятсот сорок дев'ять) гривень 92 копійки.

Проаналізувавши усі зібрані по справі докази на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, суд вважає винуватість обвинувачених у скоєнні кримінального правопорушення повністю доведеною і їх дії кваліфікує за ч. 2

ст. 246 КК України як незаконна порубка дерев у захисних насадженнях, перевезення незаконно зрубаних дерев, що заподіяло істотну шкоду, яку вчинено за попередньою змовою групою осіб. При цьому орган досудового розслідування обставиною, яка обтяжує покарання обвинувачених, зазначає вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою, проте суд не вважає можливим її застосувати, оскільки це є кваліфікацією злочину.

З проведеного аналізу судових справ, можна стверджувати, що найбільш поширеними видами покарання за вчинення злочину передбаченого ст. 246 КК України є штраф, обмеження чи позбавлення волі. При цьому штраф, як показує практика, суди зазвичай призначають, коли між сторонами було укладено угоду про визнання винуватості.

Аналіз судових вироків у різних регіонах країни, відповідно до резолютивної частини яких на особу накладався штраф за вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, що складає 10% від загальної кількості досліджуваних судових справ, показав, що застосування штрафу як основного покарання для фізичної особи є не досить ефективним в більшості випадків. Пов'язано це з тим, що незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу є злочином, де неминуче має місце цивільний позов, причому сума цивільного позову в усіх справах є значною. У більшості випадків, з огляду на матеріальне становище засуджених, і заявлену суму позову, суд приходить до висновку, що навіть цивільний позов є для засуджених, дуже великий, не кажучи вже про застосування покарання у вигляді штрафу.

Прикладом призначення «грошового покарання» є вирок Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 21 травня 2020 року судова справа № 345/1499/20 [33], де згідно рішення ОСОБА_1 з корисливих мотивів, вирішив здійснити незаконну порубку дерев в лісовому масиві Войнилівського лісництва ДП «Калуське лісове господарство». Реалізуючи свій злочинний намір, спрямований на вчинення незаконної порубки дерев, 01.03.2020 року

ОСОБА_1 взявши з дому ручну пилу направився в лісовий масив, де за допомогою вказаної ручної пили, діючи умісно, порушуючи встановлений порядок охорони, раціонального використання і відтворення лісу, як важливого елемента навколишнього природного середовища, самовільно, без відповідних на те дозвільних документів, вчинив незаконну порубку п'яти сирого ростучих дерев породи «Граб», двох дерев породи «Бук» та одного дерева породи «Дуба звичайного», всього деревини загальним об'ємом 3 м.куб., чим завдав державі істотної шкоди на загальну суму 38217,77 грн. В судовому засіданні обвинувачений ОСОБА_1 суду пояснив, що він здійснив порубку вказаних дерев для власних потреб. Вину визнав, розкався, просить суд суворо не карати. Цивільний позов про стягнення з нього матеріальних збитків визнав повністю. Прокурор в інтересах держави заявив цивільний позов до ОСОБА_1 у сумі 38217,77 грн. Таким чином особу було визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 246 України та призначено покарання у виді штрафу в розмірі тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 17000 (сімнадцять тисяч) грн. Цивільний позов задоволено повністю.

Зрозуміло, що далеко не всі особи можуть сплатити подібного роду кошти. Таким чином, існує ризик, що подібні випадки можуть підштовхнути громадян на вчинення іншого злочину, з метою розплатитися з сумою, що стягується зважаючи на те, що більшість засуджених, не мають постійного джерела доходу. Тому суд призначаючи покарання у вигляді штрафу повинен зважати на майновий стан підсудного.

Окрім того, вважаємо, що оптимальним покаранням, для осіб які не в змозі відшкодувати завдані злочином збитки в силу скрутного матеріального становища, могло б бути призначення громадських робіт, зокрема пов'язаних з лісовідновленням (посів і посадка лісу і лісових культур) чи проведення лісогосподарських заходів (розпушування ґрунту, обрізка сучків, внесення добрив і т.д.), тощо. Для цього необхідні законодавчі зміни. Пропонуємо ч. 1 ст. 246 КК України викласти у такій редакції:

«Незаконна порубка дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників, що заподіяли істотну шкоду, -

карається штрафом від *тисячі до двох тисяч* неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або *громадськими роботами на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин*, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк».

Більше того, пропонуємо новий абзац статті викласти у такій редакції *«Дії, передбачені частинами першою, другою чи третьою цієї статті, якщо вони вчинені особою з використанням свого службового становища караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певним видом діяльності на строк до трьох років».*

Без сумніву переконані, що з внесенням відповідних законодавчих змін при призначенні покарання у вигляді громадських або виправних робіт, буде здійснюватися реальна робота по поліпшенню лісового фонду, шляхом лісорозведення, очищення та проведення лісовідновлювальних робіт.

Також варто додати, що суд, як правило призначає більш м'яке покарання, ніж зазначено у санкції відповідної частини статті. Зі 120 опрацьованих нами судових вироків у 93 (79%) було ухвалено рішення про призначення покарання у виді обмеження чи позбавлення волі. Але у той же час на підставі ст. 75 КК України особи були звільнені від відбування призначеного покарання, з умовою, що протягом року не буде вчинено нового злочину, з покладанням на них відповідно до ст. 76 КК України певних обов'язків:

- 1) періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації;
- 2) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання;

3) не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації.

До того ж під час нашого дослідження, ми неоднаразово зустрічали випадки застосування умовного покарання навіть у разі доведення вини особи у вчиненні незаконної порубки лісу, що спричинило тяжкі наслідки (ч. 4 ст. 246 КК України). Типовим прикладом є вирок Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 22 травня 2020 року [41]. Згідно судового рішення ОСОБА_1 на території Бісковницької сільської ради Крукеницького лісництва ДП «Самбірський лісгосп», маючи умисел на незаконну порубку дерев, із застосуванням бензопили, шляхом зрізування, а саме відокремлення від кореня, вчинив незаконну порубку 20 дерев, з яких: сім дерев породи «осика» загальним об'ємом деревини 3,3м.куб., чотири дерева породи «дуб звичайний» - 1,074 м.куб., шість дерев породи «грав звичайний» - 0,507м.куб., три дерева породи «вільха чорна» – 0,74м.куб., - загальна вартість яких згідно постанови Кабінету Міністрів України №665 від 23.07.2008 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» становить 67 885 гривень 97 копійок, чим особою спричинено тяжкі наслідки. Водночас обвинувачений звернувся до суду із клопотанням про затвердження угоди про визнання винуватості. Суд ухвалив:

ОСОБА_1 визнати винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 246 КК України і призначити йому узгоджене сторонами покарання у виді позбавлення волі на строк 5(п'ять) років. На підставі ст. 75 КК України звільнити ОСОБА_1 від відбування покарання з випробуванням на іспитовий строк 1 (один) рік. Згідно п. п. 1, 2 ч. 1 ст. 76 КК України зобов'язати ОСОБА_1 періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи.

Однак ми не поділяємо подібну судову практику і вважаємо, що, умовне покарання у даному випадку не несе за собою жодних виховних і виправних функцій, а лише на деякий час дисциплінує засудженого, таким чином, у осіб,

що вчиняють незаконні порубки або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу виникає почуття безкарності і тягне все нові злочини.

Виходячи з проведеного дослідження судової практики призначення покарання за вчинення злочину передбаченого ст. 246 КК України варто зазначити, що при вчиненні незаконної порубки, або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу покарання у вигляді реального позбавлення волі не застосовується, або застосовується, але це лише поодинокі випадки, що у свою чергу знижує превентивне значення покарання і не сприяє тому правовому впливу який закладено законодавцем у кримінально-правових нормах.

Підводячи підсумок хочеться наголосити на важливому моменті: при вирішенні питань пов'язаних з призначенням покарання варто пам'ятати, що українське кримінальне право допускає можливість у встановленому законом порядку звільнити особу від кримінальної відповідальності, у тому числі за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу. При цьому ст. 246 КК України не містить якихось спеціальних для цього підстав.

Висновки до розділу 3

1. Критеріями, за якими кваліфікують вчинюване злочинне діяння передбачене ст. 246 КК України та відмежовують сферу кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу є істотний розмір заподіяної шкоди, вчинення злочинного посягання повторно або за попередньою змовою групою осіб, а також стосовно особливо цінних або рідкісних порід дерев, або здійснення злочинного посягання на територіях, поставлених під особливу правову охорону (у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах), та вчинення діяння, що спричинило тяжкі наслідки.

2. Основними заходами, які б сприяли вирішенню проблемних питань при кваліфікації діяння передбаченого ст. 246 КК України є: удосконалення ролі кримінального законодавства шляхом часткової зміни і посилення санкцій за

вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу і підвищення фінансування розвитку екологічної освіти серед населення, розвитку екологічних програм з удосконалення діяльності органів, що здійснюють захист лісового комплексу.

3. З конструкції складу злочину передбаченого ст. 246 КК України варто виокремити кваліфікований та особливо кваліфікований склад у випадках коли незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу вчиняється повторно або за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 246 КК України), або коли шкідливий вплив на довкілля заподіяв тяжкі наслідки (ч. 4 ст. 246 КК України).

4. Покарання виконує в основному каральну функцію – як відплата з боку держави за вчинений злочин. У перспективі ж на перше місце має вийти його попереджувальна функція, але для цього потрібні кардинальні зміни існуючого світогляду – політичного, соціального, економічного і правового. На основі судової практики призначення покарання за вчинення злочину передбаченого ст. 246 КК України, констатовано, що суди в основному призначають більш м'які види покарання (штраф, обмеження волі), широко застосовуючи умовне засудження. У зв'язку з цим пропонується підвищити розміри штрафу, щоб учинення суспільно небезпечних посягань на лісові ресурси стало економічно не вигідним і було обтяжливим для підсудного. Як альтернативу штрафу запропоновано доповнити ч. 1 ст. 246 КК України і надавши можливість суду призначати покарання у вигляді певних видів громадських робіт, які пов'язані з лісогосподарською або лісовідновною діяльністю.

5. Для ефективного застосування кримінально-правової норми в частині кваліфікації та призначення покарання за вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу необхідно ст. 246 КК України доповнити частиною яка б передбачала відповідальність особи, що вчинила, або сприяла вчиненню даного злочину з використанням свого службового становища. Тому запропоновано доповнити ст. 246 КК України ч. 4 такого

змісту: «Дії, передбачені частинами першою, другою чи третьою цієї статті, якщо вони вчинені особою з використанням свого службового становища, –

караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певним видом діяльності на строк до трьох років».

6. Покарання у виді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю вважається додатковим видом покарання у сфері охорони лісів України, особливо коли спеціальним суб'єктом виступає службова особа, на яку були покладені відповідні нормативно встановленні обов'язки з охорони й раціонального використання й відновлення лісових ресурсів. Установлення такого виду покарання є доцільним, тому що цілком очевидною є необхідність відсторонення такого суб'єкта від посади або діяльності, використовуючи які для власних цілей він завдав шкоду якісному стану лісів, а також деревам і чагарникам, що не входять до лісового фонду України, зокрема й довкіллю в цілому.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягало в дослідженні питань кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу й формулюванні теоретичних положень та рекомендацій, що відповідають вимогам наукової новизни, мають вагоме значення для науки та практики. Основними науковими і практичними результатами є такі:

1. Наголошено, що злочини проти довкілля (екологічний злочин) є суспільно небезпечне, винне діяння, вчинене із заподіянням істотної шкоди охоронюваним кримінальним законом комплексним суспільним відносинам щодо забезпечення екологічної безпеки населення, раціонального використання природних ресурсів та захисту особливо охоронюваних природних територій та інших особливо важливих природних об'єктів. Ліс – сукупність щільно зростаючих дерев, що знаходяться в єдності та природному стані, чагарників та інших видів рослинності природного і штучного походження, які ростуть на значній земельній площі, визначеній в установленому законом порядку, і призначеній для формування лісового та нелісового фондів. Крім надзвичайно важливого значення лісу як природного ресурсу та його використання для задоволення потреб людини в деревині й іншій лісовій продукції, цей об'єкт природи має не меншу цінність через його вплив на клімат, атмосферу, виконання ґрунтозахисних, водоохоронних та інших корисних функцій, а також через свою роль в оздоровленні, відпочинку, забезпеченні культурних та естетичних потреб суспільства.

Не дивлячись на активне застосування ст. 246 КК України у судовій практиці, чинна редакція цієї кримінально-правової заборони доповнена новими положеннями та не позбавлена вад, які породжують серйозні труднощі при кваліфікації незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. У зв'язку з цим законодавче описання складу вказаного злочину проти довкілля потребує удосконалення.

2. З'ясовано, що генезис становлення та розвитку кримінального законодавства про відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу на теренах сучасної України формувався досить складно під впливом низки соціальних та системно-правових чинників, що охоплюється п'ятьма періодами: 1) звичаєвий – (XI ст. – II пол. XIV ст.); 2) козацький – (XIV ст. – поч. XVIII ст.); 3) імперський – (XVIII ст. – поч. XIX ст.); 4) радянський – (1917–1990 р.); 5) сучасний – (1990 р. – наш час).

Відповідна періодизація у повній мірі розкриває специфіку відношення влади до проблем кримінально-правової охорони лісу за весь період становлення і розвитку держави і права України. Характерними рисами були: непослідовність; фрагментарність; розрізненість; велика кількість джерел, які мали різне походження, неоднакову форму і відрізнялися різним змістом та історичним значенням. Головною же вадою було відсутність єдиного нормативного масиву лісоохоронного законодавства, а також єдиного підходу до врегулювання відносин в частині кримінально-правової охорони лісу від самовільної порубки.

З введенням в дію КК України (2001) розпочався лише черговий етап в охороні лісів та іншої деревно-чагарникової рослинності. В наступні роки з дня прийняття КК України ст. 246 суттєвих змін не зазнавала, а розвиток реальної кримінальної охорони лісу від незаконних порубок залишився лише у теорії. З огляду на історію розвитку та становлення кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу – це був суттєвий крок назад зі сторони парламентарів. Відтак недосконалість даної кримінально-правової норми призвела до масової вирубки лісу на території України та сприяла контрабанді лісу-кругляка закордон.

3. На основі вивчення кримінального законодавства ряду країн (США, Канада, Німеччина, Швеція) встановлено, що таке законодавство характеризується стабільною правовою системою і великим досвідом правотворчої діяльності у досліджуваній сфері й виділено ряд його основних моментів: а) на відміну від українського законодавства, кримінально-правова

охорона лісів за законодавством цих країн здійснюється переважно у нормах лісового або природоохоронного законодавства, поза спеціального кодифікованого кримінального акту; б) у нормах кримінальних кодексів, ліс має переважно статус майна, але якщо посягання на деревину рослинність лісу потягло за собою завдання екологічної шкоди, то таке діяння розглядається як екологічний злочин; в) відмінною рисою законодавства проаналізованих країн є те, що за вчинення екологічного злочину взагалі, і незаконну порубку, або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу зокрема, передбачено застосування кримінальної (США, Канада) або квазікримінальної (Німеччина) відповідальності до юридичних осіб. Більшість покарань, що застосовуються до юридичних осіб за вчинення незаконної рубки лісу, належить до категорії кримінальних грошових штрафів, причому у досить великих розмірах.

4. Сформовано наукові визначення таких основних понять як «незаконна порубка лісу», «незаконне перевезення лісу», «зберігання лісу», «збут лісу», що широко використовуються при розслідуванні і кваліфікації діянь за ст. 246 КК України. З'ясовано, що до особливостей суспільної небезпеки відносяться ряд чинників серед яких: особлива цінність лісів для українського суспільства і держави; пряма загроза цілим екосистемам, включаючи цінні види флори і фауни; заподіяння істотної шкоди об'єктам природно-заповідного фонду та особливо охоронюваним лісам; заподіяння значних матеріальних збитків державі; тривалий і витратний процес відновлення лісів; поширеність таких злочинів порівняно з іншими посяганнями на довкілля.

Родовим об'єктом злочинів є сукупність суспільних відносин, що забезпечують охорону природного середовища навколо людини, його покращення та оздоровлення поряд з раціональним використанням та відтворенням природних ресурсів. Основним безпосереднім об'єктом незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу є екологічна безпека в частині охорони, раціонального використання та відтворення лісу як важливого елемента навколишнього природного середовища, а також порядок легального обігу деревини, що включає в себе

правила і норми перевезення, зберігання, продажу як громадянами так і суб'єктами господарювання всіх форм власності. Об'єктивна сторона незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу має подвійну форму вираження, її диспозиція охоплює матеріальний і формальний склади. Вчинення цього злочину проти довкілля можливе лише шляхом виконання дії.

Зазначено, законодавець не враховував еколого-правову сутність предмета злочину за ст. 246 КК України та ввів до диспозиції єдиний термін «ліс», що викликає у слідчих труднощі при його тлумаченні й кваліфікації. Так, 38 % слідчих до лісу відносять деревно-чагарникову рослинність; 15 % – міські ліси; 11 % – ліси та іншу деревно-чагарникову рослинність; 36 % осіб не змогли відповісти на це питання. Автор приходить до висновку, що «дерева і чагарники, що не входять до лісового фонду» за своїм змістом становлять собою єдиний предмет злочинного посягання – дерева і чагарники, що не утворюють у своїй сукупності ліс, але є предметом посягання.

5. Встановлено, що суб'єкт злочину передбачений ст. 246 КК України – загальний. Однак, встановлено необхідність виділення у даному злочині спеціального суб'єкта. Під спеціальним суб'єктом пропонується передбачити службових осіб органів управління лісовими господарствами та лісовою охороною, а також службових осіб юридичних осіб-лісокористувачів.

Запропоновано передбачити додаткові кримінально-правові заходи відповідальності таких осіб як обмеження прав юридичної особи, внесення відомостей про застосування таких заходів до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; ліквідація юридичної особи; конфіскація майна, яке стало знаряддям або предметом злочину.

Суб'єктивна сторона незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу у першій формі об'єктивної сторони характеризується умислом (прямим або не прямим), а у другій формі об'єктивної сторони характеризується винятково прямим умислом. Мотив, мета, емоційний стан

правопорушника не є обов'язковими ознаками складу злочину передбаченого ст. 246 КК України та на кваліфікацію не впливають, оскільки головною (обов'язковою) ознакою суб'єктивної сторони є вина.

6. Аргументовано вирішення питання відмежування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу від злочинів проти власності. Водночас, основні проблеми кваліфікації незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу у практичній діяльності правоохоронних органів обумовлені: неналежною професійною підготовкою працівників правоохоронних органів зайнятих в розслідуванні цієї категорії кримінальних проваджень; відсутності кодифікації або систематизації великої кількості нормативно-правових актів, які доводиться досліджувати та аналізувати під час досудового розслідування; складністю конструкції складу злочину; (дані анкетування працівників органів досудового розслідування).

З метою усунення таких негативних явищ запропоновано, поряд з підвищенням екологічної освіти населення та посадових осіб розширити ст. 246 КК України, передбачивши необхідне для кваліфікації вчинюваного діяння службовою особою.

7. Констатовано, що судова практика з призначення покарання за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу має «гуманне» ставлення до правопорушників. Обтяжуючі обставини були виявлені у більшій частині досліджуваної групи, однак незважаючи на це суди не стали карально-превентивним органом у боротьбі за збереження лісонасаджень лісового фонду, призначаючи більш м'які види покарання (штраф, обмеження волі), широко застосовуючи умовне засудження.

У зв'язку з чим, запропоновані санкції статті з метою можливості їх подальшого використання у законотворчому процесі, надавши можливість суду призначати покарання у виді певних видів громадських робіт, а у випадку вчинення злочину службовою особою, позбавленням права обіймати певні посади або займатися певним видом діяльності терміном до трьох років.

8. З метою удосконалення кримінально-правової охорони лісової сфери в Україні запропоновано нову доктринальну редакцію ст. 246 КК України

«Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, а також дерев і чагарників, що не входять до лісового фонду»:

«1. Незаконна порубка дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників, що заподіяли істотну шкоду, –

карається штрафом від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, – караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені у заповідниках або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах, –

караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою чи третьою цієї статті, якщо вони вчинені особою з використанням свого службового становища, –

караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певним видом діяльності на строк до трьох років.

5. Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою чи четвертою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, –

караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років.

Примітка. 1. У цій статті істотною шкодою вважається така шкода, яка у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або інша істотна шкода, завдана навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів.

2. У цій статті тяжкими наслідками вважаються такі наслідки, які у шістдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О. М. Про причини та можливості попередження й зниження катастрофічних наслідків регіональних паводків у західному регіоні України. *Природа західного полісся та прилеглих територій: зб. наук. праць*. 2009. № 6. С. 9–16.
2. Аистова Л. С., Краев Д. Ю. Уголовное право зарубежных стран: учеб. пособ. СПб: СПб. АГПРФ, 2013. 132 с.
3. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред. В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 896 с.
4. Амчиславский Я. Л., Баталин С. С. Лесное законодательство Украины. Харьков: НаркомюстУССР, 1926. 531 с.
5. Бикеев И. Актуальные проблемы учения о субъективной стороне преступления. *Уголовное право*. 2002. № 3. С. 9–11.
- 6.Bloshenko E. S. Становлення та розвиток законодавства в сфері рослинного світу. *Проблеми законності*. 2004. № 126. С. 1–2.
7. Бобров В. Р. Вольные охотники и землекопы. *Лесная промышленность*. 1991. № 6. С. 27.
8. Бобров Р. В. Исторические аспекты лесной политики. Москва: ВНИПИЭИ леспром, 1990. 49 с.
9. Богатирьев И. Г. Наукові засади визначення мети покарання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. №4. С. 148-151.
10. Богатирьев И. Г., Савченко А. В. Кримінальна відповідальність як сучасна проблема кримінального права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 133–137.
11. Большая Советская Энциклопедия (БСЭ) в 30 т. 3-е изд. Т. 14. Москва: Из-во: «Советская энциклопедия», 1973. 624 с.
12. Борейко В. Е. История охраны природы Украины X век–1980 г. 2-е изд. доп. Киев: КЭКЦ, 2001. 544 с.

13. Брославский Л. И. Ответственность за окружающую среду и возмещение экологического вреда: законы и реали России, США и Евросоюза. Москва: Инфра-М, 2014. 228 с.

14. Будяченко О. Досвід окремих зарубіжних країн щодо законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу. *National Law Journal: teoryandpractice*. 2018. August. P. 108–113.

15. Будяченко О. М. Витоки становлення і розвитку кримінально-правової охорони лісів від самовільної (незаконної) порубки: Україна в дорадянський період. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3. С. 24–28.

16. Будяченко О. М. Деякі особливості кримінально-правової охорони лісів від незаконної вирубки в Україні: (1917–1929 рр.). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 4. С. 34–40.

17. Будяченко О. М. Істотна шкода як обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочину за статтею 246 кримінального кодексу України. *Право і суспільство*. 2019. № 6. С. 106–111.

18. Буканов Г. М. Актуальні проблеми встановлення видових об'єктів злочинів проти довкілля. *Право і суспільство*. 2015. № 4. Ч. 2. С. 155–160.

19. Бурлака П. Відмежування незаконної порубки лісу від деяких інших кримінальних правопорушень. *Вісник прокуратури*. 2018. № 10. С. 43–53.

20. В Україні відсутня державна лісова політики. URL: <https://dt.ua/business/v-ukrayini-vidsutnya-derzhavnalisova-politika-.html>.

21. В Україні шокуючими темпами знищуються пожезахисні лісові смуги – результати моніторингу Держгеокадастру. URL: <http://land.gov.ua/v-ukraini-shokuiuchymy-tempamy-znyshchuiutsia-polezakhysni-lisovi-smuhy-rezultaty-monitorynhu-derzhheokadastru> (дата звернення: 24.03.2017).

22. Вакулюк П. Г. Історія реформ: головне у лісовому господарстві – стабільність в його організації й управлінні. *Лісовий і мисливський журнал*. 2015. № 6. С. 22–24.

23. Вакулюк П. Г. Нариси з історії лісів України. Фастів: Поліфаст, 2000. 624 с.

24. Вереша Р. В. Вина (коментар до ст. 23 КК України). *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 3 (16). С. 39–45.

25. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та допов. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 320 с.

26. Вереша Р. В. Теоретико-прикладні аспекти суб'єктивної сторони складу злочину: монографія. Київ: Алерта, 2017. 568 с.

27. Вереша Р. В. Суб'єктивні елементи підстави кримінальної відповідальності: підручник. Київ: Атіка, 2006. 740 с.

28. Вирок Білокуракинського районного суду Луганської області від 01 червня 2020 р., судова справа № 433/501/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89589462>

29. Вирок Бобринецького районного суду Кіровоградської області від 20 червня 2019 р., судова справа № 383/341/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82505762>.

30. Вирок Вовчанського районного суду Харківської області від 28 квітня 2020 р., судова справа №1-кп/617/159/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88976944>

31. Вирок Іршавського районного суду Закарпатської області від 26 травня 2020 р., судова справа № 301/122/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89493057>

32. Вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області від 26 вересня 2019 р., судова справа № 733/969/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84542790>.

33. Вирок Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 21 травня 2020 р., судова справа № 345/1499/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89364195>

34. Вирок Ківерцівського районного суду Волинської області від 13 березня 2020 року, судова справа № 158/3567/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88207031>

35. Вирок Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 10 вересня 2019 р., судова справа № 279/2162/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84125383>.

36. Вирок Косівського районного суду Івано-Франківської області від 12 лютого 2018 року судова справа № 347/2037/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72144819>

37. Вирок Котелевського районного суду Полтавської області від 25.05.2020 р., судова справа № 529/230/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89410585>

38. Вирок Липоводолинського районного суду Сумської області від 16 липня 2019 р., судова справа № 581/279/18 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83035079#>.

39. Вирок Лозівського міськрайонного суду Харківського області від 03 черв. 2020 р., судова справа № 629/1955/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89615578>

40. Вирок Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області від 19.05.2020 р., судова справа № 350/548/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89313154>

41. Вирок Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 22 травня 2020 р., судова справа № 1-кп/452/255/2020. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89415489>

42. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 19 червня 2018 р., судова справа № 748/2800/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74768778> (дата звернення: 17.12.2019).

43. Вирок Юр'ївського районного суду Дніпропетровської області від 09 квітня 2020 року, судова справа №198/111/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88679426>

44. Вітко О. Ю. Кримінально-правова характеристика елементів об'єкта злочину. *Держава та регіони. Серія: Право* 2013. № 2 (40). С. 113–118.

45. Владимиров В. А., Левицкий Г. А. Субъект преступления по советскому уголовному праву: лекция. Москва: НИиРИО Высшей школы МООПРСФСР, 1984. 59 с.

46. Вознюк А. А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку : автореф. дис... докт. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2018. 40 с.

47. Волков Б. С. Проблема воли и уголовная ответственность. Казань: Казанский ун-т, 1965. 136 с.

48. Волков Б. С., Малков В. П., Сидоров Б. В. Личность преступника и применение наказания / науч. ред.: Волков Б. С., Малков В. П. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1980. 216 с.

49. Вольфман Г. И. Ответственность за преступления в области охраны природы: квалификация и наказание. Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1984. 80 с.

50. Воробей П. А. Кримінально-правове ставлення в вину: монографія. Київ: Атіка, 2009. 176 с.

51. Ворошилин В. В., Кригер Г. А. Субъективная сторона преступления: учеб. пособ. Москва: Изд-во МГУ, 1987. 319 с.

52. Гавриш С. Б. Кримінальна відповідальність за незаконну порубку лісу (ст. 160 КК УРСР). *Радянське право*. 1980. № 7. С. 30–33.

53. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства : наукове видання. Київ: Книга, 2002. 634 с.

54. Гавриш С. Б. Уголовная ответственность за незаконную порубку леса: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харьков, 1980. 216 с.

55. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины: Проблемы теории и развитие законодательства. Харьков: Изд-во при Харьковском госуниверситете «Основа», 1994. 640 с.

56. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні (Проблеми теорії, застосування розвитку кримінального законодавства). Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002. 633 с.

57. Гальперин И. М. Уголовная политика и уголовное законодательство // В кн. : Основные направления борьбы с преступностью. Москва: Юрид. лит-ра, 1975. 585с.

58. Генсірук С. А., Фурдичко О. І., Бондар В. С. Історія лісівництва в Україні : навч. посіб. Львів: Світ, 1995. 424 с.

59. Герцеизои А. А. Понятие преступления в советском уголовном праве. Москва, 1955. 184 с.

60. Гишинский Я. Чтоделать с преступностью? URL: http://deviantology.spb.ru/etc/publications/Gilinsky-Chto_delat_s_prestupnostyu.pdf.

61. Глистин В. К. Охрана природы по советскому уголовному праву: автореф. дис... канд. юрид. наук. Ленинград, 1966. 17 с.

62. Глушков В. А., Матвейчук В. К. О субъекте преступления, предусмотренного ст. 158 УК УССР. *Проблемы дальнейшего укрепления социалистической законности в деятельности органов внутренних дел*. Киев: Изд-во КВШМВД СССР, 1986. С. 43–47

63. Глущенко С. І., Ступак О. М. Особливості проведення судово-економічних експертиз щодо розрахунку розміру шкоди, заподіяної внаслідок незаконної вирубки або пошкодження дерев. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 11. С. 611–617.

64. Горай Н. «Чорні лісоруби» нікого не бояться, бо їх не карають. *Голос України*. 2017. 24 лют. № 36. URL: <http://www.golos.com.ua/article/284985>

65. Греков Б. Д. Киевская Русь / Б.Д. Греков - Л.: Госполитиздат, 1953. - 568 с.

66. Грищук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. Київ: Ін Юре, 2006. 568 с.

67. Грищук В. К., Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: монографія. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 248 с.

68. Грозовський І. М. Охорона природи в Запорозькій Січі. *Право України*. 1997. № 12. С. 103–105.

69. Грушевський М. С. Історія України Руси: В 11 т. 12 кн. (редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін.). Київ: Наукова думка, 1991. Т. 1. 736 с.

70. Дагель П. С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве. Владивосток, 1970. 164 с.

71. Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок) : теорія, закон, практика : монографія. Харків: Право, 2013. 752 с.

72. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2007. 288 с.

73. Джужа О. М. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 15–21.

74. Дзюба Ю. П. Суспільна небезпечність злочинів та соціальна обумовленість кримінально-правової заборони. *Форум права*. 2014. № 4. С. 130–134. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_25.pdf

75. Директорія, Рада Народних Міністрів УНР: Листопад 1918-листопад 1920 рр.: док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. Т. 1 / упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. Київ: Вид. ім. Олени Теліги, 2006. 605 с.

76. Довідка про злочини, учинені в Україні за 2013–2018 рр.: службовий документ / Департамент аналітичної роботи та організації управління МВС України. Київ, 2019. 124 с.

77. Дорошенко Д. І. Нариси історії України: в 2-х т. Т. 1: (до пол. XVII ст.). Київ: Фірма «Глобус», 1992. 238 с.

78. Дубовик О. М., Жалинский А. Э. Причины экологических преступлений: пособие. Москва, 1988. 140 с.

79. Дудоров О. О., Комарницький М. В. Відмежування злочинів проти довкілля від злочинів проти власності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 61–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2014_3_12.

80. Дудоров О. О., Письменський Є. О. Кримінально-правова кваліфікація незаконної порубки лісу : практ. посіб. Сєверодонецьк : РВВЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2017. 213 с.

81. Дудоров О. О., Письменський Є. О. Проблеми застосування й удосконалення кримінально-правової заборони, присвяченої незаконній порубці лісу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 6. С. 178–190.

82. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2014. 944 с

83. Дудоров О. О. Бланкетність і зворотна сила кримінального закону. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 5. С. 175–180.

84. Дудоров О. О. Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). Київ: Ваїте, 2017. 872 с.

85. Дудоров О. О. Проблеми юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах КК України. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. Вип. № 2 (17). С. 133–142.

86. Дулов А. В. Географическая среда и история России. Москва, 1983. 210 с.

87. Екологічне лихо: Винищення лісів в Україні. *УНІАН*. 2016. URL: <https://ecology.unian.ua/1272491-ekologichne-liho-vinischennya-lisiv-v-ukrajini.html>

88. Ексклюзивне інтерв'ю заступника голови Держлісагентства України В. Н. Бондаря. URL: http://lesovod.blogspot.ru/2018/05/blog-post_636.html?m

89. Єгорова Т. П. Охорона лісів за законодавством України та країн СНД: порівняльно-правовий аналіз: дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2015. 226 с.

90. Жевлаков Э. Н. Мотивы преступного поведения в сфере охраны природы. *Актуальные проблемы уголовно-правовой борьбы с преступностью*: сб. науч. тр. Москва, 1988. С. 88–97.

91. Жевлаков Э. Субъект преступлений против природы. *Социалистическая законность*. 1986. № 5. С. 47–49.

92. Жевлаков Э. Н. Экологические преступления (уголовно-правовой и криминологический анализ): монография. София, 2005. 362 с.

93. Жевлаков Э. Н. Экологические преступления и экологическая преступность: учеб. пособ. Москва, 1996. 210 с.

94. Завгородня В. М. Майнова відповідальність за порушення лісового законодавства : дис... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2004. 198 с.

95. Загальні показники здійснення судочинства. Судова статистика. *Державна судова адміністрація України*. 2019. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/gromadyanam/pybinf/>

96. Заїчко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання незаконній порубці лісу: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 211 с.

97. Закони про ліси України Радянського періоду. Державний комітет лісового господарства України. Науково-інформаційний центр лісоуправління. НТІ в лісовому господарстві. 2009. № 4. 63 с.

98. Законодательство США. ХиросГамос. URL: <http://www.hg.org/usfederal-govt.html>

99. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. Харків: Одиссей, 2001. 462 с.

100. Звіт Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з моніторингу наслідків стихійного лиха, що сталося 23–27 липня 2008 р. у Вінницькій, Івано-Франківській, Закарпатській, Львівській, Тернопільській та Чернівецькій областях. *Верховна Рада України*. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/webproc34?id>.

101. Здравомыслов Б., Жевлаков Э. Уголовная ответственность за незаконную порубку леса. *Социалистическая законность*. 1984. № 5. С. 26–28.

102. Земельний кодекс України: Закон від 25 жовт. 2001 р. № 2768-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
103. Индова Е. И., Преображенский А. Л., Тихонов А. А Классовая борьба крестьянства и становление буржуазных отношений в России. *Вопросы истории*. 1964. № 12. С. 49.
104. Информационные материалы по законодательству Федеративной Республики Германия в области лесного хозяйства и охоты / пер. с нем. Н.В. Дюрр, под. ред. С. И. Герасина. Москва: Международная академия оценки и консалтинга, 2005. 150 с.
105. Искоян А. Б. Правовое регулирование охраны и использования растительного мира. Ереван, 1987. 128 с.
106. Исследовательский портал о законодательстве США. Лексис Нексис. URL: <https://law.lexisnexis.com/infopro/zimmermans/>
107. История государства и права Украинской ССР: в 3-х т. / редкол. Б. М. Бабий. Киев: Наукова думка, 1987. Т. 1. 317 с.
108. История государства и права Украинской ССР: в 3 т. / ред. кол.: Б. М. Бабий (гл. ред.), В. Е. Бражников, Л. Л. Потаринский и др. Т. 2: 1917-1937 гг. Киев: АН УССР, 1987. 296 с.
109. Інструкція з проектування, технічного приймання, обліку та оцінки якості лісокультурних об'єктів: наказ Держлісгоспу України від 19 серп. 2010 р. № 260. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1046-10>
110. Інструкція про порядок погодження та затвердження розрахункових лісосік: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 5 лют. 2007 № 38. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0160-07>
111. Кіндюк Б. В. Правове регулювання лісокористування в УРСР у період НЕПу. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 5. С. 26–31.
112. Кіндюк Б. В. Правові засади охорони лісів на землях козацької України. *Право України*. 2009. № 8. С. 169–170.

113. Кіндюк Б. В. Правові основи створення та діяльності державної охорони лісів УРСР у період 1925-1950 рр. *Теорія та історія держави і права*. 2015. № 2. С. 52–58.

114. Кіндюк Б. В. Принципи радянського лісового права. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія «Право». 2013. № 6. С. 20–24.

115. Кіндюк Б. В., Апотівський Д. А. Правові засади охорони українських лісів в часи революції та громадянської війни. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 426–430.

116. Книш В. В. Відображення принципів земельного права в радянському земельному законодавстві України. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства України*. Івано-Франківськ, 2006. Вип. XVI. С. 139–144.

117. Колданов В. Я. Очерки истории советского лесного хозяйства. Москва: Экология, 1992. 256 с.

118. Конституции зарубежных стран: Великобритания, Франция, Германия, Италия, Европейский Союз, Соединенные Штаты Америки, Япония : учеб. пособ. / сост. В. В. Маклаков. 8-е изд., исправл. и доп.. Москва : «ИнфотропикМедиа», 2012. 640 с.

119. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

120. Коржанский Н. Й. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. Москва: Академия МВД СССР, 1980. 248 с.

121. Корчева З. Г. Уголовно-правовая охрана природы в УССР: учеб. пособ. Харьков: Вища школа, 1975. 83 с.

122. Костенко А. Об опыте Канады в области устойчивого лесопользования. *Устойчивое лесопользование*. 2015. № 1 (41). С. 22–24.

123. Котов Н. С. Названия русских бортовых знамен - историко-лингвистический источник (Исследование по лингвистическому источниковедению). Москва : Наука, 1963. 110 с.

124. Крассов О. И. Право лесопользования в СССР. Москва : Изд-во «Наука», 1990. 96 с.

125. Крастиныш У. Я. Уголовно-правовая охрана природы в Латвийской ССР: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 1978. 23 с.

126. Кригер Г. А. К вопросу о понятии объекта преступления в советском уголовном праве. *Вестник Московского университета*. 1955. № 1. С. 111–123.

127. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник/ Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.; відп. ред. Я. Ю. Кондратьєв; наук. ред. В. А. Клименко, М. І. Мельник. Київ: Правові джерела, 2002. 432 с.

128. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю. В. Александров та ін. / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 4-те вид., перероб. та допов. Київ: Атіка, 2008. 375 с.

129. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для юрид. вузів і фак. / М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова та ін.; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків: Право, 1997. 368 с.

130. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін. / за заг. ред. проф. В. М. Бесчастного та О. М. Джузи. Київ : ВД «Дакор», 2018. 386 с.

131. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / за ред. В. П. Ємельянова. Харків : Право, 2018. 142 с.

132. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / 2-ге вид., перероб. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

133. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.; за ред.

М. І. Мельника, В. А. Клименка. 3-тє вид., переробл. та доп. Київ: Юридична думка, 2004. 352 с.

134. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник /Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид. Харків: Право, 2010. 456 с.

135. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ-Харків: Юрінком Інтер, Право, 2002. 416 с.

136. Кримінальне право України: Особлива частина: підруч. для студ. вузів/кол. авторів; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ, Харків: Юрінком Інтер – Право, 2001. 494 с.

137. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 544 с.

138. Кримінальне право України: практикум: навч. посіб./за ред. С. С. Яценка. Київ: Алеута; КНТ; Центр учбов. літер., 2010. 640 с.

139. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

140. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. - 5-те вид., допов. – Т. 2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. Харків: Право, 2013. 1040 с.

141. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова та ін. 5-те вид., доповн. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 2013. 1040 с.

142. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.: за заг. ред. В. Т. Малярєнка, В. В.

Сташиса, В. Я. Тація. 2-ге видання, перероблене та доповнене. Харків : ТОВ «Одіссей», 2004. 1152 с.

143. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Ін Юре,

144. Кримінальний кодекс УРСР 1960 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0006.html

145. Кримінальний кодекс. Проект. *Іменем закону*. Спец. випуск. 1996. № 20 (4946). 27 с.

146. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

147. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Чернєй, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. В. В. Чернєя та О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

148. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ : Атіка 2009. 312 с.

149. Крип'якевич І., Дольницький М. Історія України: 2-е вид., перероб. і доп. / упоряд. Є. Гринів. Львів: Меморіал, 1991. 366 с.

150. Кудрявцев В. Н. Теоретические основы квалификации преступлений. Москва : Госюриздат, 1963. 324 с.

151. Кузик А. Д., Попович В. В. Діяльність державних і міжнародних організацій у сфері захисту лісів, ландшафтного біорізноманіття та довкілля. *Пожежна безпека*. 2009. № 14. С. 92-97.

152. Кузнецова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. – Москва: Госюриздат, 1958. 220 с.

153. Курс советского уголовного права: (Особенная часть): в 6 т. / под ред. А. А. Пионтковского. Москва, 1971. Т. 5. 571 с.

154. Кутовий Т. Інтерактивна карта вирубки лісів – початок реальної реформи в лісовій галузі. URL:

http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249449637&cat_id=244276429.

155. Куц В. М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб'єкта злочину. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1996. Вип. 1. С. 17–23.

156. Лазарев А. М. Субъект преступления: учебн. пособие. Москва: ВЗЮИ, 1981. 63 с.

157. Лазаренко Я. Розвиток лісового законодавства України. *Право України*. 2003. №2. С. 131–135.

158. Лень В. В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві: монографія. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. 212 с.

159. Лесное законодательство зарубежных стран / П. В. Васильев, И. С. Власов, М. В. Герасимов, Н. Г. Катанян и др. / подобщ. ред. П. В. Васильев, Г. Н. Полянская. Москва: Юрид. лит., 1973. 487 с.

160. Листопад О. Повені зупиняться перед деревами. *Урядовий кур'єр*. 2017. 19 трав. № 91. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/poveni-zupinyatsya-pered-derevami/>

161. Ліс рубають – села пливуть. URL: <http://www.lesovod.org.ua/node/13821>.

162. Лісовий кодекс України: Закон від 21 січ. 1994 р. № 3852-ХІІ *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>

163. Локтіонова В. Завдання істотної шкоди як наслідок вчинення злочинів проти довкілля. *Юридична Україна*. 2012. № 2. С. 102–107.

164. Ляпунов Ю. И. Уголовно-правовая охрана природы органами внутренних дел. Москва: Академия МВД СССР, 1974. 151 с.

165. Ляпунов Ю. Соотношение экологических и смежных составов преступлений. *Советская юстиция*. 1984. № 11. С. 7–15.

166. Магарин Н. С., Бараненко Д. В. Субъект преступления по новому уголовному законодательству Украины : монография / под ред. Е. Л. Стрельцова. Одесса : Астропринт, 2001. 144 с.

167. Максимович Р. Л. Істотна шкода як наскрізне кримінально-правове поняття. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 335-342.
168. Манько Ю. И. Хроника лесного дела на российском Дальнем Востоке в период перехода от капитализма к социализму (1917-1922 гг.). *Вестник ДВО РАН*. 2014. № 3. С. 95–110.
169. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 478 с.
170. Мелехов И. С. Очерк развития науки о лесе в России. Москва: Изд-во АН СССР, 1957. 68 с.
171. Мельник П. В. Правова охорона лісів Карпатського регіону України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Івано-Франківськ, 2002. 195 с.
172. Мендик Л. В. Відповідальність за порушення лісового законодавства: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». Київ, 2009. 18 с.
173. Митрофанов І. І. Суб'єкт злочинів проти довкілля: окремі аспекти. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2 (10). С. 120–125. URL: <http://files.visnikkau.org/2000000637-6a1056b0b1/Митрофанов.pdf>
174. Михайленко П. П. Борьба с преступностью в Украинской ССР: в 2-х т. Т. 1: 1917-1925 гг. / авт. очерка и сост. сб. П. П. Михайленко. Киев: Высш. шк., 1966. 831 с.
175. Михеев Р. И., Корчагин А. Г., Шевченко А. С. Уголовная ответственность юридических лиц: за и против : монография. Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1999. 76 с.
176. Михлин А. С. Преступные последствия. Москва: Юридическая литература, 1969. 104 с.
177. Мікулін Д.М. Правове регулювання довгострокового тимчасового користування лісами : дис. канд... юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2016. 216 с.

178. Мониторинг законодательства о лесах и животном мире: науч.-практ. пособ. / ред. кол.: С. А. Боголюбов, Д. Б. Горохов, Д. О. Сиваков. Москва: Юриспруденция, 2011. 352 с.

179. Моніторинговий кримінологічний аналіз окремих видів злочинів в Україні (2013 – 2014 роки) : наук.-практ. посіб. / О.М. Литвак, Р.О. Стефанчук, Н.В. Лісова та ін. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2015. 185 с.

180. Морозов Г. Ф. Учение о лесе. Москва: Гослесбумиздат, 1950. 282 с.

181. Мунтян В. Л. Правовые проблемы рационального природопользования: автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харьков, 1975. 49 с.

182. Навроцкий В. А. Уголовная ответственность за загрязнение водоемов: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Уголовное право. Криминология. Уголовно-исполнительное право». Харьков, 1982. 16 с.

183. Навроцький В. О. Злочини проти природи: лекції. Львів: Львівський держ. ун-т ім. І. Франка, 1997. 56 с.

184. Науково практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-е вид., переробл. та допов. Київ: Юридична думка, 2010. 1288 с.

185. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. 4-те вид., перероб. та допов. Київ, А.С.К., 2005. 848 с.

186. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

187. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

188. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 6-те вид., перероб. та доп. Київ: Юридична думка, 2009. 1236 с.

189. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
190. Наумов А. В. Применение уголовно-правовых норм. Волгоград, 1973. 74 с.
191. Наумов А. В. Уголовный закон в условиях перехода к рыночной экономике. *Советское государство и право*. 1991. № 2. С. 35–36.
192. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2014 році. Київ: Міністерство екології та природних ресурсів України, ФОП Грінь Д.С. 2016. 350 с.
193. Некипелов П. Т. Уголовно-правовая охрана природы. *Советское государство и право*. 1973. № 1. С. 79–84.
194. Некипелов П. Т. Хозяйственные преступления по советскому уголовному праву: автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.08. Киев, 1967. 35 с.
195. Никифоров А. С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовная ответственность. Москва : Центр ЮрИнфоР, 2002. 204 с.
196. Новини РБК-Україна: жахливі наслідки вирубки лісів: хто відповідь за знищення природи. URL: <https://styler.rbc.ua/ukr/zhizn/uzhasnye-posledstviya-vyrubki-lesov-otvetit1553268070.html>
197. О лесах: Декрет ВЦИК Советов рабочих, солдатских, крестьянских и казачьих депутатов от 27.05.1918 г. Москва: Политиздат, 1967. С. 67–83.
198. Олійничук Р. П. Аналітичний огляд показників незаконної порубки лісу як кримінального правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 2. С. 135–137.
199. Орлов В. Н. Понятие уголовного наказания / *Энциклопедия уголовного права*. Т. 8. Уголовная ответственность и наказание. Издание проф. Малинина В. Б. СПб, 2007. 1288 с.
200. Орловська Н. А. Осудність та її види (порівняльний аналіз законодавства України та інших держав) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук :

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2001. 19 с.

201. Осадчий В. І. Корупційні злочини: монографія. Київ: ВидвоЄвроп. унту, 2016. 81 с.

202. Офіційна інформація Державного агентства лісових ресурсів України: <http://dklg.kmu.gov.ua>

203. Пакутин В. Д. Уголовно-правовая охрана внешней природной среды: объект и система преступлений. Уфа, 1977. 70 с.

204. Пакутин В. Д. Уголовно-правовая охрана внешней среды и природных ресурсов в СССР (квалификация отдельных преступлений). Уфа, 1976. 156 с.

205. Пакутин В. Ответственность за незаконную порубку леса. *Социалистическая законность*. 1978. № 11. С. 41–43.

206. Памятники Русского права / под ред. С. Ю. Юшкова; сост. А. А. Зимин. Москва: Юр. лит., 1952. Вып. 1. 561 с.

207. Памятники Русского права / под ред. С. Ю. Юшкова; сост. А. А. Зимин. Москва: Юр. лит., 1956. Вып. 4. 610 с.

208. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства / передм. В. П. Тихого. Київ: Ін Юре, 2010. 812 с.

209. Перелік посад працівників, що входять до складу державної лісової охорони Міністерства лісового господарства України (додаток № 2 до наказу Мінлісгоспу України від 24 лип. 1992 р. № 97): наказ Міністра лісового господарства України від 23 лют. 1994 р.

210. Петров В. В. Правовая охрана окружающей природной среды в странах Восточной Европы: пособие. Москва, 2009. 420 с.

211. Петров В. В. Экологическое право : курс лекций. Москва, 2006. 52 с.

212. Петров В. В. Экология и право. Москва: Юрид. лит., 1981. 224 с.

213. Печуляк В. П. Відносини у сфері лісового господарства: організаційно-правові аспекти державного регулювання: монографія. Ірпінь: НУДПС України, 2011. 362 с.

214. Печуляк В. П. Розвиток правового регулювання відносин у сфері лісового господарства України в період з 1917 по 1991 роки. *Юридичний вісник*. 2012. 1 (22). С. 27–33.
215. Пикуров Н. И. Применение следователем уголовно-правовых норм с бланкетной диспозицией. Волгоград, 1985. 95 с.
216. Пилипенко О. М. Основи методики розслідування незаконної порубки лісу : дис...канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 199 с.
217. Писарев А. Правовая охрана и защита лесов. *Советская юстиция*. 1982. № 7. С. 7–10.
218. Повесть временных лет: Ч. 1. Москва, Ленинград: Изд-во АН СССР, 1950. 45 с.
219. Погребняк П. С. Общее лесоводство. Киев, 1968. 310 с.
220. Податковий кодекс України: Закон від 02 груд. 2010 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
221. Поліщук Г. Кримінально-правова характеристика злочинів проти довкілля. *Право України*. 2003. № 3. С. 80–84.
222. Полное собрание законов Российской империи: Собр. 3-е. Т. VIII. Положение о сбережении лесов. СПб.: Гос. тип., 1888. № 5120. С. 148-155.
223. Полубинская С. В. Цели уголовного наказания: пособие / отв. ред. И. И. Карпец. Москва : Наука, 1990. 142 с.
224. Попков М. О проблемах реформирования лесного хозяйства. *Лісівник*. 2018. URL: http://lesovod.blogspot.com/2018/05/blog-post_852.html
225. Попов І. Спроби вирішення земельного питання як чинник виникнення селянського повстанського руху на Чернігівщині (березень 1917 - квітень 1918 рр.). *Сіверянський літопис*. 2008. № 1. С. 65–74.
226. Попревич В. М. Сучасний стан та перспективи розвитку кримінально-правової охорони лісів України. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2014. № 8. С. 180–186.
227. Посошков И. Книга о скудости и богатстве. Москва, 1997. 154 с.

228. Постанова Верховного суду від 22 січня 2019 р., судова справа № 673/902/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80037139>.

229. Постановление Пленума Верховного Суда СССР «О практике применения судами законодательства об охране природы» от 7 июля 1983 г. (с изменениями и дополнениями). *Бюллетень Верховного Суда СССР*. 1983. № 4; 1986. № 2; 1986. № 3.

230. Постановление Пленума Верховного Суда СССР «О практике применения судами законодательства об охране природы» от 3 июня 1977 г. *Бюллетень Верховного Суда СССР*. 1977. № 4.

231. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів» : Законопроект від 06 груд. 2016 р. № 5495. *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60642

232. Правила рубок головного користування: наказ Держлісгоспу України від 23 груд. 2009 р. № 364. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-10>

233. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів: Закон від 06 верес. 2018 р. №2531-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2531-19#n30>

234. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів: Закон від 25 квіт. 2019 р. № 2708-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2708-19#n17>

235. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат: Закон від 23 трав. 2017 р. № 2063-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2063-19#n11>

236. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної

відповідальності: Закон від від 15 квіт. 2008 р. № 270-VI. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/270-17>

237. Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів: постанова Кабінету Міністрів України від 23 трав. 2007 р. №761. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2007-п>

238. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 28.02.2019 № 2629. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 14. Ст. 66.

239. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон від 14 листоп. 2019 р. № 294-IX *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20>

240. Про деякі заходи щодо збереження лісів та раціонального використання лісових ресурсів: Указ Президента України від 9 лип. 2019 р. № 511/2019. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/511/2019>

241. Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів і зелених насаджень: Указ Президента України від 4 листоп. 2008 р. № 995/2008. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995/2008/card2#Card>

242. Про заборону на проведення суцільних рубок у гірських ялицево-букових лісах Карпатського регіону: Закон України від 10 лют. 2000 р. №1436-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1436-14>

243. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Генеральна прокуратура України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

244. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5. *Офіційний вісник України*. 1998. № 46. Ст. 1715.

245. Про затвердження Положення державну лісову охорону: постанова Кабінету Міністрів України від 16 верес. 2009 р. № 976. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2009-п>

246. Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України: постанова Кабінету Міністрів України від 23 квіт. 1996 р. № 449. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-96-п>

247. Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних ділянок: постанова Кабінету Міністрів України від 16 трав. 2007 р. № 733. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2007-%D0%BF>

248. Про затвердження Правил відтворення лісів: постанова Кабінету Міністрів України від 1 берез. 2007 р. № 303. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2007-п>

249. Про затвердження правил поліпшення якісного складу лісів: постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/724-2007-п>

250. Про затвердження Правил рубок головного користування в гірських лісах Карпат: постанова Кабінету Міністрів України від 22 жовт. 2008 р. № 929. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929-2008-п>

251. Про затвердження Санітарних правил в лісах України: постанова Кабінету Міністрів України від 27 лип. 1995 р. № 555. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-95-п>

252. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу: постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 р. № 665. *Офіційний вісник України*. 2008. № 56. Ст. 1868.

253. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд: постанова Кабінету Міністрів України від 24 лип. 2013 р. № 541. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541-2013-%D0%BF#Text>

254. Про землю: Декрет от 26.10.1917 г. СУ РСФСР. 1917. № 1. Ст. 3. *Декреты Советской власти*: Т. 1. Москва: Политиздат, 1957. 640 с.
255. Про мораторій на видалення зелених насаджень на окремих об'єктах благоустрою зеленого господарства м. Києва: Закон від 2 груд. 2010 р. № 2739-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2739-17>
256. Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» щодо тимчасової заборони експорту лісоматеріалів у необробленому вигляді: Закон від 09 квітн. 2015 р. № 325-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/325-19>
257. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон від 25 черв. 1991 р. № 1264-XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
258. Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 трав. 1997 р. № 7. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0007700>
259. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовт. 2003 р. № 7. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>
260. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 груд. 2004 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04>.
261. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2011. 720 с.
262. Публічний звіт Державного агентства лісових ресурсів України за 2020 р. URL: https://dklg.kmu.gov.ua/forest/document/177277/pz_0303.pdf
263. Публічний звіт Державного агентства лісових ресурсів України за 2019 рік. *Міністерство енергетики та захистку довкілля*. URL:

https://menr.gov.ua/files/images/news_2020/26022020/ПУБЛІЧНИЙ%20ВІТ%20ДАЛРУ%20ЗА%202019%20РІК.pdf

264. Регламент (ЕС) № 995/2010 Европейского парламента и Совета от 20.10.2010 г. об обязанностях операторов, размещающих лесоматериалы и продукцию из древесины на рынке (WWFРоссии). Москва, 2011. 36 с.

265. Рибалка І. К. Історія України. Дорадянський період: підручник. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Вища школа, 1991. 607 с.

266. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 КК України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) URL: <http://www.ccu.gov.ua/pls/wccu>

267. Романова Н. Л. Понятие и система экологических преступлений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Иркутск, 2001. 219 с.

268. Российское Законодательство X-XX веков. В 9-ти т. Т. 3: Акты Земских соборов / отв. ред. А.Г. Маньков. Москва : Юр. лит., 1985. 443 с.

269. Российское Законодательство X-XX веков. В 9-ти т. Т. 8. Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями 1864 г. Москва: Юр. лит., 1991. 414 с.

270. Российское законодательство X-XX веков: Тексты и комментарии: В 9 т. Т. 4: Законодательство пери ода становлення абсолютизма / подобщ. ред. О. И. Чистякова; отв. ред. Е. И. Индова. Москва: Юрид. лит., 1986. 512 с.

271. Российское законодательство X-XX веков: Тексты и комментарии: В 9 т. Т. 2: Зак-во пери ода образования и укрепления Русского централизованного государства / под ред. О. И. Чистякова; отв. ред. А. Д. Горский. Москва: Юр. лит., 1985. 520 с.

272. Российское законодательство X-XX веков: Тексты и комментарии: В 9-ти т. Т. 6.: Зак-во первой половины XIX века. Москва: Юр. лит., 1985. 432 с.

273. Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика): навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2016. 168 с.

274. Сасов О. В. Кримінально-правова охорона лісу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2002. 210 с.

275. Сасов О. А. Кримінально-правова охорона лісу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 20 с.

276. Січинський В. Чужинці про Україну. Львів: Фірма «Довіра», 1992. 256 с.

277. Скворцова О. В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики автономної республіки Крим): автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2007. 20 с.

278. Скворцова О. В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики автономної республіки Крим): дис...канд. юрид. наук: 12.00.08. Сімферополь, 2007. 218 с.

279. Советский энциклопедический словарь / подобщ. ред. А. М. Прохорова. Москва, 1983. 1868 с.

280. Советское уголовное право. Часть особенная. Москва: Госюриздат, 1951. 431 с.

281. Советское уголовное право. Часть особенная: учебник / под. ред. В. А. Владимирова, Н. И. Загородникова, Б. В. Здравомыслова. Москва: Юридическая литература, 1979. 584 с.

282. Соколов Н. А. Уголовная ответственность за незаконную рубку лесных насаждений: автореф. дисс...канд. юрид. наук: 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Москва, 2007. 20 с.

283. Сторчоус О. Кримінальна відповідальність за самовільні порубки лісу: навч. посіб. Київ: ВАІТЕ, 2012. 116 с.

284. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: в 2 т. Москва: Наука, 1968. Т. 1: Основные положения науки советского уголовного процесса. 468 с.

285. Субтельний О. Україна: Історія (пер. з англ. Ю. І. Шевчука). Київ: Либідь, 1991. 512 с.
286. Таганцев Н. С. Уголовное уложение 22 марта 1903 г. СПб., 1904. 122с.
287. Ткач А. П. Історія кодифікації дореволюційного права України. Київ: Вид-во Київського ун-ту, 1968. 170 с.
288. Ткаченко М. Е. Общее лесоводство. Москва: Гослесбумиздат, 1955. 370 с.
289. Трайнин А. Н. Должностные и хозяйственные преступления. Москва: Юриздат, 1938. 135 с.
290. Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Частьобщая. Киев: Наукова думка, 1985. 448 с.
291. Уголовное право Украины: Общаячасть: учебник / М. И. Бажанов, Ю. В. Баулин, В. И. Борисов и др. / Под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тация. Киев: Юринком Интер, 2003. 512 с.
292. УголовноеУложение 1903 г. - СПб.: Сенатская типография, 1903. - 598 с.
293. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии: в ред. от 13.11.1998 г. по сост. на 15.05.2013 г. / Д. А. Шестаков: пер. с нем. Н. С. Рачковой. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2013. 522 с.
294. Уголовный кодекс штата Огайо (параграф 2901.23); Уголовный кодекс штата Нью-Йорк (параграф 20.20) / Уголовное право буржуазных стран: Общаячасть: сб. законод. актов. Москва: Ун-т Дружбы народов, 2004. 588 с.
295. Ухвала Житомирського районного суду від 02 вересня 2019 р., судова справа № 293/1469/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83961621>
296. Ухвала Ізюмського міськрайонного суду Харківської області від 04 жовтня 2019 р., судова справа № 623/3948/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84751514#>.
297. Фроянов И. Я. Киевская Русь: Очеркисоц. полит. истории (отв. ред. В.В. Мавродин). Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1980. 256 с.

298. Фурдичк О. І., Бондаренко В. Д. Першопостат українського лісництва. Київ: Бібльос, 2000. 369 с.
299. Фурдичко О. Ліс – надбання народу, тому проблеми галузі потрібно обговорювати публічно. *Урядовий кур'єр*. 2014. 10 жовт. 2014 р. № 187. С. 7.
300. Хазанов А. Социальная история скифов, основные проблемы развития древних кочевых евразийских степей. Москва: 1973. 94 с.
301. Хашев В. Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2007. 259 с.
302. Хищение древесины занесенного в Красную книгу дуба на 2 млн гривен блокировано в Днепропетровской области. CENSOR. 2019. URL: <https://sensor.net.ua/p3113340> (дата звернення: 17.12.2019).
303. Хряпінський П. В. Екологічні злочини: деякі кримінально-правові та кримінологічні аспекти. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2001. № 1. С. 114–117.
304. «Чорні лісоруби»: хто і як пиляє Карпатський ліс. *HROMADSKE.UA*. 2019. URL: <https://hromadske.ua/posts/chorni-lisoruby>
305. Шаргородский М. Д. Наказание по советскому уголовному праву. Москва : Госюриздат, 1958. 240 с.
306. Шарипова О. В. Уголовная ответственность за незаконную порубку деревьев и кустарников, уничтожение или повреждение лесов (по материалам Дальневосточного региона): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Омск, 2006. 180 с.
307. Шелестов В., Чуйков В. Ленінський Декрет «Про ліси». *Радянське право*. 1978. № 5. С. 41–46.
308. Шестерюк А. С. Вопросы кодификации законодательства об охране окружающей среды. Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1984. 119 с.
309. Широков В. А. Субъект преступлений в области охраны окружающей среды. *Советская юстиция*. 1985. № 5. С. 19–22.

310. Шульга А. М. Кримінально-правова охорона земельних ресурсів в Україні: теоретико-правовий аспект: автореф. дис...докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 525 с.

311. Шульга А. М. Особливості суб'єкта злочинів проти земельних ресурсів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 331–335. URL: http://lsej.org.ua/6_2017/98.pdf

312. Canada Act / ConstitutionActs, 1867 to 1982. URL: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/Const/page-15>.

313. Canada Criminal Code R.S.C., 1985. URL: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/>

314. Canada Forestry ActR.S., 1985. URL: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/F-30/>

315. Canada Wildlife ActR.S.C., 1985. URL: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/>

316. Canadian Environmental Protection Act, 1999. URL: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/>

317. Federal Acton Forest (ForestAct, ForA) of 04.10.1991 (Statusas of 01.01.2017). URL: <https://www.ecolex.org/details/legislation/federal-forest-act-lex-faoc025758/>

318. Frank N. K. From Criminal Low to Regulation: A Historical Analysis of Health and Safety Law: Ph. D. Dis. N. Y., 2018. 250 p.

319. Justice Laws Website Canada. 2018. URL: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/>

320. Lacey Act 16 U.S.C. – § 70. Лексис Нексис. URL: <https://law.lexisnexis.com/infopro/zimmermans/>

321. Li R, Buongiorno J. Long-term effects of eliminating illegal logging in the world forest industries, trade and inventory. *Forest Policyand Economics*. 2008. Vol. 10. P. 480–490.

322. Pollution Prosecution Actof 1990 // Pub. L. 101-593, title II, Nov. 16, 1990, 104 Stat. 2962 (42 U.S.C. 4321) Pub. L. 101-593.

Исследовательский портал о законодательстве США: Лексис Нексис. URL: <https://law.lexisnexis.com/infopro/zimmermas>

323. Regulations Respecting the Cutting and Removal of Timber (ForestryAct), 1993 SOR/94-118ю - P.C. 1994-93 1994-01-20. URL: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Будяченко О.М. Витоки становлення і розвитку кримінально-правової охорони лісів від самовільної (незаконної) порубки: Україна в дорадянський період. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3. С. 34–40.

2. Будяченко О.М. Деякі особливості кримінально-правової охорони лісів від незаконної вирубки в Україні: (17–29 роки). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 4. С. 24–28.

3. Будяченко О.М. Досвід окремих зарубіжних країн щодо законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 4 (32). С. 108–113.

4. Будяченко О.М. Істотна шкода як обов'язкова ознака об'єктивної сторони за статтею 246 Кримінального кодексу України. *Право і суспільство*. 2019. № 6. С. 106–111.

5. Будяченко О.М. Щодо кваліфікації незаконної порубки лісу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. С.85–88.

6. Konopelskyi V. Ya., Budiachenko O. M. Objective signs of illegal deforestation and illegal transportation, storage, sale of forest. *European Reforms Bulletin*. 2019. № 4. С. 31–36.

7. Будяченко О.М. Лісова сфера, як об'єкт кримінально-правового захисту. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 4 (26). Том № 2. С. 18–24.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Будяченко О.М. Кримінально-правова охорона лісу від незаконної порубки: Україна в дорадянський період. *Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності*: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 листопада 2017 р.). Одеса: ОДУВС, 2017. С.33–35.

9. Будяченко О.М. Деякі аспекти історичного розвитку кримінально-правової охорони лісів від незаконної вирубки в Україні. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права*: мат. міжнар. наук.-практ. інтернет - конф. (м. Одеса, 23 лютого 2018 р.). Одеса: ОДУВС. 2018. С. 46–48.

10. Будяченко О.М. Щодо кримінально-правової охорони лісів від незаконної вирубки в Україні. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: мат. X міжнар. наук.-практ. інтернет - конф. (м. Одеса, 30 березня 2018 р.) Одеса : ОДУВС. 2018. С. 18–19.

11. Конопельський В. Я., Будяченко О. М. Окремі питання кримінальної відповідальності за незаконну вирубку лісу в Україні: (1922–29 рр.). *Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза*: мат. междунар. науч.-практ. конф. (г. Кишинев, Республика Молдова, 23–24 марта 2018 г.). Кишинев, Республика Молдова, 2018. С. 268–271.

12. Будяченко О.М. Міжнародний досвід Канади щодо кримінальної відповідальності за незаконну поруку лісу. *Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах*: мат. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24–25 серпня 2018 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. С.84–87.

13. Будяченко О.М. Досвід Сполучених Штатів Америки щодо кримінально-правової охорони лісів від незаконної поруки. *Проблемы правового регулирования общественных отношений: теория, законодательство, практика*: мат. междунар. науч.-практ. конф. (г. Брест, Республика Беларусь, 23 ноября 2018 г.). Брест, 2018. С. 1099–1103.

14. Будяченко О.М. До питання щодо кримінальної відповідальності за незаконну поруку лісу за законодавством Федеративної Республіки Німеччини. *International scientific and practical conference «Legal practice in EU countries and Ukraine at the modern stage»*: Conference proceedings (Arad, January 25–26, 2019). Arad: Izdevnieciba «Baltija Publishing». 451–455 pages.

15. Будяченко О.М. Окремі аспекти кваліфікації незаконної порубки лісу. *Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави*: мат. XI міжнар. наук.-практ. інтернет - конф. (м. Одеса, 26 березня 2020 р.). Одеса: ОДУВС, 2020. С. 12–14.

Результати
вивчення та узагальнення матеріалів кримінальних проваджень (справ)
за ст. 246 КК України
(у %, 210 кримінальних проваджень (справ) за 2010-2018 рр.)

№ з/п	Зміст елементу, що вивчається	Кількість
1.	Кваліфікація злочину:	
	ст. 246 КК України	97,8 %
	інша	2,2 %
2.	Кількість епізодів злочинної діяльності у кримінальному провадженні:	
	один	91,8 %
	два	4,8 %
	три	2,1 %
	чотири та більше	1,3 %
3.	Різновид незаконної порубки лісу:	
	побутова	36,5 %
	комерційна	54,8 %
	«сіра»	8,7 %
4.	Предмет злочинного посягання:	
	дерева	97,7 %
	чагарники	2,3 %
5.	Дерева, як предмет злочинного посягання:	
	<i>хвойних порід</i>	25,2 %
	сосна	41,7 %
	смерека	39,3 %
	ялина	17,4 %
	інші	1,6 %
	<i>листяних порід</i>	72,5 %
	акація	22,7 %
	дуб	21,1 %
	клен/явір	9,7 %
	бук	9,6 %
	ясен	7,2 %
	граб	5,1 %
	вільха	4,2 %
	в'яз	4,2 %
	береза	3,5 %
	інші	12,7 %

6.	Пора року вчинення незаконної порубки лісу:	
	навесні	19,5 %
	влітку	16,9 %
	восени	26,1 %
	взимку	37,5 %
7.	Місяць вчинення незаконної порубки лісу:	
	січень	10,5 %
	лютий	10,9 %
	березень	12,7 %
	квітень	2,2 %
	травень	5,2 %
	червень	3,1 %
	липень	4,7 %
	серпень	8,3 %
	вересень	4,8 %
	жовтень	6,6 %
	листопад	14,4 %
	грудень	16,6 %
8.	Час вчинення злочину:	
	вдень (з 12:00 год до 18:00 год)	48,9 %
	ввечері (з 18:00 год до 00:00 год)	26,4 %
	вранці (з 06:00 год до 12:00 год)	19,1 %
	вночі (з 00:00 год до 06:00 год)	5,6 %
9.	Розподілення злочинних дій у часі:	
	не розподілялись	76,6 %
	проведення порубки вдень, вивезення вночі	11,4 %
	проведення порубки вдень, вивезення наступної доби	9,9 %
	інше	2,1%
10.	Природно-кліматична зона вчинення незаконної порубки:	
	Полісся та Українські Карпати	47,4 %
	Степова	28,9 %
	Лісостеп	23,7 %
11.	Місце вчинення правопорушення:	
	ліс	44,8 %
	особливо охоронювальний ліс	28,9 %
	полезахисна лісова смуга	26,3 %
12.	Розташування місця вчинення злочину:	
	знаходиться неподалік від місця проживання злочинця	88,9 %
	розташовано у межах району, області мешкання	8,5 %
	у безпосередній близькості до доріг	98,5 %
	розташовано у іншому адміністративно-територіальному регіоні	2,6 %

13.	Використання злочинцями транспортних засобів для перевезення деревини (при побутовій порубці):	
	гузовий транспорт з підводою	19,4 %
	легковий автомобіль з причепом	38,8 %
	мотоблок з саморобною підводою	17,2 %
	мотоцикл з причепом	14,9 %
	малотоннажні вантажні мікроавтобуси	9,7 %
14.	Належність транспортних засобів для перевезення деревини:	
	знаходилися у власності злочинців	67,8 %
	знаходилися у власності знайомих або родичів злочинців	32,2 %
15.	Дії з вчинення незаконної порубки лісу охоплювали:	
	підготовку до вчинення злочину	98,7 %
	безпосередньо вчинення злочину	100,0 %
	приховування злочину	24,2 %
16.	Дії з підготовки до вчинення злочину включали:	
	підшукування та підготовка знарядь та засобів вчинення злочину	100 %
	підшукування співучасників	29,3 %
	підшукування транспортних засобів для перевезення деревини	44,0 %
	підшукування транспортних засобів для перевезення осіб до місця здійснення незаконної порубки	3,0 %
	виборі часу, місця незаконної порубки, а також визначенні дерев для порубки	9,5 %
	вирішенні питання про подальшу реалізацію незаконно добутої деревини, а також отримання (підроблення) документів на її перевезення та легалізацію	6,5 %
	інше	3,4 %
17.	Способи вчинення порубки:	
	спилування	89,1 %
	зрубання	7,6 %
	корчування або викопування	0,8 %
	інше	2,5 %
18.	Дії з приховання злочину включали:	
	маскування пеньків, залишених після порубки, мохом, листям, гілками дерев	11,2 %
	підкуп або залякування працівників лісництва	12,6 %
	швидка реалізація або видозмінення здобутої деревини	25,9 %
	підкуп працівників правоохоронних та митних органів	25,8 %
	виготовлення або отримання фіктивних документів для проведення порубки, транспортування та подальшої легалізації незаконно добутої деревини	30,3 %

	не залучення до етапу завантаження та перевезення незаконно добутої деревини осіб, які безпосередньо здійснювали незаконну порубку	18,6 %
	підпал ділянки, де здійснювалась незаконна порубка	4,6 %
	інше	1,1 %
19.	Зміст лісосічних робіт при вчиненні незаконної порубки:	
	вибір конкретних дерев для порубки	99,5 %
	звалювання дерев, що здійснюється:	100,0 %
	одним вальщиком	78,2 %
	двома вальщиками	21,8 %
	очищення дерев від гілок та кряжування стовбурів на сортименти	99,8 %
20.	Зміст транспортних робіт при вчиненні незаконної порубки:	
	трелювання деревини до місця завантаження	78,6 %
	завантаження деревини	98,2 %
	вивезення деревини	85,6 %
21.	Знаряддя вчинення злочину:	
	бензомоторні пили	89,5 %
	ручні пили	10,0 %
	сокири	3,5 %
22.	Належність знарядь вчинення злочину:	
	знаходилися у власності злочинців	35,1 %
	знаходилися у власності знайомих або родичів злочинців	64,9 %
23.	Способи приховування злочину:	
	маскування пеньків (листям, мохом)	28,2 %
	вилучення хлестів та інших порубкових залишків з місця порубки	31,4 %
	подальше розміщення деревини на власній земельній ділянці, зокрема:	88,5 %
	на відкритій ділянці домоволодінь осіб, причетних до вчинення злочину	75,3 %
	у підсобних приміщеннях на території домоволодінь осіб, причетних до вчинення злочину	24,7 %
	швидке видозмінення незаконно добутої деревини	17,5 %
24.	Злочин було вчинено:	
	одноособово	72,5 %
	групою осіб за попередньою змовою	25,3 %
	організованою групою	2,2 %
	злочинною організацією	0,0 %
25.	Злочин було вчинено (побутова порубка):	
	одноособово	71,4 %
	групою осіб за попередньою змовою	28,6 %
	організованою групою	0 %

	злочинною організацією	0%
26.	Відомості щодо організаторів організованих груп, що спеціалізуються на вчиненні незаконної порубки лісу:	
	фізичні особи-підприємці, які мають у власності лісопереробні підприємства та складські приміщення	64,7 %
	службові особи установ, підприємств та організацій, у віданні яких перебувають ліси	35,3 %
27.	Наявність міжособистісних зв'язків між членами злочинних груп (побутова рубка вчинена у складі групи осіб за попередньою змовою):	
	сусіди (односельці)	52,4 %
	близькі особи	40,5 %
	родичі	7,1 %
28.	Соціально-демографічні властивості особи, яка вчинила злочин:	
	<i>стать:</i>	
	чоловіча	98,3 %
	жіноча (не беруть участі безпосередньо у валці дерев, а залучаються задля «документального» оформлення операцій, пов'язаних із надання незаконно добутих деревині «легального» статусу)	1,7 %
	<i>сімейний стан:</i>	
	перебування у шлюбі	46,2 %
	не перебували у шлюбі	53,8 %
	<i>вік:</i>	
	від 20 до 35 років	59,1 %
	від 35 до 50 років	34,8 %
	від 50 років	6,1 %
	<i>рід занять:</i>	
	безробітні	73,4 %
	працевлаштовані	23,5 %
	пенсіонери	3,1 %
	<i>наявність спеціальних навичок:</i>	
	досвід роботи в лісовій галузі	40,1 %
	водії (у тому числі на лісовозах)	33,8 %
	<i>освіта:</i>	
	середня	55,9 %
	середньо-спеціальна	38,2 %
	вища	5,9 %
	<i>місце мешкання:</i>	
	село (селище)	93,8 %
	місто	6,2 %
	<i>наявність судимостей:</i>	
	раніше притягалися до кримінальної відповідальності, у тому числі:	22,2 %
	за вчинення незаконної порубки лісу	7,8 %

	<i>раніше не притягалися до кримінальної відповідальності</i>	77,8 %
29.	Заявлення цивільного позову у кримінальному провадженні:	
	не заявлено	52,5 %
	заявлено	47,5 %
30.	Відшкодування збитків (матеріальної шкоди) завданих злочином:	
	відшкодовано в повному обсязі	22,9 %
	частково відшкодовано	1,3 %
	збитки не відшкодовано	75,8 %

Зведені дані
опитування 56 прокурорів, 124 слідчих та 76 співробітників оперативних
підрозділів Національної поліції України у Волинській, Житомирській,
Львівській, Миколаївській, Одеській, Харківській, Херсонській,
Чернігівській областях

1. Посада яку ви обіймаєте?			
	слідчий	124	50%
	оперативний працівник	76	29%
	прокурор	56	21%
2. Освіта			
	юридична	175	67%
	інше (зазначте)	81	33%
3. Стаж Вашої роботи на обійманій посаді?			
	до 5 років	124	50%
	від 5 до 10 років	74	27%
	понад 10 років	58	23%
4. Чи займались ви розслідуванням кримінальних проваджень за фактом незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу?			
	так	198	76%
	ні	58	24%
5. Які, на ваш погляд, причини скоєння незаконних порубок або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу?			
	скрутна економічна ситуація в країні	234	45%
	український менталітет	47	18%
	неефективна дія законодавства, яке регламентує кримінальну та адміністративну відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (безкарність окремих злочинців)	212	83%
5. У чому, на Вашу думку, полягає складність виявлення, розслідування та передачі до суду кримінальних проваджень за фактом незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу?			
	у наявності недоліків законодавчої регламентації	192	74%
	у браку досвіду розслідування даного злочину	69	91%
	у скоєнні даного злочину невиявленими правопорушниками	55	22%
	інше (зазначте)	-	-

6. Чи виникали у Вас труднощі при кваліфікації діяння за ст. 246 КК України?			
	так	175	67%
	ні	81	25%
7. Якщо на попереднє запитання ви відповіли «так», конкретизуйте, будь ласка, із чим саме були пов'язані труднощі:			
	складність визначення об'єкта злочину	-	-
	складність визначення об'єктивної сторони злочину	143	57%
	складність визначення суб'єкта злочину	22	8%
	складність визначення суб'єктивної сторони злочину	153	52%
	складність відокремлення від суміжних складів злочинів	209	40%
	складність у відокремленні від адміністративного проступку	1	1%
	інше (зазначте)	-	-
8. На Вашу думку з якою метою частіше вчиняються незаконні порубки або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу?			
	для продажу	251	98%
	для будівництва	5	2%
	інше (зазначте)	-	-

**Узагальнені дані
опитування 80 працівників лісових господарств**

1. Як Ви оцінюєте стан лісів на території України?			
	Благополучний	4	5%
	Неблагополучний	50	63%
	Катастрофічний	14	18 %
	Інше (вказати)	-	-
2. Чи відповідають сьогоdnішньому стану лісів заходи, що вживаються державними органами щодо їх поліпшення?			
	Відповідають	-	-
	Не відповідають	80	100%
	Інше (вказати)	-	-
3. Чи зустрічалися Ви в своїй практичній діяльності з незаконною порубкою або незаконним перевезенням, зберіганням, збутом лісу?			
	Так	67	84%
	Ні	13	16%
4. З якою метою незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу вчиняється частіше?			
	Для подальшого продажу	80	100%
	Для будівництва	-	-
	Інше (вказати)	-	-
5. Незаконні порубки лісучастіше вчиняються?			
	Без отримання лісорубного квитка	69	86%
	З лісорубним квитком, але вирубується більший обсяг	8	10%
	Місце порубки не відповідає лісорубному квитку	3	4%
	Інше(вказати)	-	-
6 Ваш стаж роботи у лісовій галузі?			
	До 5 років	4	5%
	5 -10 років	21	26 %
	Більше 10 років	55	69 %

7. Кількість незаконних порубокабо незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу за останні 5 років?			
	Збільшилась	39	49%
	Зменшилась	13	16%
	Залишилась на попередньому рівні	28	35%
8. Як Ви оцінюєте стан взаємодії з правоохоронними органами?			
	Позитивно	44	55%
	Негативно	27	34%
	Затрудняюсь відповісти	11	9%
9. Які заходи вживаються за фактом виявлення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу?			
	Направляємо відповідні матеріали до органів поліції	55	68%
	Вирішуємо самостійно	25	31%
	Інше (вказати)	-	-
10. При направленні матеріалів до органів Національної поліції України в основному, яка була реакція?			
	Порушувались кримінальні провадження	67	84%
	Відповідь на заяву не отримували і реакція поліції	13	16%
	Інше (вказати)	-	-
11. Раніше робота поліції в даному напрямку була:			
	Більш ефективною	10	12%
	Менш ефективною	22	27%
	На попередньому рівні	48	61%
12. Як Ви оцінюєте чинний Лісовий кодекс України?			
	Ефективний	44	55%
	Не ефективний	36	44%
	Інше (вказати)	-	-

ЕЛЕМЕНТИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ «НЕЗАКОННА ПОРУБКА АБО НЕЗАКОННЕ ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТ ЛІСУ» ТА ЇХНІ ОБОВ'ЯЗКОВІ ОЗНАКИ				
Безпосередній об'єкт складу злочину			<i>Предмет</i>	<i>Потерпілий</i>
<i>основний</i>	<i>додатковий</i>		Дерева і чагарники	-
	<i>обов'язковий</i>	<i>факультативний</i>		
установлений порядок охорони, раціонального використання і відтворення лісу як елемента навколишнього природного середовища	порядок ведення лісового господарства	-		

Перша форма об'єктивної сторони складу злочину								
<i>Суспільно небезпечне діяння</i>	<i>Прич. зв'язок</i>	<i>Суспільно небезпечні наслідки</i>	<i>Місце</i>	<i>Час</i>	<i>Обста-новка</i>	<i>Спо-сіб</i>	<i>Знаряддя</i>	<i>Засоби</i>
незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу	+	заподіяння істотної шкоди	ліс, захисні та інші лісові насадження					
<i>Вид складу злочину за ознакою особливості законодавчої конструкції</i>				Матеріальний склад злочину				

Друга форма об'єктивної сторони складу злочину								
Суспільно небезпечне діяння	Прич. зв'язок	Суспільно небезпечні наслідки	Місце	Час	Обста-новка	Спо-сіб	Знаряддя	Засоби
незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу	-	-	заповідн-ики або території та об'єкти природно - заповідн-ого фонду, інші особливо охороню-вані ліси					
Вид складу злочину за ознакою особливості законодавчої конструкції					Формальний склад злочину			
Суб'єкт складу злочину								
Загальний суб'єкт (фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку)		Загальний суб'єкт зі зниженим віком, з якого може наставати кримінальна відповідальність			Спеціальний суб'єкт			
+		-			-			
Суб'єктивна сторона складу злочину								
Форма вини		Мотив			Мета		Емоції	
Умисел		-			-		-	

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Одеського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Сергій КУЗНІЧЕНКО

«14» травня 2020 р.

А К Т

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Будяченко Ольги Миколаївни за темою: «Кримінальна відповідальність
за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу»
у науковий процес Одеського державного університету внутрішніх справ

м. Одеса

«14» травня 2020 р.

Комісія у складі:

- 1) начальника відділу організації наукової роботи ОДУВС, к.ю.н. Домброван Н.В.
- 2) завідувача докторантури та аспірантури ОДУВС, к.ю.н. Теслюк І.О.;
- 3) професора кафедри кримінального права та кримінології ОДУВС, д.ю.н., професора Меркулової В.О.

склала цей акт про те, що комісією вивчені наукові положення, пропозиції і рекомендації Будяченко Ольги Миколаївни щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження за темою: «Кримінальна відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, у наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ при проведенні наукових досліджень за темою НДР ОДУВС за комплексною темою «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773) та кафедри

кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи запобігання злочинності» (державний реєстраційний номер №012U002156).

Комісія дійшла висновку, що дисертаційне дослідження Будяченко Ольги Миколаївни за темою: «Кримінальна відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» становить цінність для наукової діяльності, а надані матеріали мають високий теоретичний рівень та суттєву практичну значущість. Використання матеріалів дисертаційного дослідження, зокрема опублікованих праць:

1. Будяченко О.М. Витоки становлення і розвитку кримінально-правової охорони лісів від самовільної (незаконної) порубки: Україна в дорадянський період. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3. С. 34-40.

2. Будяченко О.М. Деякі особливості кримінально-правової охорони лісів від незаконної вирубки в Україні: (17-29 роки). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 4. С. 24-28.

3. Будяченко О.М. Досвід окремих зарубіжних країн щодо законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2018. № 4 (32). С. 108-113.

4. Будяченко О.М. Істотна шкода як обов'язкова ознака об'єктивної сторони за статтею 246 Кримінального кодексу України. *Право і суспільство*. 2019. № 6. С. 106-111.

5. Будяченко О.М. Щодо кваліфікації незаконної порубки лісу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. С.85-88.

6. Konopelskyi V. Ya., Budiachenko O. M. Objective signs of illegal deforestation and illegal transportation, storage, sale of forest. *European Reforms Bulletin*. 2019. № 4. С. 31-36.

7. Будяченко О.М. Лісова сфера, як об'єкт кримінально-правового захисту. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2020. № 4 (26). Том № 2. С. 18-24.

8. Будяченко О.М. Кримінально-правова охорона лісу від незаконної порубки: Україна в дорадянський період. *Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності*: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 листопада 2017 р.). Одеса: ОДУВС, 2017. С.33-35.
9. Будяченко О.М. Деякі аспекти історичного розвитку кримінально-правової охорони лісів від незаконної вирубки в Україні. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права*: мат. міжнар. наук.-практ. інтернет - конф. (м. Одеса, 23 лютого 2018 р.). Одеса: ОДУВС. 2018. С. 46-48.
10. Будяченко О.М. Щодо кримінально-правової охорони лісів від незаконної вирубки в Україні. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: мат. X міжнар. наук.-практ. інтернет - конф. (м. Одеса, 30 березня 2018 р.) Одеса : ОДУВС. 2018. С. 18-19.
11. Конопельський В. Я., Будяченко О. М. Окремі питання кримінальної відповідальності за незаконну вирубку лісу в Україні: (1922-29 рр.). *Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза*: мат. междунар. науч.-практ. конф. (г. Кишинев, Республика Молдова, 23-24 марта 2018 г.). Кишинев, Республика Молдова, 2018. С. 268-271.
12. Будяченко О.М. Міжнародний досвід Канади щодо кримінальної відповідальності за незаконну поруку лісу. *Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах*: мат. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24-25 серпня 2018 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. С.84-87.
13. Будяченко О.М. Досвід Сполучених Штатів Америки щодо кримінально-правової охорони лісів від незаконної поруки. *Проблемы правового регулирования общественных отношений: теория, законодательство, практика*: мат. междунар. науч.-практ. конф. (г. Брест, Республика Беларусь, 23 ноября 2018 г.). Брест, 2018. С. 1099-1103.
14. Будяченко О.М. До питання щодо кримінальної відповідальності за незаконну поруку лісу за законодавством Федеративної Республіки

Німеччини. *International scientific and practical conference «Legal practice in EU countries and Ukraine at the modern stage»*: Conference proceedings (Arad, January 25-26, 2019). Arad: Izdevnieciba «Baltija Publishing». 451-455 pages.

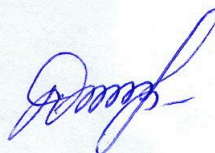
15. Будяченко О.М. Окремі аспекти кваліфікації незаконної порубки лісу. *Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави*: мат. XI міжнар. наук.-практ. інтернет - конф. (м. Одеса, 26 березня 2020 р.). Одеса: ОДУВС, 2020. С. 12-14.

Результати дисертаційного дослідження Будяченко Ольги Миколаївни на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, на тему: «Кримінальна відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» впровадженні у наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ.

Зазначені праці підтвердили високий теоретичний і навчально-методичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами використання під час підготовки та проведення усіх видів занять, а також були використані у науково-дослідній роботі профільних кафедр та серед перемінного складу.

Члени комісії:

**Начальник відділу організації
наукової роботи ОДУВС, к.ю.н.**

Наталія ДОМБРОВАН

**Завідувач докторантури
та аспірантури ОДУВС, к.ю.н.**

Ірина ТЕСЛЮК

**Професор кафедри кримінального
права та кримінології ОДУВС,
д.ю.н., професор**

Валентина МЕРКУЛОВА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Одеського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук

Павло БЕРНАЗ

Павло 2020 р.

А К Т

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Будяченко Ольги Миколаївни за темою: «Кримінальна відповідальність за
незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу»
у навчальний процес Одеського державного університету внутрішніх справ

м. Одеса

«25» *Травня* 2020 р.

Комісія у складі:

- 1) начальника навчально-методичного відділу ОДУВС, кандидата технічних наук, доцента Сіфорова О.І., полковника поліції;
- 2) ученого секретаря секретаріату Вченої ради, кандидата педагогічних наук Ісаєнка М.М.;
- 3) професора кафедри кримінального права та кримінології ОДУВС, д.ю.н., професора Меркулової В.О.

склала цей акт про те, що науково-методичні та практичні результати сформовані в дисертаційному дослідженні Будяченко Ольги Миколаївни за темою: «Кримінальна відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, вважаються актуальними.

Комісія дійшла висновку, що результати дисертаційного дослідження Будяченко Ольги Миколаївни можуть бути використані при підготовці навчально-методичних матеріалів, зокрема робочих програм із дисциплін: «Кримінальне

право», «Актуальні проблеми кримінального права України», «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства», «Кримінологія», «Екологічне право».

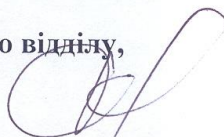
Положення дисертаційного дослідження враховують сучасні досягнення науки кримінального права, останніх змін у законодавстві, що стосуються кримінальної відповідальності за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу.

Комісія відзначає високу актуальність результатів дослідження Будяченко О.М., теоретичний досвід, практичну і методологічну значущість висновків дисертанта для впровадження у навчальний процес.

Емпіричні дані, практичні рекомендації та висновки, отримані Будяченко О.М. в процесі дослідження, використовуються в ОДУВС при проведенні лекційних та семінарських занять, при підготовці курсових робіт, при проведенні міжкафедральних наукових семінарів присвячених актуальним проблемам боротьби зі злочинністю.

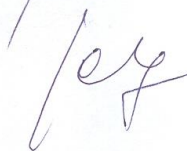
Члени комісії:

**Начальник навчально-методичного відділу,
кандидат технічних наук, доцент
полковник поліції**

Олександр СІФОРОВ

**Учений секретар секретаріату
Вченої ради ОДУВС,
кандидат педагогічних наук**

Максим ІСАЄНКО

**Професор кафедри кримінального
права та кримінології ОДУВС,
д.ю.н., професор**

Валентина МЕРКУЛОВА